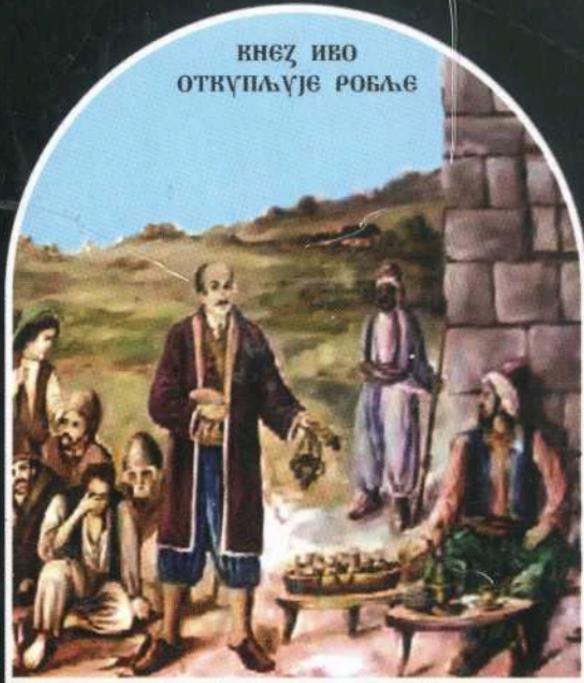

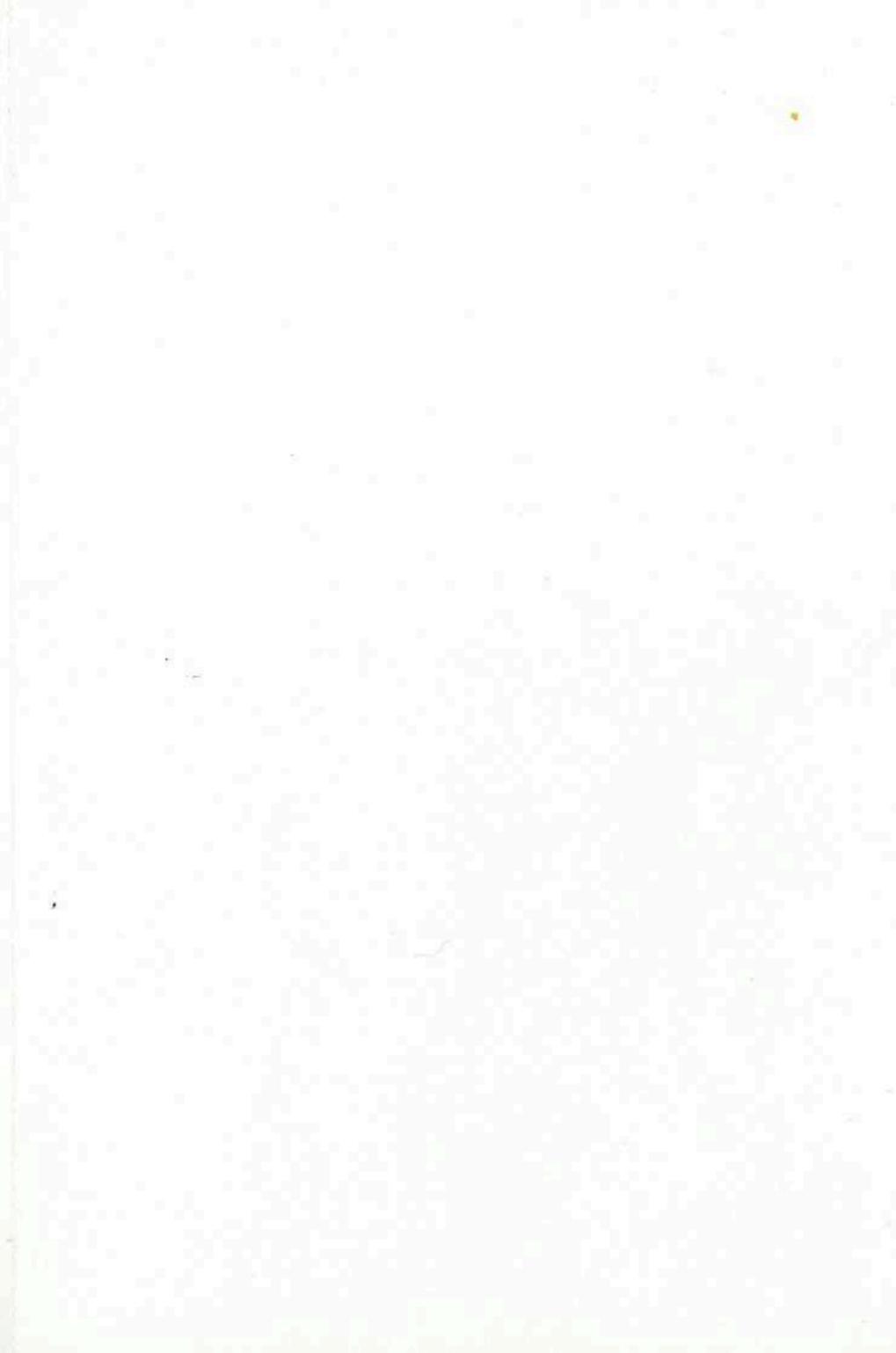
КНЕЗ ИВО
ОТКУПЉУЈЕ РОБЉЕ

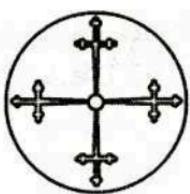

НИКОЛА ДЕВУРА

КНЕЗ ИВО
ОД СЕМБЕРИЈЕ

СРПСКА КЊИГА

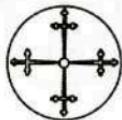

Српска књига
Београд

СРПСКА КЊИГА
РУМА

Библиотека
КРСТ И МАЧ

СРПСКИ ИСТОРИЈСКИ РОМАН
Књига четврта

Уредник
ДОБРИЦА ЕРИЋ

Знак *Српске књиге* урадио
Добрица Ерић

НИКОЛА ДЕВУРА

КНЕЗ ИВО
ОД СЕМБЕРИЈЕ

ПОКЛОНИ

Народној библиотеци „ФИЛИП ВИШЊИН“
У БИЈЕЉИНИ

од Даницеле Јујетићковић
дана 21.04. 2011. год.

СРПСКА КЊИГА
РУМА • 2008

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
"ФИЛИП ВИНСКИ"

БИЈЕЉИНА

821.163.41-31

Сигн.

Инв. број 155046

= 44878

27-1226

ТАКО ЈЕ ГОВОРИО
КНЕЗ ИВО

Наш живот је божји трен. Или ѡавоља секунда. Ко то зна? Неко стално меша карте наше судбине, оче Максиме.* Никад се не зна кад ће сванути човеку последњи дан. Свет и постоји на тој клацкалици. Као дрво над којим стално грми и пуцају громови. Кад ће га муња погодити и да ли ће га погодити, загонетка остаје до краја.

Што се мене тиче, оче Максиме, ја сам дошао до краја. И сам видиш. Моји дани све више нестају. Примиче се последње вече мага живота. Смрт, стари целат људских судбина, чека ме одавно. Ја сам приправан за тај неумитни час, као што сам био приправан за све часове у своме животу. Никад нисам био јунак, али ни кукавица. Желео сам да будем обичан човек и то сам био до краја. Поштовао сам законе, божје и људске. А то није лако. Ако сам некад и згрешио, то није била моја жеља, већ несрећа и случај. Потрошио сам цео свој живот и своје имање на добро људи. И није ми жао. Јесте да сам данас без ичега, и да ме срамота што живим под старе дане о твом круву и руву, оче Максиме, и никад ти то не могу платити, ни вратити, и под том срамотом ћу и умрети. Али, неко ће негде признати то оду Максиму.

О свом детињству не могу причати. Не зато што не памтим, него што нећу. Није моје детињство било као друга. Ја сам одрастао у доброј кући, у поштеној

* Шабачки владика Максим Савић (1839-1847)

фамилији, коју је ценила Семберија. Сви моји преци били су кнезови, извикани од народа. И живели су и умирали за народ. Неко на постелји, а неко на коцу. И ја сам као кнез могао омастити тај колац. Ко зна колико пута сам откупио свој живот од ага и бегова, и разних харамија. Љубио сам папуче босанским везирима: Хозрев-паши, Сулејману-Скопљаку, паши Дерендилији. Пола прихода са мојих имања ишло је Турцима на пешкеш. Чувао сам Семберију од Турака новцем и памећу. Није ми то увек полазило за руком, али у већини случајева јесте. Лакомост Турака често је била моја последња нада. И поред тога, два пута сам, као роб, у синциру, вођен у Цариград. Кесе дуката избављале су ме из те невоље и враћале кући са пола пута. Куповао сам турске великаше као стоку. Као волове, иако су били зверови. Падали су пред сјајем злата, као последње противе. Државу коју су чували, нису сматрали својом, већ султановом малићаном. Откидали су од ње све што су могли. А могли су – имали су зверску ћуд и зубе. И власт, тај Алахов топуз, тврђи од сваке лобање. Додуше многе је стигао царски катилферман и свилени гајтан, али шта то мари. Ђавоље време и онако не траје дugo. А ћеназа увек буде свечана. И мујезини и хафизи, учећи езан, моле за душу. Обичан аскер, и башибозук, знају то велможе, нема на то право. Ни на ценет. Ту плеву од људи, кажу, мелеки воде у цехенем. Паше и везире откупљују своје душе својим животима, умирући од царске руке. Нису све смрти исте. Орлови увек скончају високо на стенама, на литици, а врапци у грмљу.

Откад памтим за се, рвем се са Турцима. Са влашћу, која влада мачем, уместо законом. Турска мора пропасти. Звер о којој говори Јованово Откровење налази се на Босфору. Ко иде против народа, иде против бога. И њихов полумесец је на небу крива кама. Шејтан је јачи од Алаха, оче Максиме. Он их води тамо куда не треба. Све је у Турака злочин и криминал. Рђе допала власт, па се каљају у њој као свиње у блату.

Па, и такви какви су, многи од њих, били су моји пријатељи, плаћени жутом рушпом. Ако ниси у исламу, увек си на њиховом нишану. Никад не знаш кад ће отказати своје пријатељство. Једним оком ти се смеју, а другим прете. Увек играју неку игру, подлу и срамну, па, ако ниси спремам да им одговориш на прави начин, готов си, жртва си шејтанове деце. Польубићеш каму или колац. Бог ме чувао у младости, док још ништа нисам знао. Кад сам као младић постао кнез, старешина Семберије, нисам ни слутио у какав сам чамац сео да се превезем на другу обалу. Моје детиње очи гледале су свет са заносом, са искреном надом да је живот оно што нам се најлепше дешава.

Турци не смишљају зло, оно се рађа с њима. Оно се зачиње тамо где и они. Оно је њихова природа, особина ситне душе и малог ума, које их надокнађује. Вера им је слепачки штап с којим тумарају по свету, проливајући своју и туђу крв у потрази за туђим добрима, хранећи своју похлепу на курјачки начин.

Можда је Турска некад и била држава, али одавно није. По њој сад хараче нишчи, од Алаха одгурнути. На

Босфору се рађају султани у дивљим хaremима, слаби и болесни, сумњивог наслеђа и порекла. Зар такви да се такмиче са светом? Управљајући Семберијом упознао сам сав људски отпад. Оно турско пусто што се увукло и у нас. У многим нашим људима препознао сам нешто што је донето из Азије. То ће нас дugo прогањати у будућим нараштајима, неће нам дати да се до краја управимо, оче Максиме! Још дugo ће наш народ на твојој глави замишљати турбан уместо камилавке. Наша мисао је хајдучка, наша нарав је азијатска. Са камом улазимо у цркву, седамо за славску трпезу, обраћамо се богу. Са камом спавамо. Још нисмо обукли у европско одело, вучемо за собом тursки тур, шалваре су нам прешироке, џамадани уски. За кајиш не знамо, опасујемо се ликом, оче Максиме.

Садашњи наш кнез много чега је попримио од тursких паша. Незајажљив је као и они. Од Немаца није научио ништа. Знам Милоша из доба наших ребелија – био је тада сиромашан као црквени миш. На Дрини, пред битку на Равњу, дао сам му сто дуката, које није никад вратио. Алал му дукати, али шта ће са образом. Тако је радио и Маршал-Али паша – зајмове никад није враћао. А звали су га српском мајком. Ја сам дао народу цео свој иметак, па сад, кад сам оголио и обосио, нико ме се није сетио. Да ми није твоје доброте, оче Максиме, умро бих од глади и зиме.

II

Нисам волео власт, а увек сам, за инат, био власт. То је горко пиће, њиме се будале брзо опију. Паметан власт узима за терет, па бежи од ње, била туђа или своја. Многи се њом тако укаљају да личе на свиње. Власт упропасти државу, а камоли неће јадног инсана. Колико је краљева изгубило главу, спавајући на том варљивом отоману. Колико султана! Тако су на том отоману, у царској палати, затекли Селима Реформатора и гурнули га са трона као дровсечу са пања и уместо њега за калифу прогласили неког Мехмеда, пијаницу, курвара, алосана и муртатина, удареног мокром чарапом Џибриловом. То је било у доба, чини ми се, кад је Карађорђе потукао Сулејман-пашу Скопљака на Мишару. И таман кад су Срби на Великој Порти били надомак фермена о некаквој аутономији, Селима више није било. Сав тај посао морао је да се врати на почетак. Сиромах Карађорђе дао се у бригу. Није имао Милошеве дукате да њима од Турака купи мир. Морао се и даље лађати сабље.

Постао сам кнез Семберије са непуних двадесет година. На том месту наследио сам оца, кога удави у Тузли Сунут-ага по тајној препоруци босанског валије Џевдет паше. Тада исти крвопилац, везир из Травника, нареди џелату мого оца, да ме устоличи за "ђаурског кнеза бијељинске нахије". С мало година, без браде и бркова, оче Максиме, нађох се на ветрометини турског вакта, преплашен и без икаквог знања о томе како се управља једном кнежевином. Помоћи ниоткуда, а Турци рачунају

на моју пусту младост, јер им је с дететом лако изаћи на крај. Али, нисам ни ја био од метиљаве сорте, ни од мале памети, да би могли разни ајани и муселими да ме преведу жедног преко воде. Учио ме отац још од малена да сваку ствар обрнем три пута и да је не сечем тамо где не треба, већ да је вежем у чвор и тако држим док не видим шта ћу и како ћу. Мој отац је био и писмен и мудар, али га то није могло сачувати од Турака, па сам о томе много размишљао касније у моме управљању кнежином. Ходајући по свету за трговачким пословима, стицао сам, поред дуката, и наук о свему. На царским путевима, од Беча до Истанбула, сретао сам разне људе – од обичних кириција до мушира и сераскера, од капетана до обрштера и генерала. Разговарао сам са свима на њиховим језицима, био пријатељ с многима од њих, што ми је отварало врата на многим дворивима. Мој углед је растао, моје име се памтило. Гостили су ме везири у Травнику, беглер-бегови у Румелији, јаничар-аге у Једрену, Угри у Пешти, Немци у Бечу. Стизао сам до Милана и Напуља, до Солуна и Одесе. Био сам племић и господин на сваком од тих места, раван баронима и грофовима, министрима и фелдмаршалима. Пио сам с њима најбоља вина, јео рибу из Охрида, из Црног и Северног мора. а многе сам дочекивао и у моме двору. Нисам се постидео ниједног мога госта – ни везира Топал-паше, ни конзула Митесера, ни генерала Ваксеза. Био сам нахијски кнез, а узимали су ме као валију и пашу. Као владара непостојеће државе. Ето, шта ми је живот донео и однео, оче Максиме. Судбина је понекад горка

као вранино око, оче Максиме.

Увек сам би на страни свога народа, али и на страни правде. Био сам њен приврженик и кад је то ишло на моју штету. Ајде, што сам спасавао Србе од турског јатагана, то се, ваљда, подразумева као нормална ствар, али, дешавало се да и понеког Турчина, ако је невин, спасим од српског мача. Нисам дао да страда ниједно дете, ма чије било. Са женама је било теже: ретко сам кад стизао до њих, злотори су их брзо склањали и продавали као робиње. Колико сам свога пустог блага трошио на све то, оче Максиме. Могао бих данас с њим десет цркава подићи, да га само имам. Сад сам ја као црквени миш, као што је кнез Милош био на почетку устанка. Он је данас најбогатији човек у Европи, кажу, а ја сам највећи сиромах у Србији. Али, нека! Бог види све. Он ће на крају све поравнати. Све.

Управљао сам Семберијом правдом и новцем, јер како друкчије да владаш народом. И то под окупацијом једног варварског режима какав је био у то време турски. Глава ми је стално била код Турака, на пању, па сам ишао са позајмљеном главом на раменима. Али је у тој туђој глави била моја мисао са својих безброј комбинација, које су ми увек биле при руци. Искуство предака, и моје које сам споро стицао, учило ме је сваки дан памети. Нисам био охол. Знао сам своје могућности и дужину губера с којим се покривам. Морао сам увек од сваког Турчина бити бржи за корак. Ником нисам ишао на веру, већ на познате околности у које сам био сигуран. Чувао сам се судбине муга чукундеде Павла, који је насео на ујдурму

бијељинског муселима Сембер-оглуа у вези некакве шпијунаже, због чега га Сеаџи-паша наби на колац у Зворнику. Па, и судбине мога стрица Јоаникија Кнежевића, игумана манастира Тавне, који је у време Кочине крајине позивао људе на устанак, да би, касније, после повлачења Аустрије преко Саве, и мира у Свиштову, морао да бежи у Митровицу. Турцима сам био на услуги до одређене мере. Никад нисам с њима пио кафу, ни пушио, ни улазио у њихове дворе.* Лукав је то био милет, ћавоља сорта, која није знала за бога, иако је улазила боса у џамије и текије. Многима је њихова кафа била последња. То им је био најлакши начин да се ратосиљају неког "ћаура". Чувао сам се да не будем тај "ћаур", отварао сам четворо очи тамо где два ока нису могла сагледати опасност. А понекад, оче Максиме, бивало је да сам и грешио душу – плаћао сам потајно да се смакне понеки велики и острвљени крвник, неваљалац, који није имао мере у својим злочинима. Тада је морао бити послат Алаху на тефтер. Целата сам обично тражио међу Турцима или међу ускоцима из Старог Влаха. Другог начина да се опстане није било. Дукати и памет, ето два главна моја помоћника у управљању Семберијом у та тамна времена кад је и бог био исламске вере и примао мито. Турчили се плахи и лакоми, али обична раја остајала је у својој вери и сачувала се у мери да је опстала као народ у чему је донекле и моја заслуга.

* Кнез Иво није ушао у двор Топал-паше у Травнику, што је најљутило пашу, па су разговор обавили на софи крај потока Шумеће.

Опстала је моја Семберија за коју се непрестано молим као последњи раб божји, који не тражи плату за своја дела. Надам се рају, јер сам пакао за живота отарасио.

III

Најтеже је бити на граници неког царства, оче Максиме. А ми смо, ево, на тој граници готово две стотине година, све од времена када је Кара Мустафа-паша изгубио битку под Бечом у судаару са Јаном Собјеским. Граница је увек вруће место, ћавоље гумно на којем ратује сила са врагом. А ми смо жртве, узгредне жртве. Две моћне царевине вековима се туку преко нас. Док је постојао Будимски пашалук, били смо унутар царевине и заштићени дубином територије. Али кад Немци дођоше на Саву Карловачким миром, договором султана Мустафе II и Јосифа I, рат се усели у наше куће. И тешко је излазио из њих. Како смо опстали то ни бог не зна. Стално смо плаћали данак у крви и новцу. Од великог народа постали смо мало племе. Ко све није насртао на нас: од Ромеја и Угра, од Бугара и Латина, па све до Турака и Немаца. А и међусобно смо се тукли да довршимо оно што други нису могли или стигли. Ми смо оно гвожђе између чекића и наковња, које је час у води, час у ватри по којем судбина у улози ковача млати немилице. Најчешће је тај наковањ била Аустрија, а чекић Турска.

Остало је прича, оче Максиме, о учешћу мога прадеде у одбрани Зворника. Било је то неколико година после турског пораза под Бечом. Цар Леополд је тада обећао свим Србима ослобођење од Турака, с тим да и они учествују у царској војсци. Као фрајкори, Срби су били Зворник од босанске ордије, али га не одбранише. Царских војника је било мало – неколико десетина солдата, три фелдвебела и капетан по имениу Грушка. Овом капетану, на његово запомагање, није стигла помоћ из Шапца – пуковници Гала и Малвези остали су глуви за глас вапијућег из Зворника. Турци, под командом тројице паша – Топал Мухамеда, Сернапе и Мохамеда Ђеменкаша – уђу у Зворник на Петровдан 1689. године. Ту је заробљен мој прадеда Гаврило и удављен свиленим гајтаном, два месеца касније. Срби су тада силно пострадали, јер цар Леополд, германска свиња, није за њих мрднуо прстом код султана. Да није било шума и планина, нас данас уопште не би било. Планине су, оче Максиме, биле наше једине тврђаве. Семберци су тада побегли у Мајевицу, у Гучево, у Цер. А, богами, много их је отишло и преко Саве и Босута, у славонске шуме.

Тада смо изгубили и Косово, оче Максиме. Поразом аустријске војске код Призрена и Ниша, с њеним повлачењем према северу, повлачио се и јадни српски народ са патријархом Арсенијем Чарнојевићем III и тако испразнили Косово. Оно народа што је остало на тој територији Турци су исекли као што дрвесече исеку шуму. Ту се одмах насељио албански милет, доведен

однекуд са Кавказа, дивља хорда, која ће да се намножи као скакавци и Србима спречи повратак. И Срби се не вратише до данас, а да ли ће се вратити и када, нико не зна. На темељима многих порушених цркава, подигнуте су цамије, оче Максиме.

У тим ратовима, драги владико, страдала је и моја Семберија. Генерал Чаки са својим хусарима побегао је преко Саве испред Турака, иако му је гроф Лудвиг Баденски, врховни командант, био наредио да Семберију и Мачву брани по сваку цену. Уплашио се Угр везира Мустафе Ђуприлића, сераскера, који је јахао на челу своје огромне армаде. Турци су поклопили тада Србију као црни, отровни, облак, из којег лију црне, отровне, кишне. И моја породица је побегла преко Саве, на Рачи, и није се зауставила све до Осијека. Понела је са собом све што је могла – злато, одећу, посуђе, алате, оруђе. И стоку је потерала преко савске скеле – свиње, овце, говеда, коње. У селу Даљу наместила се код пријатеља, мађарског велепоседника, Јаноша Рацког. Тада Мађар био је даљни рођак Кнежевића из Семберије. Неки његов предак био је Србин, што сведочи и његово презиме. Ту су Кнежевићи провели пет година. Ту су на купљеном земљишту поградили и куће. У каснијим временима то имање ће им пружити уточиште небројено пута – кад год се зарати у Србији или у Босни. Одатле ће многи Кнежевићи као аустријски солдати поћи у рат преко Саве и Дунава. Кад су се вратили у Семберију 1695. године у своје Попове, нађоше спаљене куће. Све је било зарасло у трње и коров. Дуго времена им је требало да обнове

своје домове, а затим су на новом атару свога великог поседа направили нове дворе. Ту је, касније, настало ново село. Данас ме многи питају – из којег сам села у Семберији – из Попова или из Дворова? Из оба, одговарам.

Било је мојих Кнежевића у свим ратовима. Један од њих, неки Михаило, беше се истакао у биткама код Сенте и Сланкамена. Његово ордење загубљено је тек у бежанији после пропasti Карађорђеве буне. Једно од тих одличја уручио му је лично војсковођа Еugen Савојски. На тој медаљи, сећам се, био је уgraviran лик цара Леополда I, деде Марије Терезије. Опет, неки други Кнежевић, оче Максиме, у то доба погину у Београду кад оно Турци, под командом великог везира Хајр-ул-билада и султана Ахмеда II, потукоше Аустро-Угаре. Тај мој несрећни предак звао се Mojсеј, за којег се прича да је био свештеник и да му то није право световно, већ калуђерско име.

У та грозна времена, мој владико, ужас глади и куге, као божја казна, харао је Србијом и Босном као најстрашнија апокалипса. Ока пишенице беше сто аспри. Народ се проредио до нестајања. Записа један калуђер у Јајцу: "Јеђаху ресу липову, з дрвја кору, винову лозу, псе, мачке. У Сарајеву изидоше деца матер мртву. У Бањој Луци кога су обисили, обноћ би га гладни људи свега изили." А један Фрањевац у своје либро стави и ово: "У то љето једоше људи месо пасје и човечије и коњско и много нечисто." Испразни се Србија и у њу навалише Турци и Арнаути. У Семберију навали божји милет из

Анадолије с некаквим Jахја-пашом, који се устоличи у Зворнику као санџак-бег. Моји Кнежевићи, као што рекох, одоше у Даљ на време, па се избавише јада и беде, које су други доживели с ове стране Саве и Дунава. Тада крај XVII века беше пакао којег наш род једва преживи, оче Максиме.

IV

Има много прича о пореклу мојих Кнежевића, оче Максиме. Неки кажу да смо дошли са Косова у време прве сеобе Срба, што је нетачно. Пре те сеобе мој прадеда се борио на Зворнику, где је заробљен и удављен. Опет, има прича да смо овде насељени у време пада Босне, када је Мехмед II Фатих погубио последњег босанског краља Стевана Томашевића у столном граду Јајцу. Али, ни та прича не пије воду, јер је нађен у Рачи један стећак на којем, глагољицом, пише да ту лежи челник Вукша Кнежевић, од бана Кулина именит за казнаца Усоре и Соли. То је моме претку бан поверио убирање државних прихода у данашњој Семберији и Тузли, оче Максиме. На стећку је уклесана година 6680. од постања света. То је 1180. година по нашем рачунању времена. Сто година касније један од Кнежевића из Семберије нашао се у Дебрцу на двору краља Драгутина, где је примљен у аудијенцију као велможа, заједно са осталим племићима сремачког краља. Тада податак сам нашао у кореспонденцији угарског краља Стефана V и његовог зета

краља Драгутина. У наредном веку документи ћуте о Кнежевићима, о Семберији, па, донекле, и о Мачви. Тек понека вест процури о сукобу цара Душана са Мађарима, али ништа више од тога. Не знам шта се дешавало тада у Семберији. И шта су радили моји Кнежевићи. Једино се зна да је средином XIV века владала куга, да је цар Душан побегао са женом на Свету Гору, и да је у Европи од те пошасти страдало тридесет милиона житеља. Ко је преживео од мојих Кнежевића, не знам. Тек, они се појављују у доба Косовске битке. Тројица Кнежевића била су у саставу војног одреда војводе Влатка Вуковића. Не знамо да ли је тамо неко од њих и погинуо, кажу да није. Војвода Влатко није ни улазио у битку, повукао се чим је видео да Србима лоше иде. Тако је ураadio и Иван Палижна, Хрват, који је на Косово дошао с мало војске.

После страдања Срба на Косову, овим крајевима је владао син кнеза Лазара, Стефан Високи. Тај владар имао је летњу резиденцију у Сребреници, а у Семберији ловиште. Моји Кнежевићи често су, обично у касну јесен, деспоту Стефану приређивали лов на кошуте и фазане, којих је, тада, овде, било тушта и тма. Семберци су волели тог владара, који је своју државу учинио слободном и од Турака и од Мађара. Срби никад боље и лепше нису живели него у његово доба. Па, и моји Семберци. Осталом Босном управљао је неки Сандаљ Хранић, нападан и од Мађара, и од Млетака. У Мачви је био намештен деспотов сестрић, син бана Николе Горђанског. Из тог времена сачуван је гроб неког кнеза Мојаша Кнежевића у припрати манастира Тавне.

Онда су дошли Турци.

Пала је Србија, пала је Босна. И моја Семберија би освојена од Измаилћана. Дрина је текла крвава од силних бојева који се одиграше на њој.

"И у то време и лета би крепка глад и насиље љуто и уморства од Измаилћана, да није језику могуће изрећи такво зло злостављања." Тако је монах Пахомије записао у мињеју манастира Троноше. И у тим ружним временима под Турцима помреше и многи моји Кнежевићи – од глади, насиља и куге. Које све пошасти нису глобиле Босну низом векова, љутих зверова од година, оче Максиме. Које невоље претрпи жив инсан! Које, оче Максиме! Које! О томе говоре црквене књиге и летописи. "Списа се ова света и божанствена књига јеванђеље у лето 7070, у та љута и прескрбна времена, у дане султана Селима, на хришћане крвника." Један мој предак, монах у Папраћи Бороговој, изнад Зворника, Спречи на извору, именом Захарије, 1567. године забележи и ово: "И у то лето подиже се цар турски султан Сулејман на западну страну и пређе Саву воду на Шапцу граду по мосту." Исти овакав запис налази се у манастиру Бешеново, писано руком монаха Романа исте године. Мој Захарије, бежећи пред Турцима, нађе се у Фрушкој гори, написа исту ствар, али под именом другог инока. Мудро је глас добацити што даље из што више грла. Потомство да верује. И да нађе.

Иако је на турском двору тада најмоћнији човек био наше горе лист Мехмед-паша Соколовић, а његов пођени брат, оставши у Христу, патријарх српски у Пећи,

били смо под игом турским толико притиснути да смо једва дисали. Тада потурчењак, Мехмед-паша, одведен одавде, из Босне, као ич-оглу, атамија, у јаничаре, био се толико заблесавио у Мухамеда, као да се Христу није никад молио. А пре тога, мој владико, са својих осамнаест година, био је ћакон у Милешеви. Ето, шта значи одрод, покисла душа, изгубљена памет, ћавоље семе. Тада Мехмед потурчи и свог оца, браћу, синовце, само му је мајка, остала у својој вери, као вучица, којој су хајкачи отерали чопор у друге и далеке шуме. На ћувику своје вере до краја живота је завијала и дозивала своје вучиће, али, они се нису одазивали, нити су чули њен јаук. Кад је умрла, хајдуци су је сахранили на том њеном ћувику, и гроб означили дрвеним крстом. Тада крст се, кажу, касније примио у земљи, пустио корење, и израстао у огромно дрво, које листа и лети и зими. То је некакав миракул у који ја не верујем. Али је истина, оче Максиме, да је Мехмед Соколовић, после педесет година, први пут дошао у родну кућу, нашао у њој, на зиду обешену фрулу, на којој је свирао као дечак, као чобанче. Поново је засвирао на ту фрулу, после толико времена, и плакао као дете. Кажу да се при томе и крстио. У многа либра је то турено. Чак и Евлија Челебија о томе говори у својим путописима.

Јашта, мој владико!

У божјој аввали има свакаквих чуда, у која човечија памет тешко да поверије, али се ипак дешавају.

Јашта, оче Максиме!

Миром у Карловцима 1699. године између Аустрије и Турске није ништа решено. Аустријска глад за територијом порасла је до неслуђених размера. Аустрија је сањала о томе да истера Османлије из Европе, да их заувек отера у Азију. Османско царство још није било мачији кашаљ да би се тек тако гурнуло у Мраморно море. Још је полумесец жарко сијао над Европом. Порази под Бечом и Будимом били су само епизода у ратној историји Измаилћана, њихови предаси између победа.

Године 1716. трупе Хабсбурговаца напале су обале Саве и Дунава, али не са циљем да остану на тим обалама, већ да крену на југ што даље – и до Цариграда, ако то буде било могуће. Врховни командант Немаца био је Еugen Савојски, који се тада улогори у Футогу. Одатле нареди обрштеру барону Ланглету да са три хиљаде солдата заузме турско упориште у Семберији – Рачу на Сави. И барон Ланглет тај посао обави успешно. Разјури турску посаду Раче као кобац врапце.

У том рату мој деда Иван, по којем сам и добио име, био је коморција, задужен за набавку хране и ћебане српским јединицама у аустријској војсци. То је радио потајно, преко трећих лица, да не би код Турака у Семберији изазвао подозрење. Непосредно пред рат, преко скеле у Рачи, превезао је у Босут две хиљаде свиња и продао их Јаношу Белегишу, из Винковаца, главном лиферанту Славонске милитерије у Осијеку. Од тог новца

куповао је у Семберији брашно и барут за српске фрајкоре. Од тих дуката остајало је нешто и за мога деду Ивана.

Обрштер Ланглет не остале дugo у Рачи, замени га, прво, фелдбранштер Кајзербург, а онда, после педесет дана, овог замени главни капетан милиције Франц Трегер. По наређењу пуковника Петраша, главног стратега аустријских трупа на обали Саве, у Рачи је изграђена војарна, у коју су довучени топови из Брода и Осијека. Тај капетан са Србима истог лета освоји и Лешницу, јако турско утврђење код Лознице. Покушај освајања и града Шапца није успео. Али, овде је, мој владико, те године учињен велики злочин. Ђесареви солдати запалили су шабачку варош и побили све њене становнике. Предали су огњу једну мошеју у коју се била склонила нејач – жене и деца. Ето, шта рат чини, прави пакао на земљи и без бога, као да ђаво управља светом.

У том рату се обогати мој деда. Као лиферант имао је монопол код Немаца. Снабдевао је њихову огромну солдатеску месом и брашном. Чак су му Аустријанци дали и чин фелдвебела, којим се он, наравно, није поносио. Он није био војник, него трговац и кнез, старешина Семберије, чију судбину је носио у срцу. Кад је пао Београд у руке Еугена Савојског, пао је и Шабац у руке пуковника Петраша. И моја Семберија и сва источна Босна уђоше у састав бечке Ђесарије. Беше то у јесен 1717. године, месеца листопада. Дојосмо под иго новог господара, оче Максиме.

Хабсбурговци завладаше Србијом до Западне

Мораве и делом Босне, од Раче до Горажда. Населише те крајеве као скакавци, божји милет, у црним униформама, завлада нашим простором и људима. Дођоше као ослободиоци, а завладаше као окупатори. Власт њихова одомаћи се сасвим. Немци уведоше нове навике и порезе, натурише нам се као некад Турци. Отежа њихов иго на нашим плећима. Осрамотише се охолошћу и оцрнише свој образ насиљем.

На освојеној територији бечки двор уведе дистрикте у којима је сву власт имала војска. Моја Семберија била је у шабачком дистрикту. Мој деда имао је цивилну власт над својом кнежином, али није могао донети ниједну важну одлуку без сагласности војног команданта у Шапцу. У Бијељини је било смештено око пет стотина војника, што хусара, што наших сељака као пешака, а на челу тог војног центра био је капетан, у већини случајева наше горе лист. Једно време је тим центром командовао капетан Вук Исаковић, родом из Црне Баре. Био је велики пријатељ наше куће, Кнегевића, и често је бивао гост муга деде. Касније је тај велики човек докурао до чина пуковника, али је нешто згрешио на фронту с Француском, па је, пресудом преког суда, обешен негде у шумама Ардена. Мој деда га никад није прежалио, као ни његова Мачва. Због тога су његова браћа, Ђорђе, Трифун и Павле, напустили Аустрију и отселили се у Русију, у град Миргород, где им и данас живе потомци.

У то време Бијељина је имала само 70 кућа, моји Попови су били три пута мањи. Цела Семберија имала је

само хиљаду кућа у 60 насеља. Народа је било мало, јер се у ратовима гинуло много, а болести су биле честе и смртоносне, па су наши крајеви били готово пусти. А и рађало се мало. А било је и турчења, и милом и силом. Тањили смо се као народ, оче Максиме, па смо дошли овде где смо – на ивици истребљења и потпуног нестанка. Остаћемо само као прича, тужна прича Балкана и Европе.

Тако мали и слаби, нисмо се могли одупрети ни Турцима, ни Немцима. Сјаши Курта да узјаше Мурта! Мурта постаде гори од Курте. Немци тада завладаše Србима, као сваки освајач. Као некад Европом Монголи. Такво безакоње историја није до тада забележила, нити је то запамтила људска памет. Жалили се наши преци бечком ћесару, али њихове молбе нису долазиле до ћесарових руку. Генерали и маршали, капетани и обрштери све такве молбе турали су у ватру, а цара су лагали да је Србима потекло млеко и мед, да су се дочепали рајског насеља и новог живота. Такви бесрамници нису знали ни за бога, ни за људе. Тада олош, којег је допануло царство, опустошио је Србију, и моју Семберију, као афрички мрави, који, кажу, једу и дрвеће. Мој деда Иван ишао је у Беч, заједно са митрополитом Вићентијем Јовановићем, с молбом српских кнезова цару да их заштити од његових солдата и чиновника. Од тог пута у Беч није било ништа, осим великог трошка. Цар се тада бањао у Мехадији, а његов коморник је српску молбу турио у огањ.

Ниједна тврђава, ниједна варош, ниједно село, шта више, ниједна црква није од Немаца тада била

сигурна. Домаћине су истеривали из кућа, а њихово место заузимали они. Уз то су мучили наше људе нечувеним мукама, отимали им имања, обесчашћивали им кћери и силовали жене, и друга недела чинили. У селу Бродцу, у Семберији, утеривали су коње у цркву, а манастиру Тавни топовском ђулади срушили звоник. Овде, у манастиру Петковици, обесчастили су игуманију Софронију. Убијали су људе, невине, без суда. Моме деди обесили су стрица, старца од осамдесет година низашта, из обести. Деда Иван похватао је зликовце, ноћу, на спавању, упуцао их кубуром, и турио у Дрину. После, целу годину је генерал Валас тражио своје нестале солдате, сумњајући у мог деду, али против њега није смео ништа предузећи, јер се бојао веза које је мој деда имао у Бечу. Семберија је у то време шакала и хијена била донекле заштићена од тих крвопилаца, захваљујући богатој и многобројној фамилији Кнежевића, али, Мачва, мој владико, Мачва је тада сасвим пострадала. О томе је у свом мемоару руској царици Ани Ивановној писао митрополит Вићентије Јовановић 1731. године: "Каква чуда и покоре су починили аустријски генерали Валас и Најперт и њихови војници, то није у стању човечији језик испричати, и то како по кућама и имањима, тако и по црквама и манастирима. Нису остављали на миру ни мртве... Зато на све стране ништа друго не видимо, него како нам се отаџбина претвара у пепео и развалине. Нема више ништа за отимање, и ми морамо умрети од глади!"

Руска императорица била је потресена овим мемоаром. Плакала је, кажу, над грозотама, које је

описивао српски митрополит у свом писму. Одмах је послала свој мемоар цару Карлу VI у Беч: "Шта то радиш од мог српског народа, рођаче? Којом то смрћу га мориш? Где ће ти душа, царе? Шаљем ти мемоар српског митрополита да сазнаш о неделима својих генерала, царе. Одмах да зауставиш тај покор! Казни зликовце, који ти срамоте царство. Немој ме приморавати да ја шаљем у Србију моју Дунавску војску да почисти ту твоју гамад на Балкану. Мој императорски гнев је велик и немој га искушавати до краја, рођаче! Ако дођу у Србију моји Козаци, што непрестано траже, гадно ће се провести ти твоји генерали, пасји синови! Лако се истресати над сиротињом, царе. Не дам Србе, рођаче! Бољи је то народ и од твога и од мога, Хабсбурже!"

Не знам шта је Хабсбург одговорио руској царици. Русија је велесила, није лако Русији одговорити. Цар Карло није имао времена за ваљан одговор руској царици, јер се био тешко разболео. На турски престо тада је дошао енергични султан Махмуд I, који је обновио ратове са свим суседима, који су пре њега отели од Турске било шта. Дуго се спремао против Аустрије, тако да није стигао да је нападне за живота Карла VI, који је умро 1735. од пнеумоније плућа. Док се у Бечу водиле сплетке о избору новог монарха, Турци су опкољавали Србију са свих страна. Срби се нису укључивали у ове ратове, већ су побегли у планине. Ниједна од зарађених страна није била њихова.

У тим ратовима, који су завртели мозак свету, и који нису били наши, Срби су доживели много невоље.

Ко није побегао, страдао је. Нестале су целе породице, имања су уништена, куће спаљене. Пљачкали су и Турци и Немци. Ђаво је узимао своје, а бога није било нигде. Куга се против нас удружила са зарађеним странама. Нико није сахрањивао мртве, јели су их орли и гаврани.

Нас, Србе мрзели су сви, као да смо били ђавоља деца, а не божја. Тукли су се за наша имања, за наш животни простор, требала им је територија, али и ми као слуге, као раја, као арбајтери. Сметале су им наше цркве, рушили су их увек са страшћу која је непојмљива цивилизованом уму, просвећеној епохи. Мрзели су нас што смо се понекад бранили, што смо успели да преживимо сваку пропаст, да опстанемо у свакој невољи. И Немци, и Турци. Кроз векове.

У лето 1737. године, негде пред крај августа, Турци крену из Зворника, којег су пре тога освојили, на Шабац. Рачу и Бијељину је бранио херцог Хилдбургхаузен, а Шабац и Београд маршал Секендорф. Међутим, Немци освоје Ужице, Пожегу и Ваљево. Стигну и до Ниша. Та година припадне њима. Али, не сасвим. Турци освоје Ниш и Ваљево. Због тога је смењен маршал Секендорф, а команду од њега преuzeо је генерал Филипи. Мој деда Иван био је у штабу генерала Филипија, у чину фелдвебела, задужен за набавку меса од сремских паора. Своје Кнежевиће послао је у Даль. Пола Семберије тога лета преселило се у Славонију. Многи се више никад нису вратили. Бојали су се Турака и куге.

Две године тукли су се Турци и Немци на Сави и Дунаву. На крају, средином 1739. године, Османлије

надјачају Аустро-Угаре. Завладаше Србијом и Семберијом. Никад ове земље нису биле празније – народ се споро враћао на своја упропашћена имања. Ни Кнежевићи се не цратише три године. Деда је наставио да и даље снабдева аустријске солдате месом, али сада за свој рачун, оче Максиме. Имао је монополску карту за тај посао, добијену од Славонско-сремске регименте из Осијека. Обогати се деда као гаван. Вратио се у Семберију, прво, он, сам, обновио куће, средио имање, па тек онда довео и фамилију из Даља. Али, пре тога морао је да подмети кадију у Бијелини и пашу у Зворнику. Турци су га опет признали за обор кнеза Семберије. И дали му да скупља од народа царски хас и да га два пута годишње предаје паши. По том договору између њега и паše, Турци нису смели залазити у села, нити од раје тражити било какав харак. Штитио је Иван своје сељане и за многе, који то нису могли, плаћао порез. Своме сину, моме оцу, говорио је: "Помоћи сиромаху исто је што и саградити цркву. Дукати зато и служе да спасаваш свој народ, а не да их гомилаш само за своје добро."

Деда је причао моме оцу да је увек било лакше живети под Турцима, него под Немцима. Турци су узимали понешто, а Немци су нам узимали све. Турчин је био често, задовољан једним ручком, а Немац само пљачком свега што се нашло у кући. Турчин се бојао Алхана, а Немац није знао за бога. Али, ниједном од њих није на глави стајала царска круна.

Мој деда је у свом времену био велики човек у својој Семберији, у целом српству. Трговао је и богатио се, јер, доласком Марије Терезије на хабсбуршки престо, није више било борби на Сави и Дунаву. За наредних пола столећа граница између две царевине била је мирна, ако у то не рачунамо мање чарке. Цветала је робна размена у Шапцу, у Брчком, у Рачи. Живот су реметиле епидемије куге и колере, донете из Азије на копитама турских коња. Док је Османлијама владао султан Махмуд I Турска је донекле личила на државу и Србима је живот био сношљив. Али, после њега, завладао је аскер и бацибозук, спахије су уступкнуле пред читлук-сахибијама, закон је уступкнуо пред силом, злочин је био начин живота. Срби су бежали у хајдуке, ради одбране и освете. Одметнуте војске растурале су османско царство. Бечки двор је чекао да Турска умре природном смрћу. И она је умирала, али дugo и споро. Није цину лако издахнути, као инсекту. Његов уздах и издах мери се вековима. Марија Терезија јачала је своје царство, изнутра, економски. И рађала децу, будуће цареве и краљеве. Кажу да је пола свог царског века провела у постелији. Седам њених љубавника је умрло у најбољим годинама од исцрпљености. Али, драги мој владико, та царица је умела са Србима. Однарођавала их је на леп начин. Лукава као лисица, давала им је разне бенефиције, титуле и ордење, и безочно их унијатила на начин да они

то и не осете. Уништавала им је нацију и веру. Правила је од Срба Хрвате, Немце, Мађаре. У њеној војсци, за њеног времена, било је две стотине генерала и војвода Срба унијата, који више нису бринули српске интересе, који су јачали туђе нације, будуће жестоке непријатеље Срба. Ето, мој владико, како смо превођени жедни преко воде, како смо нестајали, како смо својом крвљу хранили змије присојкиње, које ће нам у будућим вековима нападати дом. О јаничарима нећу да говорим.

Све је ту било јасно моме деди Ивану, па је свога сина Михаила, мога оца, заклињао и преклињао љуто, да се бори за свој национ, за своју ортодоксију, свим и свачим, новцем и памећу, и мачем, ако буде требало. Откривао му је све марифетлуке наших непријатеља, све замке, које су нам на путу постављене. То мораши узети у памет за свагда, говорио му је. Не знам у којој мери је мој отац испуњавао тај завет. Верујем да није у потпуности разумео дедине речи, јер да јесте, не би дозволио да буде удављен свиленим гајтаном. Надиграо га један мали паша без иједног туга, једна турска фукара, која није знала за Алаха. Ја сам играо мало веће игре са сераскерима, великим везирима, маршалима и војводама, па и са краљевима и царевима, па, ево ме, жива и здрава, оче Максиме. Додуше, не здрава, где стар човек може бити здрав. Већ ми је осамдесета.

Зaborавио сам да нешто кажем и о учешћу муга деде Ивана на српском сабору у Карловцима, где су донете одлуке, историјски врло значајне и далекосежне за Србе, као народ, који живи с обе стране Саве и Дунава.

То је било у доба цара Карла VI, у јулу 1735. године, на дан светог Петра. Ту су изабрани "благородни мајор и господин Вук Исаковић, старовлашки кнез Гаврило Рашковић, костајнички владика Стефан Љубибратић и Иво Семберац да у име српског народа бране народне интересе, чине представке и одговоре на питања која се тичу српског народа". Ту је, иначе, стављено у дужност Вуку Исаковићу да иде у Беч и препоручи се цару. Сабор је изabraо овог војника за свог пуковника и поверио му команду над српским хусарским пуком. Кад је требало потписати окружницу, којом се тражи од цара новац за опрему и наоружање пука, уместо мога деде потписао се прота Теодор Станисављевић из Шапца. Сабор је тако хтео да заштити од жбира и шпијуна кнеза Семберије. И после тог сaborа, мој деда је остао у Карловцима још десет дана, јер му је ту, у школи, био син Михаило, мој отац. Деда је ту, у Карловцима, дао у народну касу девет хиљада гроша.

Турци нису знали за те политичке работе мога деде. Њихово добро мишљење о њему заснивало се на златним рушпама и акчама. Оне су мога деду у њиховим очима начиниле свеџем. Али је он, ипак, с њима био опрезан. Мудрост му је налагала да не иде на њихове тефериче, да с њима не иде у ортаклук, нити да им повериava било какву тајну. Куповао је њихову пажњу и ништа више. У некакво њихово пријатељство није веровао. Знао је њихово изненадно превртање ћурка, за њихову ћуд звери. Деда је био сјајан играч на жици, разапетој између њих и њега. Колико пута је морао прећи

преко те жице, а да се не стрмекне у амбис. Тој вештини учио је и свог наследника, мoga оца Михаила, али мој отац није никад научио ту лекцију. Није му бог дао дедину памет, ни дедину физичку појаву. Деда је био красан примерак мушке лепоте, па је њом одушевио и Марију Терезију, кад је био у аудијенцији на бечком двору с једном српском делегацијом. Обраћајући се делегацији, гледала је само у њега. Нико се од Срба није могао отети утиску да је царица као жена пожелела кнеза Иву. После се дуго причало о тој српској посети бечком двору и о благонаклоности императорице према кнезу Семберије. У вези тога догађаја на дедин рачун збијане су и шале. Деда Иван никад није о томе говорио. Кад би ко то споменуо пред њим, деда би само одмахнуо руком и рекао да је то измишљени миракул.

Да, такав је био мој деда Иван, оче Максиме. Велиш да личим на њега. То су ми и други рекли. Било би ми драго да је тако. Волео бих да сам онај ивер из народне пословице, који не пада далеко од кладе. Али, шта ћемо, ако сам ликом на оца? Ипак, бог ствара сваког човека по свом лицу и подобију, а не по мустри предака, оче Максиме. Свако је свој оригинал, владико.

VII

Постао сам кнез, оче Максиме, оне године кад је умрла Марија Терезија, а на хабсбуршки престо се попео

Јосиф II, који није био ни за мали прст своје харизматичне мајке. Он је више глумио цара, него што је то био. У ратове је улазио лако, али их је лако и губио. Реч му није значила ништа – газио је своја обећања, лако давана, а да не би ни трпнуо, по оној народној – пас рекао, пас порекао. Имао сам тек двадесет година, па сам од свега зазирао, бојао сам се сваког шушња, као зец. Опасности су чучале иза сваке окуке, иза сваког грма. Моје животно искуство тада, тање од моје вере у људе, није ме учило ничему. Очи нисам затварао ни дању ни ноћу. Како сам завидео деди, којег сам се врло радо сећао, како сам желео да се он појави однекуд, изненада, да ме посаветује и охрабри, да ми пружи бар нешто од оног што он зна. Али никог није било паметног у мојој близини, нико се не нађе да ми пружи руку, да ми да ослонац. Нашао сам се сам на брисаном простору – млади срндаћ, којег је свако могао да устрели.

Трећег дана мога кнезовања позове ме у Зворник санџак-бег на муџахулик, на акредитацију мога звања. Дођем у ту касабу, ни жив, ни мртав, сам, без икакве пратње. То је, оче Максиме, као да си дошао мечки на рупу. Дођем пред бегов дворац, а он опколјен јаничарском ортом, mrkim људима с голим сабљама у рукама. Стојим пред капијом, а она затворена, не отвара се. Нико ми не прилази, нити ме ко шта пита. Јаничари гледају у мене, као у дрво, које је изненада ту никло и које их се не тиче. После неког времена, које се мени учинило као вечност, отвори се капија и бегов капиција, сав у срми и злату, као некакав ордонанс, позва ме да уђем унутра. Уђем. Велика

авлија, у плаво поплочана. Ордонанс испред мене крупно корача, једва га сустижем. Уведе ме код санџак-бега у огромну просторију, препуну светла и мириза дувана.

Санџак-бег седи на отоману, високо на шиљтету, са нархилом у зубима. С десне стране му је кадија, а с леве – кајмакам. Ђуте, гледају ме. Нисам дао да ме уплаше. У кнежевској одори, леп и млад, стајао сам пред њима као обелиск. Приметио сам нешто у њиховим очима, као дивљење мојој појави. Мој раст их је зачудио. Кадија је био стар човек и сигурно је памтио и мога деду. Отело му се из уста: "Машала! Машала!" А санџак-бег је рекао на турском: "Кршан овај каурин." Нису знали да сам разумео бега. А кајмакам је додао: "Зор чоек! Арслан!"

"Иншалах, Иво, бићеш кнез" – рече бег гледајући ме право у очи. Нархилу је био отурио од себе.

"Наследићеш оца, Иво!" – додаде.

Знам и без тебе, турска ћордо, да ћу га наследити, помислим у себи. Не бираш ме ти, народ ме изабрао. Па, на те мисли, испрсим се што сам боље могао. "Знам, честити беже!" – кажем, сасвим мирно. Бег ме погледа сумњичаво, као да вели: "Лажеш, влаше! Сад си то сазнао од мене."

- Ево ти бурунтија, с којом се потврђује да си кнез у бијељинском кадилуку, рече и пружи ми неко ћаге у савијутку, увезано плавом врпци.

- Бурунтију ти шаље травнички везир, вели.

- На њој је и мој потпис, кнеже.

- Оца смо ти послали код Иблиса, проломи тишину дубоки глас кадијин. Санџак-бег га оштро

погледа. Кадија умуче, покаја се што се истрчао.

- Кадија булазни, кнеже, рече бег.
- Побегла ми реч, рече кадија.
- Није ти побегла, лажни судијо, кажем мирно, гушећи у себи бес, што је бег и приметио.

Оштра турска ћорда рече:

- Кадија је булазнио, кнеже, велим, пресуди санџак-бег у овом спору, затим ме отпусти, мислећи да сам умирен. Али нисам био умирен, дрхтао сам од беса све до Бијельине, до мојих Дворова. Као у неком тунелу, одзывањале су у мени страшне речи бијельинског кадије, који је за свог дугог века послao многе Србе код његовог Иблиса. У мени се зачела освета – одлучио сам да у догледно време смакнем кадију. Направићу му ујдурму да га Турци смакну. Није грех убити зликовца, који на души носи стотине српских живота.

Првих година мага кнезовања Турци су на све начине покушавали да ми поставе замку на којој бих се упешао као зец, али ја сам међу њима проналазио своје јатаке, наравно добро плаћене, који су ми на време дојављивали шта се то мени спрема. Јатаци су ме добро чували као своју коку, која носи златна јаја. Није се десило да ме ико од њих икад издао. Тако сам дохакао турским злим намерама. Ипак, и ту сам био на опрезу, у ходу сам ствари проверавао, нисам дао ниједном случају издаје да се дододи. Опрезнот је дете мудrosti, говорио је, кажу, мој деда Иван, чије име с поносом носим, ево, и данас. Знам да су ме чували моји дукати, зато сам радио сваки дан на томе да их што више нагомилам. И гомилао

сам их, тргујући од Беча до Цариграда. Сваке године сам Немцима продао по неколико хиљада свиња, а Турцима у Сарајеву, у Мостару, у Битолу и више стотина волова. Овце и јагањце извозио сам у Италију, преко Задра. Једном годишње сам, обично око Велике Госпојине, у Задру, пунио бродове јагањцима за златне млетачке лире. Јагњад су та одвожена у Равену, главну италијанску пијацу јагњећим месом. Месо од мојих свиња налазило се на трпезама у Бечу, Будиму и Пожуну. А говедина је стизала до Анкаре, Смирне и Кипра.

Увек сам знао да су новци сила, јача од сваке друге, али им нисам био роб, знаю сам у шта да их утрошим, оче Максиме.

VIII

Е, мој владико Максиме, у годинама моје младости ови крајеви, па и Семберија, највише су страдали од разних болести. Мало која година је била, а да нас не задеси нека од епидемија – најчешће су нас косиле куга и колера. Увек су оне долазиле с Турцима из Азије, онда кад су се смењивали гарнizonи по градовима. Колико пута смо бежали, напуштали своје домове, и одлазили преко Саве, ако би нам Немци дозволили, или у планине – Мајевицу, Озрен, Цер и Гучево. Никад нисмо ишли у шуму Борогово, јер су у ту планину бежали Турци домородци. Они су зазирали од нас, а ми од њих.

У једној од таквих епидемија, оче Максиме, страдао је и део моје фамилије – један брат, две снахе, и њихова деца. Болно је то било за нас, дуго се нисмо од тога опоравили. Иако смо, као породица, имали добре куће, хране у изобиљу, добру преобуку, купатила и све што служи добром здрављу, нисмо били изван опасности, с којима су нам претиле епидемије. Бивало је дана и месеци кад је Семберија била потпуно празна, кад су из ње побегле и животиње. Само су птице остајале верне својим шумама, високо у крошњама дрвећа певале би своје псалме и храниле своје птиће. Бивало је кад сам, у тим опасним временима, сам, на своју памет, долазио у Семберију, гледао наша имања како зарастају у трње и шипражје. Авлије су биле пуне змија, отровница сваке врсте, да је то страшно и замислити, оче Максиме. Као у паклу. Поред путева, у јаругама, гледао сам мртве људе, жене и децу како се распадају на сунцу. Морао сам предузети тада нешто да се ти лешеви покопају. Зворнички паша обично би послао неке своје мартолозе у чудним оделима и маскама на лицу, са трнокопима и лопатама, и колима пуним живог креча, да сарањују те лешеве по целој Семберији. Тада укоп мртвог народа трајао би месецима, све до првог снега. Тада ужас од куге и колере понављао се сваких пет-шест година, тако да смо од тога лудели.

Друга велика пошаст, која је често морила народ била је глад. Неродне године наилазиле су као тешка божја казна. Бивало је да са њива нисмо могли убрати ни семе. Тада је Семберцима прискакала у помоћ моја

породица. Обично би један од Кнежевића куповао храну у Срему и давао на очек свакој сиромашној и гладној породици. У доба мира и бегови су понекад спасавали своју рају. Нарочито су у тим временима били увиђавни бијељински бегови и ајани. Немци никада нису показивали жељу да помогну Србима. Они су више стрепели, него Турци да Срби случајно не добију своју државу. Увек су остајали на својим обећањима, које никада нису испуњавали. Такав је то народ кроз векове – ћавоље сорте, бездушан, увек паклених намера, којем се не може веровати ни у сну. Тада вучији накот крив је за многе наше несреће, за историјске трауме, за неостварене наде. Били смо вредна монета у аустријском коцкању са светом.

Онда, ови ратови, оче Максиме. Сваких двадесет година, могло би се рећи, Немци и Турци тукли су се преко нас. Две царевине, као две ајдаје, крвавих жвала, шчепале би једна другу, и клале се ту, пред нама, на нашем огњишту, све док једна од њих не би признала да је побеђена. Ми смо били поткусур у њиховом мирују и плаћали највеће цехове својим главама. Били смо на капији, коју нисмо могли никад затворити, нити наплатити било чији пролаз.

Ипак, из тих превара, нисмо никад извукли наук. Историјска искуства нисмо памтили, били смо муве, које су се стално залетале тамо где ће страдати. Колико пута смо с Немцима кретали у рат против Турака, надајући се коначном ослобођењу, од којег није било никад ништа. При повлачењу Немаца с ових простора бивали смо

препуштани Турцима на милост и немилост. Или, ако би Немци победили, били смо жртве њихове обести. Исход тих ратова увек нам се обијао о главу, без обзира какав он био. С Турцима смо умели некако изаћи на крај, али Немцима нисмо могли, ни знали, никако дохакати. То је вражји милет, лукава звер, непожељни гост.

Немци мисле само на себе, на свој еспап и своју вајду. Туђе животе троше као дукате. Није им стало нишочега, осим њихових животињских порива. То је опасан народ по Европу, ако им се препусти њена судбина. Њима је увек тесно, ма каква и колика им била царевина. Гладни су свега, а највише простора. Какве ли су само видели муке наши преци у доба Карла VI, о томе сам већ нешто рекао, оче Максиме.

На крају свега, ево нас на чистини светске историје, још обневидeli од светlosti на коју смо изашли из вековног тунела. Ова мала аутономија, Србица, тек за драм већа од Београдског пашалука, пружа нам неку сигурност, у њој смо као у рају, иако се кнез Милош не разликује много од било којег турског паше. Народ ће га отерати, ако се не узме у памет. Ако не скине с главе турбан, ђаво ће га узети под своје. Није народ појео толику муку, да би га кињио домаћи кнез, па макар то био и кнез Милош Обреновић. Је ли тако, оче Максиме?

Стално мислим на моју Семберију. На онај јадни народ, који је остао тамо. Под каквим игом он живи! Који терет носи на плећима, што су им га Турци натоварили. На њега мислим и дању и ноћу, иако тамо више нема

ниједног мога Кнежевића. Иако, кажем. Али, цела Семберија је мој род, моја фамилија, моја кућа. Дрина је крвава међа преко које се још не може прећи из Србије у Семберију. Докле ће тако бити, не знам.

Људи ми јављају, оче Максиме, да се у Босни осилио беговат, да се одметнуо од султана, да кињи рају до бога. Слао је султан војску у Босну против одметника, али му је потучена и бегови несметано управљају Босном по свом ћеифу. Разни Градашчевићи, Османовићи и Ризванбеговићи сада су мали султани с ону страну Дрине и не може им нико ништа. Јадна Семберија, јадна Босна, оче Максиме.

IX

Кад се попео на престо Јосиф II мислио је да се попео на Маслинову гору. Са тог свог златног брда позвао је Србе да му се прикључе у рату против Турака, којег је већ замислио у својој царској глави. Мислио је тај умишљени човек да је рат играње пилјака, да је то мачји кашаљ за његову царевину. Мајка му је увек говорила да је рат скупа играчка и опасна по цара и његове поданике. Мајка је на време учила сина, али њен син је био врло рђав ученик.

Негде одмах на почетку своје владавине, и на почетку муга кнезовања, док сам још био у тузи за оцем, а он за мајком, Јосиф II је послao своје шпијуне у Србију

и у Босну. Били су прерушени у попове, трговце, у паоре, и размилели се од Београда до Бијељине и Тузле, од Зворника до Требиња и Мостара. Стизали су до Лесковца и Врања. Уствари, били су то официри, зналци војне вештине – уцртавали су у мапе све градове, утврђења, стражаре, карауле, мостове преко река, газове на потоцима, путеве и богазе. Слали су у Беч, Главном штабу царске милитерије, све своје налазе и тако скицирали будуће бојиште. Сретао сам те милитантне свуда, и гостио их, мислећи да раде добро за Србе. Помагали смо им у послу, мислећи да радимо за себе.

У турским тврђавама и караулама посаде су биле састављене од мустахфиза и фариса, то јест – од пешадије и коњице. У Рачи је била мала посада, у Бијељини још мања. Само је у Зворнику била већа посада – пет стотина пешака и коњаника. И Шабац је, чини ми се, тада имао посаду те јачине. Све те податке аустријске уходе су добиле од нас.

У то време, оче Максиме, с божјом помоћи ја сам се оженио мојом Маријом, јаком цуром из Угљевика, из фамилије Поповића. Марија је била права кнегиња, управан инсан, леп створ. Такве две није било у целој Семберији. На њој су ми завидели сви, а највише турски бегови. Лијепа ти та ханума, говорили би. Зворнички паша често је, тајно, ноћу, слао по њу своје сејмене, али сам их ја увек враћао кубуром. Многи му се нису ни вратили, јеле су их рибе у Дрини. Због тога ме је тај резултат у Стамболу код Велике Порте и непрестано тражио за мене катил-ферман и свилени гајтан. Али, и ја сам тада

био моћан, јер сам травничком везиру два пута годишње слао по пет овнова и пет кеса жуте рушпе. То је билоовољно да се моје име по добру спомиње у Стамболу.

Тада се, дуго и систематски, припремала Коцина крајина. Сам цар Јосиф II дошао је у Кленак са својим генералима и маршалима да изблизи погледа ствари и дао свима до знања како он рат с Турском узима за озбиљно. Цар је све аустријске јединице на обали Саве поверио фелдмаршалу грофу Ласцију. Срби су опет пристали да се ставе на страну Беча у овом рату. Походила их опет луда нада да ће збацити турски јарам са својих плећа. Историја их није научила.

Та узалудна војна почела је у фебруару 1788. године, по снегу и хладноћи, у време кад се ратови не почињу. И моји Семберци ушли су у тај српски фрајкор, којим су командовали Јован Хрња, Јевто Бељинац и Јован Ранисављевић. У том нашем фрајкору било је близу хиљаду људи. Та јединица је заузела Ваљево, Палеж и Лешницу. У Семберији заузета је Рача, а мало касније, у мартау, и Бијељина. Пуковник Михаљевић командовао је делом српског фрајкора, који је нападао градове – Шабац и Београд. У тим нападима истакли су се Ваљевци под командом Алексе Ненадовића, обор кнеза из Бранковине.

Шабачки диздар Ибрахим-ага имао је у овом свом Бејурделену малу посаду, која се није могла одупрети српском фрајкору. Тражио је помоћ од Београда, од Травника, али је није добио ниоткуд. Босански валија Бећир паша нареди да се у помоћ Шапцу пошаље пет барјака серденгечија из Старе Острвице и десет барјака

да буде у резерви. Та војска никад није прешла Дрину. Уместо ње, у Шабац је стигао сарајевски ага Хаџи Јашар са две стотине коњаника.

У априлу пао је Шабац у немачке руке. Опет су луди Срби јуришем освојили тврђаву. За њима су ушли Немци и Угари, као победници. Срби су крвљу обојили градске зидине и воду у каналима, који су опасивали град. Ту су погинула и моја два Кнежевића, унуци једног мога нeroђеног деде. Ја сам том нашем фрајкору дао педесет свиња и пет волова за мензу.

Тада сам имао прилику да се видим с царем Јосифом и да поразговарам с њим на његов захтев. Његови ађутанти и ордонанси нису се могли начудити како ја с царем диваним као са себи равним. Његов пратилац генерал Поњатовски упозорио ме на моју недопустиву дрскост у понашању пред царем. Нисам ја из радозналости дошао да видим цара, већ зато што сам позван, одговорио сам том пољском шљахтићу у бечкој служби. Овде квари мој народ, а не твој, рекао сам још генералу. А цара сам питao коју корист ће Срби имати од овог рата. Да неће бити, као у доба цара Карла VI – сјаши Курта да узјаше Мурта. Па је тада Мурта био гори од Курте. Цар Јосиф се на то само насмешио и рекао: "Неће тако бити."

И није било.

Цар Јосиф II није добио тај рат, џабе је утрошио средства и жртвовао људе, већином Србе, ратујући три године. Није му се пружила могућност да буде бољи владар Србима од деде Карла VI, Турци су му поломили

пукове као врбово пруће. Није то био цар, који би се могао назвати мудрим. Он је био власник туђе памети – ослањао се на мишљење својих полтрона, којима је тако издашно делио генералске и маршалске чинове без икаквих војних заслуга. Оно што му је вредело у армијском кадру имало је српско порекло – био је то нижи старешински кадар, обрштери и капетани, фелдвебели и стражмештери. Један пуковник Михаљевић вредео му је десет естерајх-генерала, фелдвебел Јован Вујадиновић је способнији од грофа Ласција. Битке, које је овај цар добио у овом рату, добили су Срби. Долином Мораве све до Скопља гонио је Турке српски фрајкор Радич Петровић, и ко зна докле би их терао да му није наређено да стане и врати се назад. С њим је био Карађорђе, и живот му спасио негде код Прокупља, кад су га, веле, Турци сколили. Ту причу сам слушао много пута касније, у доба устанка. Судбина не би милостива према тој двојици српских јунака. Карађорђа уби кум, а Радича Петровића – Турци набише на колац. Да се прекрстимо, оче Максиме.

У овом рату Срби су били ударна песница у свим биткама, а за њима су ишли Аустро-Угари и славодобитно запоседали градове и села. Хтели су ови Германи и Угри да господују на српској земљи, а да им Срби буду слуге. Али, не би тако. За то се побринуо султан Селим III Реформатор, који с огромним војскама и способним сераскерима поново завлада српским земљама. Срби су знали да их чека страшна турска одмазда, па су молили бечког ћесара да им да оружје и

муницију и официре да се сами бране.

"Ми сами и малом цесарском помошчју у оружју и муницији, ашче и тајним начином на прошеније наше дати восхочет, довольни будемо ове земље за време обдержати, и донде же цесар своје внутренеје царство у мир постојани приведет..." Тако смо тада молили цара. Знали смо шта нас чека, оче Максиме. Чекали нас јад и беда. То писмо ћесару потписало је педесет кнезова и тридесет попова из Мачве, Поцерине, Јадра и Семберије. Плакали смо и кумили Јосифа II, не знајући да су и њега сколиле разне муке. Њему се царство распадало, изнутра, а споља га напала Пруска, и претила Француска. Мир с Турском био му је потребан као хлеб. Миром у Свиштову, у августу 1791. године, Беч је окончao своју авантуру с Турском.

И сад ми се коса на глави диже, оче Максиме, кад се сетим шта се све с нама дешавало после тога. Јурнули смо преко Саве, у Ђесарију, да се склонимо испред разјарене турске ордије, која је секла и убијала све пред собом – људе, жене, децу. Јањичари, наша крв и месо, били су у томе најревноснији. Јуришали су на своје порекло, на сећање свога преверства.

А јеромонах Прокопије у манастиру Тавна тада у летопис записа:

"О, бедна Семберијо, твоји предели пребегли преко Саве, и тамо, у нездравој земљи умало сви не помреше, а оне што остале, Турци поробише и попалише. И тако јесте пострадао бедни Србаљ, верујући проклетом Немцу; небројено јест се изробио; тако

исечено неисказано; цркве и манастири јесу опустили. И у мало времена трипут јесу Немци српски народ издавали и Турцима под сабљу предавали. Од сада, пак, оци и браћо, пазите се, да не пострадате, као што се сада нашем роду случила погибао." И у Троноши јеромонах Јосиф горким сузама тада заплака: "То ли су награде бедне Србије да их сада Турци продају и секу као марву?! Убио га бог са кога је то! Може ли се у целом свету и где видети таква неправда!"

И пречасни Хаци-Рувим процвиље: "Чу се глас горчи од пелена да проклети Немац уступи Турцима. Чуше Срби жалосне гласе, јаукнуше утробом проплакаше: јаој, јаој, ни онамо ни овамо... И нико не оде, бојећи се преваре од Немаца... Нека је проклет генерал Валис..."

Тада, у та страшна вакта, кад су живи завидели мртвима, с мојом породицом, послао сам пола Семберије преко Саве, у Срем и Славонију. У Сремској Митровици настанио се само мој стриц Викентије, калуђер из Тавне, и још неки попови, а остали живаль, породице с децом, одмакле су се даље од границе – у Винковце и Осијек. Ја сам час био тамо, час овамо. Хтео сам да некако успоставим контакт са зворничким пашом, да сачувам села од пљачке и паљевине. Али, није ми то сасвим пошло за руком. Пре мог састанка са пашом у Зворнику, Турци су у првом налету већ спалили неколико села. У пуор су дали и Бијељину. Ту су заустављени.

Изашао сам пред пашу у Зворнику са сузама у очима. Нисам мислио о томе – да ли ће ме растргнути

коњима на репове или набити на колац – тражио сам од Турчина да се поштеди моја Семберија, да је не пале и не робе. Паша је зинуо и гледао у мене разрогачених очију, а онда се обратио своме ћехаји на турском:

- Храбар овај ђаур, штета што није Турчин.

Нисам био храбар, био сам очајан. Моје мисли нису биле моје, биле су народне. Ако сам ставио своју кожу на шиљак, и своју главу метнуо на пањ, на то ме терала дужност и танка нада да је и Турцима било стало до мира. И моја младост је много придонела томе. Да сам био које десетљеће старији, мудрост би ме спречила да своју главу тако однесем Турцима.

Док сам стајао пред њим, зворнички паша је ћутао, гледајући у мене као у чудо. А онда се опет обратио ћехаји:

- Нареди да се зауставе пљачке и паљевине.

Ћехаја је напустио просторију, а паша је мене посадио на његово, ћахијино, место. Донели су ми наргилу и шербе. Седећи на шиљтету, до паше, извадио сам из недара кесу дуката и дао их Турчину. Дукатима сам подупро моју наду да је Турцима стало до раје, а не до празне територије и спржене земље.

X

Цар Јосиф II није дочекао мир у Свиштову. Умро је у току преговора с Турском. Наследио га Леополд II, млађи син Марије Терезије. У тим данима трајало је

безвлашће у Бечу – дворске сплетке ометале су нормални избор новог цара. Војска је била без врховног команданта, генерали и маршали нису имали кога да саслушају – вукли су конце свак на своју страну. У том општем хаосу све је по Ђесарију кренуло низ брдо. Војска јој је бежала из Србије и Босне главом без обзира. Командант те војске генерал гроф Валис, швапска битанга, који је Србима нанео много зла, подвијеног репа, напустио је Београд и предао га Бећир-паши. Предао је Србе Турцима, без имало стида, као што се уступа роба, којој је истекао рок.

Зворнички паша, који је имао положај санџак-бега, потврдио је мој положај обор-кнеза Семберије. Све ме то било подсетило на онај тренутак од пре једанест година кад сам се примио кнежевске столице мого оца, али и све је било друкчије, јер се у међувремену одиграо један рат у којем су се потукла два господара око нас и због нас. А ми, велика деца, увек се нађемо на погрешној страни. Никако да дођемо до своје памети, до свог историјског тренутка у којем би стасали као нација.

Како год је страдала Семберија, тако је страдала и Мачва, па и цела Србија. Такве покоре и срамоте по човечејски род није било од када се пише о страдањима и бесчашћу. Без мере се срамотиле памет и власт. Звери у људима рикале су да се чуло до неба. Богови су ћутали, престршени оним што се догађало на земљи. Људи су били преузели и њихова и ђавоља посла.

Е, мој оче Максиме, не дао бог ни теби ни мени да нам се понове та времена у којима смо били нападнути са

свих страна и препуштени општем лудилу, које је владало епохом. Крв проливена тада није се још смирила – виче она нас непрестано као изгубљене у пустињи, који лутају простором и временом, не снalaзећи се у свом номадском животу. Турци беху онај бич божји, послат с неба, да нас казни за све наше игре, за грехе, које смо починили према себи, за пропуштене прилике у историји, за изгубљене битке, за издаје, за погрешан избор вођа, за бежање у друге вере. Сами смо радили на смањивању себе, други су нам само у томе припомогли. Зато нас сада нема тамо где би требало да нас има, а отима нам се и даље оно што је загарантовано свима – земља, вода, ваздух. И живот голи. Шта то бог хоће с нама? Оче Максиме, оче Максиме!

Велиш, сами смо криви. Знам. Кривица је наша. Немања је знао шта је држава. Зато је носио јарам на врату кроз цариградске улице. И уже око врата. И потомци су му знали све о држави, осим оног последњег кукавка, који никад није успео да одрасте. И који је крму брода Немањића испустио из руку. Ту крму су дограбили нишчи и опаки. Мрњавчевићи, Хребељановићи, Алтомановићи.

Велиш, најкривљи су Мрњавчевићи. И јесу, оче Максиме. Пијане будале! Нису заслужили ни да им се име помене. Упропастити онолику војску могу само неодговорни угурсузи, који су се играли царства као деца "труле кобиле". Историја их намагарчила, учинила их смешним вертепима пред потомством.

А и кнез Лазар није био неки владар, оче Максиме.

Био је кнез, и божји човек, који није разумео своје време. Изаћи пред Турке на равно поље са три пут мањом војском, може само онај ко не зна како се ствара и брани држава. Он се само ослањао на бога, а не на своју памет и силу оружја. Јесте његова жртва велика, оче Максиме, и свака му част за то, и славимо га због тога, али народ није тражио жртву, него победу.

Деспот Стефан је био владар? Јесте, оче Максиме, али шта то вреди кад му бог није дао потомке. Остао је јалов као што је јалова била наша историја после њега. То је наша несрећа. Кад је народ јаукао за њим, а кажу да је јаукао као ни за ким другим, с правом је јаукао. Таквог цидију Срби више нису имали, све до појаве Карађорђа. А Карађорђа нам је послao сами бог. Да не би њега, а и Милоша после њега, турски иго би био још на нашем врату. Оно, Турци још стоје у градовима, али нам не суде и не хараче по селима. А то је већ нешто. Да ће бог, па ћемо Турке истерати и из градова. Ти ћеш, оче Максиме, дочекати да српски народ има своју државу, као што је имају и остали народи у Европи. Ја нисам те среће, сва моја будућност је садашњост. Да је у прошлости било више памети, одавно би ми имали државу. Да кум није убио кума, ми би пре Грка били потпуно слободни. Њихова Хетерија уради за десет година оно што ми не урадисмо за четрдесет година. Кнез Милош уради много, али не иовољно, његове одлуке су половичне, угађа султанима без потребе. Карађорђе би одавно пресекао тај Гордијев чвор. Моја Семберија је у тамном вијалету и ко зна кад ће из њега изаћи. Много суза ће за њом још бити

проливено, много жртава поднесено. Нико од мојих није више у Семберији, разишло се то по свету, оче Максиме, али је Семберија моја до задњег мога даха. С мишљу о њој и њеној судбини отићи ћу и у гроб. Дрина је историјска међа између Срба с обе стране реке, високи зид и за будуће векове.

Да ми је још једном да видим моју Семберију, моје Дворове, подмладио бих се, чини ми се. Да ми је да прођем од Међаша до Буковице, од Бродца до Јање и Трнаве, олистао бих као врбов пањ. Али, оче Максиме, то је пусти сан једног старца, којег су издале ноге и памет, то је тлапња озебле душе, коју ништа не може да загреје. Зар тражим много, оче Максиме?

Не тражим, велиш. Али, и то мало за чим бих посегао руком не могу никад добити. Моја Семберија је далеко од мене, чини ми се, као Америка. И кад бих отишао тамо, ко би ме дочекао? Мула-ефендија, бијељински кадија, с чијим оцем сам друговао у прошлом веку. И који је био добар човек, којег су, због његове доброте и праведности, и дружења са Србима, убили зворнички Турци. Исекли га сабљама на степеницама Рушид-бегове џамије, као хайнина, као бесног пса, као курвиног сина. Хоџа Хасан Бегзадић покупио је у арар тог рахметли инсана и сахранио га позади џамије, као Алаховог мелекија. Тај Хаци-Ибрахим, тако се звао тај уважени човек, није могао одгојити сина друкчије него као Мухамедовог поданика. И тај Мула-ефендија звао ме неколико пута да посетим Бијељину, да му будем гост, али старост ми не дà да се одазовем том позиву. Чујем да ми

је обновио и кућу у Дворовима и да није дао ником да се у њу усели. Ваљда та кућа чека мене да будем њен станар. Али, мрка капа, владико. Мрка капа! Кућа, једина која ме чека, је на шабачком гробљу. Ипак, хвала бијељинском кадији на свему, на томе што ме се сетио, што ме уважио као некадашњег кнеза његове и моје Семберије. Кад је човек прави инсан, није важно које је вере. Бог је један, а веровања су многа. Је ли тако, оче Максиме?

Да тај Мула-ефендија не заврши као и његов отац рахметли Хаци-Ибрахим, велиш? Може свашта бити. Може, оче Максиме. Турци су ѡавоље семе, убрано са многих њива, треба се свему надати. А ѡаво не оре, и не копа, већ увек смишља како да науди несрећном човеку. Шта ћеш, таква му сорта!

У Босни још постоје спахилуци, на њима раја аргатује као на туђој земљи. Турска никако да схвати да је време феудалних система прошло. Европа је одавно укинула латифундије, земљу је дала ономе ко је обрађује. Спахилуци су терет држави. Сељаци су робови – били Турци или Срби. Султан Махмуд II већ је стар и немоћан, не може више да се рве са свим тим стварима, а чуо сам и да је на самрти. Власт је увек из његових рук преузео син му Абдел-Азиз. Кажу да је младом султану учитељ неки наш човек, Михаило Латас, који се пре десетак година потурчио у Бања Луци. Сада се зове Омер. Тај ће, веле, догурати до сераскера, јер је врло способан и учен. Завршио је официрску школу у Задру, па с дипломом артиљеријског поручника побеже у Турску. Наша памет и даље држи у животу Османово царство на

Босфору, иако су од њега многи већ дигли руке. Не дамо да издахне наш џелат, као да смо сишли с ума! А можда и јесмо, оче Максиме.

XI

Кад се Турска вратила у Србију, па и у Семберију, после Свиштовског мира, понашала се разбојнички, па су многи Срби, који нису пребегли преко Саве и Дунава, отишли у хајдуке. Хајдуција је била толико завладала да се ноћу није смело отићи из једног села у друго. Хајдуковање је било начин живота, па и преживљавања, тако да се држава нашла у ћорсокаку. Била је онемогућена у свему. Ништа у њој није било како треба. Аге и бегови позивали су нас, кнезове, да им помогнемо да среде стање у свом вилајету. Неколико хајдука су ухватили и набили на колац. То није ништа помогло. Турска је горела на ватри освете и безумља. Султан Селим III тражио је од обласних господара да се узму у памет и да спрече убијање и прогањање Срба. Често је мењао паше у Београду и у Травнику. У Зворнику су промењена три санџак-бега за две године. Из Травника је отеран Ибрахим-паша, па Али-паша Заде, Синџи-паша Мисирлија, па ко зна ко још. Више их се и не сећам, оче Максиме. Тек се дуже задржао Хозрев-паша Анадолац, који је својом енергијом успоставио ред у Босни. У Београду су takoђе мењане паше. Отерани су, прво, Бећи-

паша, којег је био прејашио некакав јаничар Кара-Хасан, па Топал Али-паша, који је доста тога урадио на срећивању стања у пашалуку, да би се на крају усталио Хаџи-Мустафа паша, бивши бин-емин Бећир-паше. Међутим, хајдуција се није могла тако лако искоренити, иако је султан Селим дао опрост Србима за њихово учешће у рату на страни Беча.

Због хајдуције у Семберији Турци и мене ухвате на нишан. Позове ме санџак-бег у Зворник као на неки рапорт. Нисам се уплашио, јер моја глава је одавно била дата Турцима на пешкеш.

- Кнеже Иво, каурски сине, откуд хајдуци у твојој кнежини, пита ме бег, док врхом ножа вади језгру из нара. Шта да му одговорим, оче Максиме? Зна бег откуд хајдуци у Семберији боље од мене. Али, треба му жртвени јарац, оправдање пред травничким пашом.

- Боље ти знаш откуд, беже, одговорим.

- Шта то рече, пасји сине, викну бег, и ману се ножа и нара. Гледа ме крвавим очима, испод огромног турбана, који је био начичкан сафирима.

- То што си чуо, рекнем мирним, тихим гласом.

- За те речи, ђауре, набићу те на колац, рече.

- Ако то урадиш, следује ти катил-ферман и свилени гајтан, кажем бегу истим гласом.

Бег се трже. Заћута. Опет узе нож и нар и поче вадити језгру. Знао је бег да је моја рука дугачка, да се мени клањају сви ајани и да ме многе паше по Босни и Србији узимају за пријатеља. Зна то бег, па се ујео за језик.

- Добро, каурине, рече, сада већ помирљивије бег.

Ти знаш да хајдуке мораши гонити. Хајдуци руше царство, кнеже.

- Знам. И гоним их.
- Па, колико их нахвата, бива?

- Колико и ти. Ниједног, одговорим дрско.

Бег се насмејао, онако, пуним гласом. тресао се од смеха. Ја се нисам смејао. Знао сам да иза сваког турског смеха стоји зла намера, подмукла мисао. Турчин увек смишља зло "ђауру".

- Оnda смо обојица мртви. Ми смо два мејта, каже бег. Ако не очистимо Семберију од хајдука, бићемо на колуј. Царство не оправшта.

- Цар зна од чега је народ побегао у хајдуке, рекнем бегу. Саспем му отров у око. Бег се чуди мојој дрскости, а не може против ње ништа. Ниједан "ђаур" није смео ни сањати оно што сам у лице скресао том галибу.

Напустио сам Зворник с нелагодношћу, знајући да се морам чувати од бега, зликовца. Он није ништа радио, него је само смишљао како ће којем Србину сломити врат. Скренуо сам пажњу мојим момцима да буду на опрезу, да им увек једно око буде отворено. И кубуре набијене. И нисам се преварио. У лову, којег сам био приредио бегу, пуцано је на мене. Спасило ме дрво, столетна буква, иза које сам стајао. Турчин, који је пуцао на мене, на месту је стрељан по наређењу бега. Да враг не види свој траг.

О овом случају обавестио сам везира у Травнику, Али-пашу Заде. Санџак-бег Малисори, тако се звао тај зликовац у Зворнику, би од паше отеран у његову Кроју.

Онај који га наследи, био је још гори. Из којег бунара су вадили те зликовце, остала је тајна за све. Звао се Пеша-ага Абисин, тај што је дошао из Румелије. Чим је засео на трон санџак-бега у Зворнику, обесио је тројицу заптија, који су јатаковали хајдуцима, а двојицу Срба је набио на коле без неког озбиљног разлога. Уживао је у злочину, а не у власти. Кажу да је ноћу ходао зворничким сокацима и сабљом јурио псе и мачке. Људи су се склањали од тог лудака, као од божје казне. Наредио је, из чисте обести, да се разапне на крст игуман манастира Папраће само зато што се заузео за једну девојку из Борогова, коју су отели Турци из Калесије. Посекао је лично, ајана Мустафу Лajiћа из Јање, зато што није донео три овна на пешкеш његовој тевабији. Завладао је страх у Семберији, у бијельинском кадилуку. Спахије су почеле да шаљу писма у Травник, и у Стамбол, против овог шејтана. На једно такво писмо ставим и ја свој потпис. Позове он мене једног дана у Зворник да ме упита – откуд мој потпис на спахијском писму.

Е, мој владико, како отићи мечки на рупу.

Није шала, звер је то што се усправила на две ноге, а на раменима носи људску главу. Како да му верујеш да те неће посећи? Не можеш да му верујеш, лудаци су напредвидљиви људи.

Дам се ја у бригу седам дана. Размишљам: шта да радим? Чујем тада од неких Зворничана, Турака из беговог окружења, да ће ме набити на колац тај шејтан. Чак је наручио неког Џемаила из Фоче, који је вешт у том послу. Кад Џемаил неког набије на колац тај не умире

лако. Одлучим се на нешто што ником не би пало на памет. Одем преко Дрине у Србију, у планину Гучево, да потражим хајдука Митра Јеловца, којег сам добро знао, да га замолим да убије зворничког бега. Нађем Митра у селу Шурицама код Лознице, у Јадру, и договорим се лако с њим. Дам му педесет дуката. Он пристаде да пређе Дрину и сачега бега у Главичици, где Турчин првог уторка у месецу долази у лов. Вратим се у Семберију да сачекам тај наречени уторак. А он је био за три дана. Издржаћу и та три дана, мислим се. За сваки случај породицу пошаљем преко Саве, у Винковце, а ја се склоним у Међаше, код пријатеља, да не изазивам судбину. Дође и тај уторак. Санџак-бег, по обичају, са својом пратњом, дође у лов, у Главичицу. Митар Јеловац, хајдучки харамбаша, храбар човек – преобуче се у ловачку одору, и умеша се у бегову пратњу. У шуму, кад су сви јурили ловину и заборавили на бега, Митар искористи прилику, приђе зликовцу, и убије га ножем, тихо, да није стигао рећи ни "Медет!". Мејта баци у неко жбуње, тако да га Турци нису нашли тога дана. Митар се врати својој дружини, која је чекала у заседи. Тако је Пеша-ага Абисин отишао код Алаха на исповед да му исприча све о својим злочинима.

Тиме сам, велиш, код бога ухватио места души, оче Максиме. И ја мислим да није грех убити зликовца, иако то, додуше, нема нигде у јеванђељима. Ни Митар Јеловац, убивши бега, није узео грех на своју душу. Није, владико!

Никад није откривено ко је убио зворничког

санџак-бега, иако се помало сумњало на бијељинског кадију, јер је био у свађи са бегом. Кадија се оправдао пред везиром у Травнику, и уместо да буде кажњен, он је постављен на столицу зворничког санџак-бега. Био је то добар човек – потурчењак из Живинице, који је праведно судио и Турцима, и Србима. Био је много стар, а звао се Абдулах-ефендија. Мене је звао сином, јер сам тада био врло млад. Једном ме, онако узгред, кад је мени дошао у госте, упитао – да ли ја знам ко је смакнуо његовог претходника. Тргнуо сам се и уплашио. Турчин је Турчин, а с Турцима ни ђаво не може изаћи на крај.

- Бог с вама, беже, откуд бих ја то знао.

- Не кажем да знаш, већ само питам. Ко велим – кнез си, ходаш по кнежини, па да случајно ниси нешто о томе чуо. Не бих казнио тога, који је то урадио, требало је пса убити, много је зла нанео кадилуку.

Оћутао сам то бегу Абдулаху. Ђутање је злато, а речи су криве каме за које не знаш кад ће бити окренуте према теби. Нисам веровао Абдулаховим речима, можда би хтео да се с мојом главом додвори везиру у Травнику. Никад се то не зна. Турчин је Турчин и када те зове сином. Опрез је највећа заштита живота.

Оћутим, dakле, бегу одговор на његово питање. Заштитим се ђутањем, огрнем се с њим као некаквим ћурком, неком чистом самуровином, која никако није могла бити отровна. Бивши кадија, који је познавао и мога деду, препознао је њега у мени, па се осмехнуо, видевши да сам мудрији, него што је он то мислио.

- Аферим, кнеже, аферим, рекао је, уперивши у

мене своје испране очи испод густих оседелих обрва. Хтео је, наиме, да каже – знам да се боиш, да си опрезан према мени као бегу, као Турчину. То је добро, то је за тебе добро, и зато аферим! Тако ваља!

Тај кадија није дugo владао као бег. Промењен је био везир у Травнику, па је и санџак-бег у Зворнику морао бити промењен. Огрнуо га тај нови везир отровном бундом од самуровине, па је умро на путу од Травника до Зворника. Ону мудрост, коју је, својевремено, препознао код мене, није имао, па је насео вилајетском господару. Ожалио сам га као оца. Мало је, оче Максиме, таквих праведника било међу Турцима тога времена.

Онда је у Зворнику настало безвлашће. Осилише се браћа Видарићи. Њих петорица, од истог оца и мајке, све гори од горег. Пасје семе. Богати, а луди, ниједан везир их није могао уразумити. Још, били су у родбинским везама са породицом Сирчића у Горажду. И ови су били силни и неразумни, поганци најгоре врсте. А и једни и други су преверци скораšњих времена, дедови су им побегли из православља кад је Србима било најтеже – у доба сеобе Срба под Арсенијем Чарнојевићем, пре Карловачког мира 1699. године. Од тада, ове две фамилије никоговића нанеле су много зла своме роду, којег су се тако лако одрекли. Хтели су да затру своје корене, да се заборави одакле су потекли.

Најстарији од Видарића, Мехмед-бег, зворнички капетан, држао је цео санџак у запту, насиљем, иако је у зворничком вилајету било људи са већим чином од оног којег је он имао. Тек кад је у Травник за везира дошао

Хозрев-паша, миљеник султана Селима, Видажићи су донекле утерани у суре. Тај Анадолац, који није знао ниједну српску реч, из сваке непослушне фамилије посекао је по једног истакнутог члана. Тако је урадио и са Видажићима – посекао им је оца Рифата зато што, како је казао, није синове научио ничему. Можда би паша посекао још неког од њих да нису тога дана побегли у Спречу. Хозрев-паша био је заљубљен у Наполеона и хтео је од Босне да направи француску провинцију. Није му то пошло за руком, па је програн из Босне у Цис-Јорданију, чим је на турски престо дошао Махмуд II, који с Француском би на опрезу. Користио је њихове артиљерије у свим борбама као врсне тобције, али, осим тога, није у односима с Наполеоном, ишао даље. Ту промену турске политике платио је главом Хозрев-паша. Наиме, кажу да је удављен у Цис-Јорданији. Према мени, као господар Босне, био је добар.

XII

Али, оче Максиме, вратимо се још у оно време после Свиштовског мира, јер сам, причајући о Хозрев-пashi, зашао у доба Карађорђијине буне. Јосиф II морао се помирити с Турцима, јер је његовом царству претила опасност са запада. Наиме, избила је 1789. године револуција у Француској, која је уздрмала целу Европу. Па, и Беч. Оборен је цар у Француској, зет бечког ћесара,

и арестиран, заједно са женом, царицом Маријом Антоанетом, сестром Јосифа II, кћерком Марије Терезије.*

Француски цар и царица, покушали су побећи у Беч, али су ухваћени на пола пута, негде у близини Боденског језера, и враћени, опет, у Тиљерије. И Француска је запретила Аустро-Угарском царству. Јосиф II пожурио је да се измири са Турском, препуштајући јој Србију у целости. Десет хиљада српских фрајкора није могло одолети пет пута већој армади Турске. Тако је и овај цар учинио исту свињарију као и његов деда Леополд I – препустио је Србе турском мачу. Зато је мој пријатељ Алекса Ненадовић из Бранковине стално понављао: "Не верујте Шваби никад! Ми смо за Швабу говедина, коју он Турцима продаје испод сваке цене!" Алекса је био мудар човек, али опет не сачува главу. Веровао је Турцима. Ја нисам веровао ником. Памтио сам дедине речи: "Међу сто људи можда има само један човек. Или ниједан. Запамти! Увек да имаш четворо очи, сине! Кафа се не пије са сваким."

Кад Немац напусти Србију, и моју Семберију, Турци, жедни српске крви, налокаше се је, оче Максиме. Што није побегло, то је страдало. Али, та турска сеча српских глава није дugo трајала. Обустављена је врло брзо. Султан је тражио да се Срби не диражу, јер није желео земљу без народа. Ако се испразни територија, ко ће му онда порез плаћати. Шуме се напунише хајдуцима, али оно народа што је остало поче да се привикава на

* Француска је тада била краљевина, а не царевина.

сельачки живот. Многи се вратише из Ђесарије у своја села. И ја повратим своју породицу. Одам се трговини. Куповао сам свиње по целом Подрињу и продавао их трговцима у Винковцима, Осијеку и Будиму. Волове сам терао у Задар, где су товарени на лађе за Италију. Из Тријесте, из Венеције, из Риминија доносио сам свилу и кадифу, немачке штофове и чешки порцулан, па све то продавао у Зворнику, у Сарајеву, у Бања Луци, беговима и агама, поповима и кнезовима, јеврејским и цинцарским трговцима. Стизао сам и до Беча, где сам њиховој градској милитерији продавао коње. Трговао сам и оружјем и барутом. Знам, оче Максиме, да ме многи оптужују како сам турску војску снабдевао оружјем. Јесам, али само у она времена кад нису ратовали против Срба, већ се тукли између себе. И њима сам увек скупље продавао, него било коме другом. У доба ратова само сам Србе снабдевао храном и ћебаном.

Само Србе, оче Максиме.

Новац нема боју. Турски дукати су исти, златни, као и српски. Као и немачки. Новац нема веру, нацију, политичко уверење. Он је све. После бога, он је најмоћнији. Он руши куле и градове, али их и подиже. Он је господар људи, али и рђав господар. Ко му се сасвим потчини – готов је, пропао је! Он је за мене био само средство, одбрамбено средство, као кубура, као мач, с којим сам спасавао пријатеље, и себе, а непријатељима задавао страх, одвраћао их од злочина, куповао им душу и срце. Новац ми је био друг, драги пријатељ, који ми је, понекад једини, притицао у помоћ у неволи. Никад га

нисам улудо трошио. Чувао сам га као што је и он чувао мене. Али, тамо где треба и кад треба, трошио сам га без жаљења, одлучно, јер само тако његово стицање има сврху.

Бивало је, оче Максиме, да имам пун ћемер дуката, и тада сам био јачи од сваког паше, раван султану, можда и бечком ћесару, али, то нисам никад показивао, понашао сам се нормално, јер сам знао да ће доћи време да ћемер испразним, да потрошим и последњи дукат и да будем сиромашнији од црквеног миша, као што сам сада. И долазила су таква времена, и пролазила, а ја сам опет ћемерао дукате, јер – има време кад се ћемерају дукати, а, опет, има време када се они троше. Ја сам искусио све то. Али, увек ме био један глас – кнез Иво од Семберије најбогатији је Србин. Тај глас ме и чувао. Он је био тај, који ме враћао са тамничких врата или чувао да не дођем до њих. Иако то није увек било тачно, знали су и Турци и Срби да ја умем да ћемерам дукате, па, ако их тренутно и немам, да ћу их ускоро сигурно имати. зато су ми и једни и други давали робу на вересију. Веровали су ми, оче Максиме. Тако ми је и Кулин-капетан у мају 1806. године дао робље из Добрине на вересију.

Све док се не појавише дахије у Србији, стање у Семберији било је подношљиво, свет се био окренуо раду, некако смо излазили на крај са Турцима. Босна је тада добила цивилизованог и доброг вилајетског старешину, Бећир-пашу. Ја сам трговао и богатио се. Снабдевао сам турске посаде по градовима таином. Ово је било у мојој кнежини најмирније доба пре Карађорђеве

ребелије. Оно што сам наследио од деде и оца, а то није било мало, ја сам своје богатство удвостручио и мој ћемер никада није био пунији, него у та времена.

Онда се у Србији узмути, дахије кренуше у пљачку. Поделише Београдски пашалук на четири тала и одметнуше се од цара. У томе их подржа и Пазван-оглу из Видина, стари хајдук и рушитељ Османове државе. Али-паша Видajiћ у Зворнику приђе дахијама. Своју малићану – Јадар и део Семберије – поче да читлучи. Натовари нове порезе – намет на вилајет. Скупи око себе разбојнике – крцалије, преузе власт санџак-бега у зворничком пашалуку.

Дођоше црни дани у којима се и мртви повукодлачише. Живот људски појефтини – спаде испод две паре. У села дођоше некакве субаше, као, бива, да купе харач. Они на то, по султановом ферману, нису имали право. То право припадало је само кнезовима, а никако Турцима. Дахије су газиле султанове указе, као безвредне ћитапе, као празно ћаге. Видимо ми тада да су шејтани сишли на земљу да обаве посао Сатани. Тражимо од спахија да се супротставе томе безакоњу у рајалуку. А спахије немоћне, само слежу раменима, одмахују рукама. Траже од нас, Срба, помоћ. Погледам тада преко Дрине да видим шта Србијанци раде. Богами, они Хаџи-Мустафа паши стали уз леђа. Али, ни од тога не би вајде – дахије убише пашу. Онда кренуше по Србији – у сечу кнезова и попова, и осталих виђенијих људи. Хоће дахије да обезглаве Србију, да с њом лакше управљају, да је лакше глобе. Прво, посекоше ваљевске

кнезове – Алексу Ненадовића и Илију Бирчанина. Још су седамдесет српских глава однели у Београд и турили на зидине Калемегдана. Први пут сам тада као одрастао човек заплакао. И осетио страх као кнез, забринут за судбину свога народа. И пожелео да мене Турци првог посеку, да зла очима не гледам.

Народ опет поче да бежи из Семберије – неко у планину, неко преко Саве у Ђесарију. У Србији устаде народ на оружје. Дахије не ухватише Карађорђа, утече им најопаснији човек за њихову власт. Утече будући вожд. Запали се Шумадија, изгоре Ваљево. Аге и бегови с огромним војскама одоше у Србију. Нас, у Семберији, донекле, оставише на миру. Цела Босна пресели се на десну обалу Дрине. Тражили су од мене да их снабдевам храном и ћебаном. Како да им то дам, кад ратују против моје браће. Био сам на великим мукама – како сачувати главу, а не дати им то што траже. Узимао сам им дукате унапред, па одлазио у Славонију и нисам долазио по месец дана. Моје испоруке стизале су им кад им више нису требале. Изговарао сам се болешћу и забраном Беча да се продаје храна и ћебана Турској. Врдао сам им лево и десно, и не знам сада како ми је то онда успевало. После су ме оптуживале српске војводе да сам турски измеђар и да сам Турке хранио и ћебанио. А бог ми је сведок да сам Србе помагао, а Турке варао. Знао је то и покојни војвода Стојан Чупић, па и Милош Обреновић. Колико сам само хиљада дуката дао за народну касу против Матеји Ненадовићу, против Смиљанићу, Анти Богићевићу. И другима. Због тога сам ишао три пута на саслушање

код везира Бећир-паше у Травник. Глава ми је већ била на коцу. Отуд ју је вратила на моја рамена срећа и моја памет. Колико пута ми је душа умирала, колико пута срце силазило у пете! Све што сам после живео – био је чисти ћар! Будуће дане, који су ми тада поклоњени, искористио сам за спас своје душе. Давао сам се на све стране. Градио сам цркву у сваком селу, што би се рекло. Доброта је била моја главна молитва.

XIII

Мој сусрет са Бећир-пашом остаће ми у сећању до kraja живота. Био је то добар Турчин, одан својој вери и султану. Али није био крвопилац. Био је прави управитељ вилајета, отац свим поданицима. Пред њим је био једнак и Турчин и рајетин. Можда је рају више поштовао, него Турке. Не памти се да је неком Србину одсекао главу, ако у то не рачунам хајдуке и понеког кнеза. Обичну рају није дирао.

Дођем у Травник, јавим се паши. Тражио сам да ме прими напољу, на његовој софи, на извору потока Шумеће, под једном стеном, надалеко од његових двора. Ту смо на чамовим клупама, седели, и разговарали. Као раван са равним. Наравно да сам му био донео пешкеш – десет овнова и кесу жуте рушпе. Питао ме за ребелију у Србији, за Карађорђа, за Јакова Ненадовића, за Стојана Чупића. Рекао сам шта сам знао – невоља их на то

натерала, дахије су поsegнуле за њиховим животима. Шта су друго могли, него да се бране.

Бећир-паша је дugo ћутао.

Нисам могао докучити његову мисао. Ко зна о чему је мислио, шта је то било у његовој везирској глави. Нисам, чак, ни знао због чега ме је звао. Можда ће ми до мрака главу одсећи, мислио сам тада. Знао сам да сам оклеветан, везир не би звао кнеза да би с њим попио кафу.

- Они су устали на султана, одједном рече паша.

- Нису, честити пашо. Устали су против дахија.

- Би ли они преда мном положили оружје?

- Не би, честити пашо! Тек тако.

- Тек тако?!

- Тражили би нешто, неку гаранцију да ће дахије бити протеране или каштиговане.

- Аха! Тако, велиш.

Опет је Бећир-паша заћутао.

Ћутао сам и ја. Свак је био собом забављен.

Изнад нас су шумели храстови лишћем, а негде су гакале вране, иза брда. Сунце је било изнад Влашића и сенка планине већ је поклапала град.

- Добро, кнеже, докле ће ово да траје? Ова буна у Србији? Неће то султан дugo трпети.

- Чим Карађорђе протера дахије, буна ће престати, честити пашо. Буна ником није добро дошла.

- Можеш ли ти Карађорђу однети моју јазију?

- Могу, честити пашо.

- Добро, кнеже. А чујем да ти тим хајдуцима набављаш храну и цебану.

- Набављам, честити пашо. Али, набављам таин и за Турке зворничане. Ја сам трговац, нисам војник. Свет не може без трговаца, исто као и без солдата.

Jax! Jax! изговорио је паша, мукло и неодређено. Био је замишљен, не бих рекао и смркнут, јер му је лице било чисто, бело, без бора, иако је био човек неодређених година. Све је на њему било неодређено – ћуд, порекло, веровања и погледи, поступци и намере. Причало се да је потурица са наших планина, по свој прилици, Динарац, иако су неки бегови тврдили да је из Млетака. Додуше, нашим језиком је врло рђаво говорио, али то може бити последица тога што је одведен у Цариград још као ичоглу, као врло мали. Али, ђаво ће га знати шта је био и ко је био, нисам тада о томе мислио. Само сам докучио да је врло образован, цивилизован, што се за паше, пре и после њега, не би могло рећи. Говорио је добро турски, италијански, грчки и немачки, језике које и ја знам. То сам закључио из многих сусрета с њим, из аудијенција страних амбасадора, којима сам присуствовао. Неку посебну наклоност имао је према мени – вальда што је у мени нашао себи равног саговорника, образовану личност, разумног човека. Приметио сам да веру није много упражњавао и да се клонио хода и дервиша, као некорисних и примитивних људи. Мало је говорио и увек је гледао некуд у страну, што је у мени изазивало језу. Турчин је Турчин, знао сам да му не смем веровати до kraja. И још потурица – ко зна шта се у њему ломило и сломило у животу. Које и чије душе носи на себи, да ли је још у милости његовог Алаха или га је већ дograbiо

Иблис па му не дâ да мисли својом главом. Ко би то знао?

- Кнеже Иво, однећеш моје писмо Карађорђу.

- Хоћу, честити пашо.

- Твоја мисија нека буде тајна, кнеже.

Бојао се Бећир-паша Карађорђевог одговора. Ко зна, мислио је Турчин, шта хајдук смера, куд је наумио, докле ће ићи. Његове прве победе, она на Дрлупи, и она у Свилеуви, забринуле су султана. Велики везир наредио је Бећир-паши да с војском оде у Србију и извиди ствар. И да умири рају, ако може. То је претежак задатак за овог турског ваиза, великог господина и царског чиновника. Окружен књигама, навикнут на лагодан живот, у кореспонденцији са значајним личностима царства, па и многим умовима Европе, није од оних паша, вичних мачу и оријенталним каштигама, да би му његов одлазак у побуњену Србију причинио задовољство, као, на пример, Али-паши Видажићу. Не! Одлазак у Србију у то време био је Бећир-паши кулук за душу и срце. Знао је он да се хајдучка Србија не може тек тако умирити. Не може, султане Селиме, златна круно на Босфору! Прећи Дрину исто је што и ставити главу у курјачке чељусти. Срби су увређен народ лудачким понашањем ага и бегова, џизијиних синова, којима су свраке одавно попиле мозак. Да није Турчин, рече ми тада паша, и сам би отишао у Карађорђеву хајдучку чету. Чалма, коју носи на глави, и која је препуна знакова моћи царства, не дозвољава му да ускочи у седло коња, којег би радо узјахао. Ипак је он сераскер Мухамедових аџамија и везан Османовим аманетом.

Однесем пашино писмо Карађорђу.

Нађем вожда на Врачару, у Београду, на месту где је Синан-паша својевремено спалио мошти Светог Саве. Ту, под шатором, договарао се с војводама о нападу на београдску тврђаву. Изненади се мојој појави. Док сам стајао на вратима, гледао је у мене, чудећи се откуд ја у српском табору. Позвао ме да уђем унутра. Све војводе су ћутале. Ђутао је и вожд.

- Доносим ти писмо из Травника од Бећир-паше, рекнем Карађорђу и пружим му запечаћени свитак. Вожд отпечати поруку и даде је проти Матеји Ненадовићу.

- Читај, прото, да чујемо шта нам паша има рећи.

Прота Матеја узе свитак, рашири га, брзо јазију прелети очима, а онда, удари у читање.

Везир је питao Карађорђа због чега је дигао буну, "шта те је натерало на ребелију". Царски порези ("хасови") нису велики – "једнаки су свуда у царству" – па зашто би били мањи Србима?! Ако су дахије узеле од султана власт – "ја ћу од њих ту власт вратити цару, а они ће по катил-ферману бити удављени свиленим гајтаном. Спахије морају бити оци раји, а не мишеви, које су уплашиле читлук-сахибије, џизлијини синови. За погинуле кнезове и попове султан изражава жалост, као за својом децом. Мене је султан овластио да уведем ред у Србији, уз твоју помоћ. А теби ће бити признато првенство над осталим кнезовима, јер су те они већ изабрали за вожда." Везир је писао још којешта, што захтева та врста кореспонденције.

Кад је писмо прочитано, сви су ћутали један

минут. Напољу је горео мајски дан, птице су галамиле у оближњој шуми.

- Којекуде, кнеже, овај твој везир или је лукав или је наиван. Нисам ја потегао кубуру да би шенлучио, већ да би Турке убијао. Твој везир је, кнеже Иво, блесав. Као он не зна какве злочине су Турци чинили над нама. Па, којекуде, по души их... Турци седамдесет српских глава турише на зидине града да их кљују орли и гаврани.

Карађорђе, оче Максиме, би у некој ватри, коју је у себи гасио снагом воље. Видео сам сузу у његовом оку. Плакала је његова племенита душа кад се сетио свих дахијских злочина. Једва се смирио.

- Добро, кнеже Иво. Нека везир дође у Србију да се договоримо о свему о чему он пише, рекао је тада Карађорђе, док су остали кнезови ћутали.

Остао сам у Београду два дана. Био сам гост српског вожда. Приметио сам да Карађорђе у мене помало сумња.

- Кад већ измећариш везиру, што му војску снабдеваш таином, кнеже Иво?

- Ја сам трговац, вожде.

- Јеси трговац, којекуде, али и српски кнез.

Знао сам одакле ветар дува.

Неко од подринских војвода оклеветао ме пред Карађорђем. Тада сам слабо стајао и код свих српских војвода. Неко се поиграо мојом главом, оче Максиме, као бундевом, као клупком кануре. Замало да будем посечен на Врачару. Спасио ме Јаков Ненадовић, нека му бог да рајско насеље.

Јаков ме позвао у свој шатор и рекао:

- Кнеже Иво, теби раде о глави. Одмах узјаши коња и бежи у твоју Семберију. Ја ћу ти дати пратњу до Дрине. У Подрињу веруј само војводи Стојану Чупићу.

Био сам преплашен. И гневан. Зар толико да урадим за свој народ, па да ми се то ништа не призна, оче Максиме. Чак сам се тада бојао и Јаковљеве пратње. Мислио сам да ће да уради са мном као што је урадио и са Ђорђем Ђурчијом. Да Карађорђе није њега задужио да ме смакне? Али, није. Јаковљева помоћ је била искрена. Хвала му за то по сто пута. А намро сам се тада страхах, јашући од Београда до Дрине, као никад. После сам сазнао да је тога дана за мном била кренула још једна пратња – она која је требало да ме посече.

Оче Максиме, нисам сазнао ко ме опадао код Карађорђа и војвода. Кад сам упитао Стојана Чупића ко би то могао бити, загонетно се насмешио. Заборави, кнеже, на то, рекао ми је. Распитивао сам се и код других војвода о томе. И нико ништа није имао да ми каже. Или није хтео. Тада млади бимбаша у војсци војводе Чупића Сима Катић, мој Семберац, из Бродца, понуди ми неколико својих момака у заштиту. Одбио сам. Узео сам помоћ другог Семберца Илије из Ђулбета, који је сам од тада био моја пратња. Тај некадашњи хајдук, истакнути јунак, био је мој дужник – кад су га Турци ухватили као харамбашу и хтели набити на колац у Зворнику, ја сам га откупио од Али-паше Видajiћа. Дао сам за њега Али-паши пет хиљада гроша. Та свота је била равна годишњој цизји целе Семберије.

Дуго ме је Илија пратио, и био моја заштита, и после Мишара, док једном на путу за Лозницу, сав озбиљан, онако, преко луле, коју је држао у зубима, Стојан Чупић рече: "Батали, кнеже, Илију. Отпustи буљубашу, не треба ти заштита." И Илију од Ђулбета отпustим да иде својим путем. Војвода Стојан Чупић био је увек моја највећа заштита. Био је мој пријатељ и до своје смрти није престао то да буде. Био сам, касније, с њим у свим биткама. Био сам с њим и на Равњу, кад смо се тукли са пашом Дерендијем седамнаест дана. Ту је, на Засавици, славно пропала Карађорђева Србија. Ту је погинуо и наш друг Зека Буљубаша, ту су изгинули његови "голаћи". Ту смо се намлатили Турака као никад, о томе ће се причати кроз векове. А и ми смо ту изгинули, оче Максиме, као нигде, мало је ко одатле извукao живу главу. Турци су нас, на крају, тако разбили да нисмо знали један за другога. Ја сам препливао Саву и побегао у Митровицу. Стојан Чупић је, са ножем у зубима, го, препливао Засавицу и побегао у Китог. Прота Матеја је побегао на коњу. Милош Обреновић бежао је, пешке, низ Саву, до Шапца. Шта са осталима би не знам, оче Максиме. Давно је било, поборавило се.

Али, да се вратим на клевете, с којима ме је неко облатио пред Карађорђем. Пекло ме то као жива рана, оче Максиме. Који је то иђит покушао да ме уништи, који злотвор? Није шала пред српским војдом опадати једног кнеза. И то кнеза, Србина, из другог пашалука. И то кнеза, који је много добра учинио своме народу, који је љубио пашама папуче да би сачувао свој незахвални

народ. И који је, као и многи други, много пута био присиљен да бежи преко Саве од турског ножа.

Али, нека. Грчејска мудрост каже: "Не тражи славу у свом селу!" Мој случај сличан је случају једног ромејског конзула. Наиме, тај врли Ромејац потрошио је сав иметак хранећи сиротињу града Рима, да би га та иста сиротиња, на крају, кад је и он постао пуки сиромах, исмејала и попљувала. Од те фукаре спасио га један генерал, којем овај није у животу учинио никаква добра.

Да, драги владико, тако стоје ствари и са нама. Али, ја опраштам моме народу. И оправдавам га. Он је четири века губио себе, своју памет и свој карактер. Понашао од онога што га чини – турско је. Давно је он изашао из свог тора. Мој народ је неписмен, неизображен, затуцан, изгубљен у времену и простору. Па, такве су му и војводе. Мало ко од њих зна да се потпише, а камоли да зна да чита и пише књиге. Оне године кад сам ја откупио робље од Кулин-капетана и кад је била Мишарска битка, три Немца су створила своја најбоља дела – Гете, Хегел и Бетовен. О томе сам читao у бечким новинама – *Winnerzeitung*-u и *Špiglu*. Такви Срби, као ти Немци, неће се појавити још за два века. Ако се, оче Максиме, икад и појаве. Ми смо своје животе калили и талили онако како смо знали и морали у околностима које су увек биле против нас. Том злу, које нас је снашло и владало нама, и сами смо много придонели. Били смо деца и у зрелим годинама кад то више нисмо смели бити. Старили смо, а памет нисмо стицали. Седели смо на гранама, које су под нама отрулиле. Али, то је стара прича од које смо

оглувели. Још смо на стази, која води уз брдо, уз које гурамо свој камен, надајући се видицима и осунчаним пределима иза брда.

Многа година касније сазнао сам име мога опадача пред Карађорђем. Нећу ти рећи његово име, оче Максиме, јер човек је велик и угледан, и заслужан за отечество, па не треба му калњати име због тога што му је ђаво, у једном, за њега лудом тренутку, узео душу у своје шаке. Свако од нас, понекад, дође у кушњу, сиђе с лјудске стазе, обневиди у по бела дана, залута у тамни вилајет. Зато, кад се бацаш каменом на другог, стани испред себе, и упитај се, имаш ли право на то. Нећу да се бацим каменом на мога опадача, јер верујем да он и данас стрепи од тога због свога положаја и столице у којој седи, а која није мала. И што је стар човек, пун рана из буне, и што је у завади са својом породицом и целим светом, што се суди с многима, па и са својима. Због једног дуката троши десет да би на суду добио парницу. Није то више онај, који ме опадао пред вождом, већ сасвим други човек. Он је бивши човек.

XIV

Дахијска времена унела су страх с обе стране Дрине, човечији живот је био лист на грани дрвета, којег је захватио пожар. Остати жив, а не обрукати се, било је право чудо. Била су то златна вакта за оног ко образа

нема. Свак је сваком радио о глави. Ничија није горела до зоре, јер у Србији тада није ни свањивало. Мрак је био општи. Иако сам пре тога с Турцима склапао пријатељства зарад сигурности у мојој кнежини, она су сада пуцала као суве гране. Више нисам могао да седим на тим гранама. Имао сам од зворничких ага и бегова монопол за снабдевање турске војске храном и цебаном и било ми је много стало да тај монопол задржим. Али, време се одједном окренуло натрашке – нестало је поверења између мене и Турака чим је настала буна у Србији.

Једног дана, у пролеће 1804. године, позове ме Али-паша Видajiћ у Зворник на разговор.

- Чујем, кнеже Иво, да прелазиш Дрину и шурујеш са хајдуцима у Мачви и Јадру. Који се шејтан у тебе уселио, па радиш против нас, твојих јолдаша?

- Прелазим Дрину, честити пашо, да купим овце и бикове, јер сада ваша војска треба много меса. Семберија је мала да нахрани вашу ордију и тевабију. Зато прелазим Дрину, Али-пашо.

- Мόре, јављају ми из прека моји људи да си био у Липници са хајдуком Ђорђем Ђурчијом. Хајдуци су, кнеже Иво, изван закона. За њих је и за њихове јатаke предвиђен само колац.

- Честити Али-пашо, лаж је да сам био с Ђуртом. Ја сам тамо био са трговцима – Антом Богићевићем, Томом Тркићем, Јевтом Савићем, Николом Чаркацијом, Јованом Чаркићем и другима. Од њих купујем и свиње, које претурам преко Саве и продајем Немцима. Трговина

је мој посао, како без новца да будем кнез, Али-пашо.

- Ако је тако како кажеш, онда нека ти буде. Али, до мене су дошли авази да ти новац даје и Црни Ђорђе.

Ту сам се насмејао, оче Максиме.

Турчин је очигледно, измишљао. Хтео је да ме укрца у неки свој чамац и тако навезе на велику воду. Али-паша је био лукав, служио се бошњачким калаузима да би откључао неке моје браве. Памет ме тада служила добро, био сам већа лисица од Турчина. Нисам се дао том арслану и алосану, опасној звери и инсану.

- Мој кнезже, чо'ек ти је данас ништа! Он је једна мува. Прозуји неко време, мали вакат, и готово. Сабља му за вратом стално, као судбина. Ето, на пример твој отац... Кнез, кнез, па – свилени гајтан.

Није рекао да и мене то чека. Није рекао да сам мува. Али је мислио да сам мува, коју ће он кад-тад уловити на свој лепак. За сада, мислио је, нека та мува зуји, од ње има користи. Њено зујање снабдева му ордију таином.

Напустио сам Зворник у великој бризи. Знао сам да ме Али-паша, најстарији од Видажића, неће испуштати из ока. Била је то тада највећа фигура у Босанском пашалуку. Није много марио за везира у Травнику, док је тамо седео Бећир-паша. Травнички везир није био бритка султанова сабља као што су били везири пре и после њега. Бећир-паша гледао је у Али-пashi обичног мустахфиза тимарлију, чувара тврђаве, који се испилио у пашу митом и родбинским везама. Никад ништа није добио на сабљи. Није видео ни једно велико ратиште, где

се стицала слава и добијали тимари: ни Московију, ни Египат, ни Цис-Јорданију. Био је мали зликовац, јајара, крмак, који се нажирио у сиротињској муци, стално изван канун-нама.

Добри Бећир-паша, оче Максиме, често је говорио да такви, као што је Али-паша, руше царство, наносе непоправљиву штету држави, па их је севап отерати у сургун. И намеравао је да тог каба-дахију пошаље у азачку тамницу. Пад Селима III спречио га у томе. Тада санџак-бег, касније, прегрмео је све паше, умостивши се свима новцем и услугама. Чујем да су га шејтани одвели, врло старог, и здравог, из кревета, пре неку годину. Кажу да је био претурио стоту, ни Алах га није хтео на време узети.

После разговора са Али-пашом, вратим се у моју Бијељину, одем код кадије. Испричам му како ме оптужује Али-паша, како измишља моје везе са хајдуцима, па га молим да ме заштити. "Немој му више никад ићи на очи и не бој се, рече ми тада кадија. Остало је моја брига, вели.

А у Србији је врило – дигла се бутум Шумадија, Шабац опкољен од Мачвана и Поцераца. Лозница је била још у миру. А онда се дододи битка на Чокешини, силно пострада Србин. Ја тајно прелазим Дрину, у вези сам са Стојаном Чупићем, помажем колико могу. Турци у Бијељини траже да иду преко Дрине, у Мачву, жељни пљачке и освете. Тешко ми је да штитим Семберију од Турака, насрђу на села, почиње терор. Умирујем Видадиће дукатима, дајем мито и моме кадији. Разлетео сам се на

све стране, падам с ногу од умора, коњи пода мном липсавају од каса и галопа. Не дам да ме види Али-паша никде. Сумња, али нема доказа да помажем браћи преко Дрине.

Стојан Чупић већ четује по Мачви. Има под собом неколико стотина војника, не да Турцима у Мачву. Помажем га у храни и ћебани. С њим је прота Смиљанић и Илија Срдан. Бију се с Турцима на Бадовинцима, на Алугама, на Жичком пољу.

А ја сам и тамо и амо. Никад Дрину не прелазим дереглијом, већ чамцем, ноћу. Кријем своје стазе од Турака, али стрепим и од Срба, јер многи од њих мисле да сам шпијун, да измећарим Турцима у свему. У том сумњичењу нарочито је био ревносан прота Матеја Ненадовић, чemu сам се чудио. Не знам одакле та сумња против Матеје, како ју је дозвала његова памет, која није била мала. Таква лисица, па да у мени не препозна Србина. То сам приметио пред Мишарску битку кад је он са Стојаном Чупићем прешао Дрину и преговарао о миру са травничким везиром и босанским пашама. Био је пет дана као талац у шатору Хасан-бега Сирчића, престрављен до бога. Ја сам га тада посетио, донео хране, храбрио га. Правио сам му друштво у све дане, које је ту провео, чекајући повољне авазе из Србије. Ја сам му рекао да га Турци неће и не смеју посећи, јер се у Мачви налазе турски таоци, неки млади бегови. Породице тих младића неће то дозволити Али-пashi, који је био намерачио да проту набије на колац.

А против Матеја, уместо да ми захвали, што ја

нисам ни тражио, после тридесет година, на своју срамоту написа о мени два кукавна ретка у својим "Мемоарима":

"Бејаше Петров пост, а неки кнез Иван испреко Дрине доноси ми рибе дринске, и он ме разговара, али уздише, или је лукав или врло жалостив; и то ми није мило, готово би волео да ми не долази с његовим уздисањем."

Ето, оче Максиме, како се прота обрука! Ја га тешио, и хранио, и стрепио за њега, и ургиро код Турака да га пусте, а он о мени тако и толико. Као, ја сам "неки", а не онај који је месец дана пре тога откупио од Кулин-капетана оно робље из Јадра. О томе се тада причало и по Босни и по Србији. О томе су писале и бечке и цариградске новине. И прота је то све знао, али његова завист није му дала да о мени каже бар онолико колико се распричao о Кулин-капетану, којег је тада видео први пут у животу. Прота се ваљда побојао да му не преотмем славу војводе и дипломате.

И поред тога, оче Максиме, не верујем да ме је прота Матеја икада, код било кога, опадао. Није он био такав човек, само је био горд и охол. Узимао је себе за већег од свих војвода. Само је испред себе пуштао Карађорђа и кнеза Милоша. Други су мене опадали, али ја тада нисам знао ко. Кад сам сазнао ко је то био, онда то више није било важно.

Кад ћу да ти причам о моме главном подвигу, питаш ме. Није то био никакав подвиг, већ кнежевска дужност да штитим свој народ, ма одакле он био. Никад

нисам допустио да преко моје кнежине пређе било какво робље, па ни то Кулин-капетана. То је, мој владико, више питање воље и новца, него храбрости. Да! Баш тако, оче Максиме.

XV

Негде, у мају, те страшне 1806. године, кад се небо напуни сунчаном светлошћу, кад Китог озелени, и пролеће се устали бојама и мирисима, деси се тај догађај, који до дна потресе моју душу, који баци у бригу Јадар и Семберију. То страшно дело једног осведоченог зликовца, одбеглог из Алаховог обора, стави ме на велике муке, оче Максиме. Тај Кулин-капетан беше Турчин над Турцима, јунак, газија кокошије памети и крокодилске ћуди. Посећи човека, ни дужна, ни крива, било му је као попуштити лулу дувана. Тај није знао за бога, ни за срамоту, ни шта је дозвољено, а шта није. Спрадао се са свачијим животом, па и са својим. Секао је он понекад и Турке, а не само Србе. Говорио је да земљом табана превише људи, па им број ваља смањити. Као да је он тај, који то треба да учини. Смејао се таквим својим досеткама као луд, што је он уствари и био.

Е, са таквим човеком, оче Максиме, ваљало се мени рвати. Кад имате посла с таквим, онда вам је поред памети потребно и лукавство. Ако је он ала, ви морате бити змија, која је надлукавила Адама и Еву и истерала их

из раја. Тада ће бити и мислио је да је у рају и да у њему може да ради шта год хоће. Ваша памет у том случају мора да измисли неку јабуку у коју ће да зарије зубе ова звер и да се њом удави. Само тако бих могао доказати да сам прави кнез, који брине о свом народу. То је тада од мене очекивала моја Семберија. Знао сам да морам урадити нешто велико по чему ће ме памтити потомство и по чему ћу ући у песму.

Памтим тај мајски дан, тај најстрашнији дан у моме животу. Тога дана, коначно, сазнао сам да у Турака вере нема. Издао ме Турчин с којим сам се пре тога побратио, који ми задао тврду веру да неће ићи против мирних Срба и да их неће робити.

Тада је било и Кулин-капетан беше тај иноверац, који погази своју дату реч, који наше побратимство баци под ноге, који се обрука и пред својим и пред мојим богом. Беше недеља, био сам на молитви у бродачкој цркви, кад ми јавише да је Кулин-капетан прешао Дрину и у Јадру починио злочин. Тамо је, у селу Горњи Добрић похватао све одрасле мушкарце, њих седамдесет и четири, и свима одсекао главе. Двојицу – кнеза Илију и попа Филипа – набио је на коле. То ме потресло до бола, нисам могао да не заплачам, иако сам знао да морам да се приберем, да хладне главе и с осмехом на лицу приступим зликовцу, да одглушим дивљење његовом, као, тобоже, јуначком делу. Не смем да наљутим Турчина, јер је он заробио сву нејач Добрића – жене и децу – које морам да ослободим.

Напуштајући Добрић, зликовац је запалио село.

Шта ћу, куд ћу, кренем преко Дрине, на Жичко поље, где је Турчин био разапео свој шатор и улогорио своју ордију. Стигнем тамо, са својом пратњом, пред мрак, сунце је залазило иза Мајевице. Дочека ме Кулин пред својим шатором, пољуби се са мном као са својим побратимом, весео и раздраган као да је учинио неко јуначко дело. Осмехујем се, иако ме неки грч стегао у грлу. Уведе ме побратим под шатор, посади на његова шилтета и седе насупрот мене.

- Па, шта велиш, кнезе Иво, упита ме Кулин, док су измећари стављали пред нас каву и нархије. Нити сам пио, нити сам пушио, био сам скамењен. Тражио сам у себи одговоре Турчину, смишљао сам начин како да га надмудрим, како да му доакам. Али, мисли су ми биле стале, окамениле се, отказане су ми сваку послушност. Седео сам пред Кулином као пред олтаром, с којег су ми неке чудне фреске претиле.

- Да попијемо каву и повучемо дим из нархија, кнезе Иво, драги побратиме, рече Турчин.

- Нит ћу каву пити, нити пушити, побратиме, док ми не објасниш шта те то натерало да погазиш задату реч да нећеш ићи против Срба, већ само против хајдука, рекао сам с гневом Турчину.

Нестало је осмеха с Кулиновог лица.

Напет као жица на лири, чекао сам одговор.

- Драги побратиме, та реч је важила пре Карађорђеве буне. После те ребелије у Србији сви су Срби хајдуци, кнезе Иво. На стотине муслимана гине у Србији сваки дан. Ово што сам учинио данас само је мала

освета за оно шта Срби раде, рецимо, само у Шапцу.

- Јадар је миран, Јадар припада Босни, зворничком санџаку, Мехмед-беже. Нема буне у Јадру.

- Како нема, кнезе Иво?! Ко истера Турке из Лознице, ко попали Али-пашине дворе у Шурицама? Ко дочека Ножин-агу у Чокешини?

- Хајдуци, побратиме.

- Неће бити, вели, да су то само хајдуци.

Онда је под шатором настало ћутање.

Кулин је пio каву и пушио. Жестоко је вукао дим из нарギле. Ја сам седeo и гледao у бега.

- Побратиме, да ја теби поклоним тридесет робиња, изабери најлепше, па да све буде као и пре?

Ћутао сам и повукао неколико димова из наргиле. Каву нисам смео пити ни за живу главу.

- Добро Мехмед-беже. Дај ти мени продај све робиње. Ишти блага колико ти драго, рекнем Кулину.

Кулин одједном живну, разведри се.

- Побратиме Иво, ти не можеш откупити ово робље. Оно је прескупо за тебе. Ја ћу искати што ти дати не можеш. Ти ћеш због тога изгубити главу.

Оче, Максиме, Турчин је био у праву. Ја нисам имао те новце, које би Турчин за толико жена, девојака и деце добио на пијацама Сарајева, Мостара и Скопља. Али, морао сам наћи начина да откупим то робље. О томе тада нисам мислио. Важно ми је било да те јадне српске душе исчупам из курјачких чељусти. Из турских руку.

- Ишти блага колико ти драго, Мехмед-беже.

- Даћеш мени пет товара блага, рече Кулин,

хладним гласом, и не помери се с места. То је био новац, који није могла дати цела Семберија.

Даћу теби три твара блага, побратиме, рекнем.

Оче Максиме, то је у то доба било осам хиљада златних гроша, које ја нисам могао да саставим без нечије помоћи. А помоћи није било ниоткуда.

- Хоћеш ли одмах водити робље, кнезе Иво?

Кад је Кулин поставио мени то питање као да ме сто сунца огрејало, срце је у мени од среће заиграло. А онда је Турчин поставио и следеће питање:

- А које јемце ми нудиш да ћеш платити, Иво?

Нашалио сам се с Турчином.

- Мехмед-беже, ја ти нудим три јемца: први јемац је бог, други моја вера, трећи моја тврда реч.

Кулин-капетан се насмејао.

- Имаш ли ти, кнезе, живе јемце, стварне?

- Имам четири јемца, четири Турчина: Дервиш-агу из града Зворника, Мул-Амета из Бијељине, једног младог мујезина из Јање и Омер-агу из Теочака.

- Аферим, кнезе Иво. То су прави јемци.

Превезем скелом робље преко Дрине, у моје Дворове. Тамо те жене и децу нахраним и напојим. Сутрадан их одведем у авлију бродачке цркве. Позовем кметове из свих семберских села. Скинем са себе доламу и прострем је на сред авлије. На њу истресем две хиљаде гроша, па кажем кметовима:

- Дајте, браћо, гроше, колико ко има. Баците на доламу своје кесе блага. Ваља нама откупити робље од Турчина. Да одробимо жене и децу из Јадра.

Кметови су дugo ћутали и гледали у доламу на трави на којој су се жутили само моји новци. Онда је кмет из Угљевика, Симеон Топчагић, из своје кесе истресао на доламу сто гроша. Двадесет кметова укупно је дало три хиљаде гроша. Још толико је фалило па да саставим све новце. Где да нађем још три хиљаде гроша? Однесем те новце Кулин-капетану, који се с војском преместио био у Бадовинце. Примивши пет хиљада гроша Турчин је био презадовољан. Са мном је ишао у Бадовинце и Омер-ага из Теочака као јемац да ћу остатак новца донети до каурске Велике Госпе. Судбина је хтела да оба ова Турчина, после два месеца погину на Мишарском пољу.

Остао сам дужан три хиљаде гроша Кулин-капетану. Није се нашао ниједан Еро с оног света у Бијелини да однесе зликовцу те гроше.

А шта је било с робљем из Добрића, питаши, оче Максиме. Робље се вратило у Добрић, својим кућама, владико. Вратило се робље у своје спаљено село да сахрани посечене Добрићане и да гради нове куће. Превезао сам га преко Дрине и послao у Јадар.

Тај мој откуп добрићанског робља је ушао и у песму, оче Максиме. Покојни Филип Вишњић, мој некадашњи пријатељ и комшија, у тој својој песми је претерао у многим стварима. Нисам ја пред Кулином плакао и љубио му папучу, нити сам обамирао. Чак сам био љут кад сам стигао пред његов чадор. Али, песник је песник, не треба му замерити на томе. Ја му нисам причао о откупу јадарског робља, причали су му други. Ко зна шта су му напричали, оче Максиме.

Знам Филипа одвајкада, из времена кад није био слеп. Он је из племена Вилића, из Трнова. Кад му се мајка Вишња преудала у Међаше, одвела је и њега у то село. То је близу мојих Дворова, па је, као дечак, на путу за Бијељину, често свраћао у Кнежевиће. Био је увек нечим почашћен, као и свака друга сиротиња, која је свраћала у кнежевску кућу. Ја сам већ био момак, кад је он још увек био дечак. Ослепeo је у својој десетој години од богиња, кад је оно та морија завладала Семберијом и поморила много света. Касније се прихватио гусала и кренуо по Босни да гуди и пева за паре. Тако се хлебом хранио готово цео живот. Умро је, кажу, пре неку годину у селу Грку, на Босуту.

Опевао је наш Филип Карађорђеву ребелију као нико. Прославио је, оче Максиме, ту буну као Грк Хомер своје Хелене и Ахaje под Тројом. Њега је бог одредио за та посла, дао му неке друге очи с којима се боље види него с овима, којима ми гледамо. Он је буну видео боље од свију нас. Тако је, можда, видео и моје дело, које бих ја заборавио, као и други, да га он не стави у песму. Хвала му зато, нека га бог награди, као и што ће, мислим, оче Максиме.

Филип је са мном прешао у Србију 1809. године, бојећи се турске одмазде, после неуспешног продора Срба у Босну, и учешћа Сембераца у тим борбама на страни Карађорђеве ордије. Тада се цела Семберија преселила у Србију. Филип се наместио код војводе Стојана Чупића. У време неких битака у Подрињу, био је с војском у шанчевима. Храбрио је борце својим песмама, славио на

лицу места њихова дела. Војска га је хранила и дуванила и склањала од турске кубуре и сабље. Стојан Чупић бринуо је о њему као о рођеном брату. Давао му је и понеки грош на месец као неку плату. При сваком сусрету с њим и ја сам дрешио своју кесу с благом. Владико, сведока за своја јуначка дела бодљег од Филипа Вишњића Срби нису могли имати. То сведочење пред судом историје потомство ће оценити највишом оценом. Нема плате коју Филип не би заслужио за то своје певање. Та плата не може се измерити грошама, већ вечним памћењем Филиповог имена, драги мој оче Максиме.

XVI

Био сам добар унук свога деде, оче Максиме.

Учио ме реду и раду, али и поштењу, неким својим правилима живота, која ми нису увек била јасна. Много чега је било супротно од онога што сам примао од својих вршњака, што сам учио у игри с њима, што ми је било ближе срцу и уму. Да би разумео о чему причам навешћути један пример, један догађај из времена мога дечаштва. Био је август, врућ летњи дан, са својим вршњацима враћао сам се с Дрине, с купања. На путу до села, на једној ливади, наиђемо на крушку, огромно дрво са зрелим плодовима. Јурнемо сви на то дрво да се засладимо тим благословеним воћем. Тек што смо се попели на дрво, а однекуд се појави човек, власник те

ливаде и крушке, један старац с мотком, бесан што му крадемо воће – виче, галами, псује. Поскачемо с дрвета. Сви побегну, осим мене. Станем пред старца – онако мали и кочоперан, с неколико плодова, жутих и зрелих, у рукама. Замахне човек да ме удари, али му рука с мотком остане у ваздуху, јер је био запрепашћен мојом дрскошћу. Кажем старцу да ћу му воће платити – колико оно коштა. Смири се човек – пита ме чији сам. Ја сам унук Ивана Кнежевића, одговорим. Старац се трже, поћута, па рече да ће питати мага деду како он то и чему учи унука, будућег кнеза Семберије. После неколико дана позове мене деда и упита:

- Што се ти пењеш на туђе крушке, сине?

- Пењали се други, па и ја, деда.

- Који други?

- Моји вршњаци – из Поповића, Бојанића, Милановића, Павловића, Петровића.

- Добро, сине, они су се пењали и они имају право да се пењу на туђе крушке. Али, ти, ти немаш на то право. Теби је много што шта забрањено што њима није.

- Како то, и зашто, деда?

- Нико твој у прошлости није се пењао на туђе крушке, а њихови преци јесу, пењали су се, сине. Оно што твоји стари нису радили не смеш ни ти да радиш. Теби је забрањено да се пењеш на туђе крушке. Јеси ли разумео, унуче?

- Јесам деда, одговорим.

- Тако. А сад иди и играј се са својим вршњацима, слободан си, Иво.

Ето, оче Максиме. Од тада се више никад нисам пењао на туђе крушке. Оно што је дозвољено субаши, није паши, кажу Турци. Такав је био и мој деда, чије име носим с поносом. Тако ме је учио, давао пример. Да ли је то добро или није, само бог зна. То васпитање ме довело у овај положај у којем сам, и у којем се срамим, али вальда није могло бити друкчије, шта ли? Човек је оно што је, не може изаћи из своје коже, мора проћи оним путем, који му је судбина одредила, и ни којим другим.

Било је још примера, који су ме збуњивали у мојим младим годинама, и који су ме учили памети. Под кнутом тог времена калио се мој карактер као што се кали челик у ватри. Васпитан сам по мери мојих Кнежевића, који су Семберију сматрали својом малићаном, а Семберце својим укућанима. Није било лако управљати толиким имањем и толиком чељади. Требало се за то спремати од малих ногу и ја сам спреман за тај велики посао од малих ногу. Тако се на дворовима спремају принчеви за будуће краљеве и цареве. И ја сам растао на неком двору, на кнежевском, био сам и ја нека врста принца, нека врста племића и велможе, којем је владар доделио неку област на управљање.

Све је то знао мој деда, оче Максиме. Тражио је од свог унука да научи посао владања, да израсте у царског чиновника и народног заштитника. Да научи владати народом без бича и сабље. Лако је владати силом и бити ђаволов терзија, али буди ти, божји човече, човек и управник, који се служи само карактером и памећу. Заволи људе онакве какви су – са свим манама и

врлинама од којих ти се коса диже на глави. И буди свој, код себе, не дај да звер изађе из тебе. Никад не пренагли кад је инсан пред тобом као пред богом – није он црв да га згазиш, да му душу вадиш на памук као што то раде силници, од бога одгурнути. Као што то раде Турци. Чим помислиш да је власт топуз, већ си код шејтана стигао, не може ти помоћи ни ходин запис. Ни било каква молитва, макар је говорио и митрополит. Нема спаса души, која је пала, оче Максиме.

Растао сам као кнежевић, као дечак, којем је судбина дала неке посебне задатке, који се неће моћи обавити без одређеног знања, покупљеног од старијих још у младим годинама. У животу одраслих морао сам ступити наоружан свим и свачим, истукством својим и туђим, својом и туђом памећу, храбро, као што добар пливач улази у велику и моћну реку. Ниједан рачун направљен у младости није смео остати неплаћен да не би касније био испостављен као превелики цех. О мени се водило рачуна у целом племену, па и ван њега, брига је била општа за наследника кнежевског трона.

Једном, оче Максиме, било ми је тада, ваљда, шеснаест година, разболим се од неке непознате болести. Врућица ме држала седам дана, падао сам у несвест, никакви лекови нису помагали. Долазили су хећими чак из Шапца, али нису помогли. Већ су ме били ожалили, мајка Сара молила се пред Христовим распећем шеснаест дана и шеснаест ноћи. Седамнаesti дан отворио сам очи, здрав. Болест је нагло отишла, као што је и дошла. Чудо се десило. Тада миракул одјекнуо је у целој Семберији,

Подрињу, сви су поверовали да сам под заштитом неке више силе, божјег Промисла. Па, и Турци. Моја мајка Сара, сва у великом страху, мислила је да је то мени нека опомена, да је то прст судбине, који ми је запретио. Зато је непрестано говорила да се чувам греха, да зло не смем ни сањати, а камоли да га чиним. Мајчиног савета држао сам се целог живота, све до сада, оче Максиме. Тада савет био ми је, као билька расковник, кључ за све.

XVII

Турци су тешко поднели пораз на Мишару. Босна је умукла, у жалости су биле многе беговске породице. Кулин-капетан је ожаљен у целој Крајини. Ђутала је и Семберија у свом болу – изгинули су јој многи прваци, од ајана до ага и бегова. Срби нису излазили из својих кућа, бојали су се освете, иако од њих није нико био на Мишару, осим оних, који су давно прешли Дрину и тамо хајдуковали или војевали с Карађорђевим устаницима. Ни ја нисам био на Мишару. Срећом, знале су то хоће и кадије и то су Турцима казивали по џамијама и текијама. Целу јесен те године живели смо у страху. Само сам ја ишао од једног до другог турског првака и тражио да чувају мир у Семберији, да обуздају своју фукарју у злим намерама. Свуда сам наишао на разумевање, ни њима није било до кавге и намиривања рачуна, јер су их још болеле свеже ране, задобијене на Мишар-пољу. Још су

били у шоку, што би рекли Немци. Још је Сулејман-паша Скопљак био у Шапцу, као у некој клопци, и с њим многе друге паше и спахије, преживели с Мишара. Зворнички паша, као и везир у Травнику, добили су поруку из Стамбола од Велике Порте да Босну умире како знају и умеју. Наређено је било свим кадијама да строго кажњавају сваки напад на Србе, Босна мора остати мирна, не сме поћи путем, којим је кренула Србија. То је спасило моју Семберију, па сам био у прилици да својој души дам одмор. Ипак, знао сам да је тај мир с Турцима на стакленим ногама. Нисам знао докле ће трајати. Ипак, прећем те јесени у Шабац. Не због страха од Турака у Бијељини, већ због послова, којима сам се бавио. Одлучио сам тада да се бавим мојим абаџијским занатом и трговином, за које су услови у Шапцу били бољи.

Купим кућу на Камичку, повећу, у коју сам сместио своју породицу, и отворио абаџијску радњу. Уортачим се са Јованом Спужом, велетрговцем, и братом великог војводе Остоје Спужа. Крене ми добро и занат и трговина. Поново кренем у богаћење, јер сам се те године у Семберији силно истрошио, и да не кажем, осиромашио. А без новца, оче Максиме, човек није нигде пристао. Те зиме продам две хиљаде свиња Сремско-митровачкој регименти, купљене у Поцерини и Тамнави. Тај посао ми је наместио аустријски пуковник Матија Обућина. Дођем до првог новца. И занат почне да ми се испалћује – отворим абаџијску мануфактуру: запослим десет терзија да кроје и шију униформе за нашу војску. За пола године станем финансијално на ноге – отплатим

дугове, напуним моје чекмеџе.

Нисам био заборавио своју Семберију, још увек сам био њен обор-кнез. И даље сам одржавао везе са агама и беговима, са кадијама и муселимима, давао им пешкеш, куповао мир у мојој кнежини. Све је то лепо ишло до пролећа следеће, 1807. године. Тада зарати Русија с Турском. Генерал Михељсон са својом Дунавском војском нападне Влашку и Добручу. Пређе Дунав, освоји Видин. Руси затраже да и Срби уђу у рат на њиховој страни. И Срби опет зарате с Турском. Све пође низ брдо, мир пукне и у Семберији као лед. Ђаво дође на обале Дрине да позавршава неке своје послове, започете ко зна кад.

Почетком марта 1807. године српске војводе, Стојан Чупић, Лука Лазаревић и Јаков Ненадовић упадају у Семберију и растерају Турке из Јање, Бијељине и Зворника, заузму те градове и готово целу Семберију, али су се убрзо морали повући са заузетих положаја пред великим турском ордијом на чијем челу је стајао сам везир Ибрахим-паша. Срби се врате назад, у Мачву, без већих губитака. Био сам тада у војсци мога пријатеља Стојана Чупића. Многи Семберци тада пређу у Мачву, бежећи од Турака. Војвода Стојан ме задужи да моје Семберце понамештам у Мачви и Поцерини, у села, која су била празна или у којима је становништво било мало. У његов Салаш Ноћајски насељим педесет породица. Тада су многа села у Мачви и Поцерини оживела, становништво им се обновило и увећало на ползу и Србије и тог становништва. Стојан Чупић ми је на томе

честитао и захвалио до неба. На том народном послу потрошио сам сав свој иметак, стечен у Шапцу. Морао сам сваком Семберцу дати по десетак и више гроша, како би се скучио у новом насељу, како би дошао до новог крова над главом. Прежалио сам тај новац пре него што сам га био дао, драги оче Максиме. Не пружа се сваком таква прилика да ухвати место души, да обрадује себе и друге у свом добром делу, у давању.

Моје учешће тада у војном походу у Семберију није било за Турке видљиво, а ни тако значајно. Више сам био у мојим Дворовима, на опустелом и запуштеном имању, него у ордији. Нисам ја никад био војник, нити знам махати сабљом. Болело ме је моје угашено огњиште и незасејана поља, моји неорезани вођњаци и празни обори. При сусрету с мојим комшијама, који су још живели у Семберији, плакао сам као дете.

После свих ових догађаја, драги владико, одем ја опет у Семберију, јавим се бијељинском кадији, неком Омер-ефендији, потурчењаку из Власенице, спријатељим се с њим, он ме призове као кнеза, па оба одемо у Зворник, новонаименованом санџак-бегу на поклоњење. Тај санџак-бег, Анадолац, није знао ни реч српски, дочека нас благим речима – сигурно га послao султан да опет мири Семберију и Подриње. Кажу да је тај миralај браћу Видариће, нарочито Али-пашу, био утерао у козји рог.

Останем ја у Семберији да кнезујем, да поправим моје запуштено имање. Део породице вратим из Шапца у Дворове. Бивао сам и у Шапцу и у Семберији, како кад, по потреби. Није више, после тога, дуго времена, било

већих битака на Дрини. Биле су само чарке. Али, појави се нова невоља, оче Максиме. Глад! Ратовало се, а није се сејало, ни жњело. Резерве се потрошиле, остали празни амбари. Процвиљело мало и велико, што би рекао мој пријатељ, слепи гуслар Филип Вишњић. Позајмим тада велике новице од сремско-митровачких трговаца за куповину хране у Срему и Славонији. Неке количине хране сам добијао и на вересију. Спасавао сам моје Семберце да не помрру, да сасвим не пропадну. Мачву је спасавао Стојан Чупић, славни војвода, који је у томе тражио дозволу за куповину хране у Ђесарији од грофа Симбешина, комandanта Петро-варадинске милитерије.

XVIII

Ја, оче Максиме, нисам био ратник, више сам био дипломата и трговац, послован човек. Нисам био ни учен за војника и команданта, већ за кнеза и управљача, за народног човека, који зна да решава спорове међу људима. Који зна да помогне људима у невољи. Који зна да избави Србина од Турака. Моја моћ је била у речима, у наступу, у појави моје личности и муга карактера, а не у кнуту и кубури. Нисам ја потезао кубуру никад. Боже сачувай да сам пуцао на човека! То никад нисам радио. Ни на Србина, ни на Турчина. Ако је требало смакнути неког зликовца, то сам препуштао другима, плаћао сам тога ко је вичан том послу. Нисам сматрао да је то што

чиним грех. У свему томе, знаю сам, не може бити успеха без новца. Зато сам настојао да га увек имам у довољном износу. Новац је кључ, већ сам једном рекао, за све браве у животу, али и не једини кључ. Има брава, понекад, које не можете откључати без три и више кључева.

Мој народ с обе стране Дрине помагао сам колико сам могао. Није увек све текло како треба. Многи су ми враћали зло за добро – и Срби и Турци. Први су ме сумњичили да сам у дослуху с Турцима, а други да сам Карађорђев тајни војвода. Вождов војвода сам постао тек кад сам сасвим прешао у Србију – 1809. године. Пре тога нисам био ничији. Био сам кнез, обор-кнез Семберије, народни човек, ничији доушник и измеђар, свој на своме, господар и племић. Слободно сам говорио пред пашама са три туга, сераскерима и везирима, као и са војводама и кнезовима. Нисам се прсио ни пред ким, охолост сам сматрао као порок, као лудост нечије ћуди, као ћеинф алокана. Увек сам био као господин кнез и кад сам управљао и кад сам служио. Посао слуге обављао сам кнежевски, а посао кнеза као слуга народни. Бивао сам богат и славан, па је наилазило време кад сам падао у беду и био сиромашнији од црквеног миша, да би, опет, долазио до славе и богатства. Таква је судбина, варљива као време, оче Максиме. Не треба се жестити на њу, јер она је некад у ђавољим, а некад у божјим рукама. А они, обојица, зна се, не воле подједнако човека, жива инсана, који има душу и срце.

Нисам никад био за рат. Османлије су биле лоши управљачи, па су заслужили да им пропадне царство.

Њихов систем управљања био је злочиначки, нељудски, стално су вукли шејтана за реп, клањали се Иблису, уместо Алаку, Мухамеда нису ни спомињали, иако су, најчешће носили његово име. Наш рат против њих, рат раје против ага и бегова, био је божја ствар, анђеоски задатак једног народа, који треба да изађе из тамног вилајета на светло земаљског шара.

Мој коначан раскид са Семберијом дододио се 1809. године, после покушаја Срба да ослободе Босну. Тада покушај није био мудар, није одговарао правом историјском тренутку, није време било за то. То сам тада говорио српским војводама: Јакову, Стојану Чупићу и поп-Луки Лазаревићу. Па, и Карађорђу сам о томе причао, кад сам с њим био тог пролећа у Остружници. Али, та моја прича није вредела ништа. Босна је била стална мисао Карађорђева, с њом је јео и спавао, с њом је ишао из битке у битку.

Чим су снегови окопнили и Китог олистао, Срби крену на Босну, на јурише заузму Зворник, Сребреницу, Јању и Бијељину. Војвода Лука пређе Дрину код Јање, на Главици подели мегдан с Мехом Оругчићем, посече га, и узме му сабљу са бератима. На њој је писало "CAROLUS VI". Ту је сабљу Турчин зарадио негде у рату с Немцима – он или неко његов.

Кад су Срби освојили целу Семберију и Подриње, и стигли чак на домак Сарајева и Тузле, а освојили Брчко, дигнемо се и ми, Семберци на устанак, приклучимо се Карађорђевој ордији. Тиме смо порушили све ћуприје између нас и Турака. Све смо бацали на једну карту – на

истеривање Османлија из Босне. Били смо близу успеха, али се онда појави несрећа, која Србе увек прати у стопу. Негде на Морави, на Каменици, недалеко од Ниша, Турци потуку Србе, који се пре тога завадише. Војвода Стеван Синђелић, на Чегру, кубуром опали у барут, немоћан да се на другачији начин одупре Турцима, јер је био остао сам – побегли су, свађајући се, главни комandanти: Петар Добрњац и Милоје Трнавац.

Карађорђе, присиљен овим приликама, нареди да се Срби повуку из Босне и да пређу на десну обалу Дрине. Цела Семберија се тада пресели у Србију. Гола, боса, закрчи путеве босанска сиротиња. Хиљаде људи требало је негде сместити. Мене Карађорђе тада прогласи за војводу босанских Срба.

Тада сам добио најтежи задатак у животу. Како Семберију насељити у Србији? Кише, које су тада лиле, биле су она кап, која је превршила сваку меру. Народ је киснуо по путевима, у шумама, на лединама. Плач деце дизао се до неба. Војска је притицала у помоћ: секла је шуму, градила куће и колибе по селима у која смо насељавали избеглице. Тада сам од пустара направио села, а празна села и куће попунио мојим Семберцима. У то доба никла су села у околини Шапца – Мајур, Муселини, Орашац, Оцино Село. Попунио сам празна насеља, чији становници су нестали ко зна како или су изгинули у ратовима. Тако сам мојим Семберцима насељио Умку, Остружницу, Ратаре, Дражевац. Неке моје Босанце сам одвео у Београд и насељио их у Сава-мали, на потезу од Калемегдана до Циганлије. Моје рођаке из

Дворова и Попова насељио сам на брду, које Турци зову Теразијама. Многи од њих и данас тамо живе, изродили се и обогатили, поградили дивне куће и постали познати базрђани. А за мене данас нико од њих не зна.

Целу 1809. годину утрошио сам, бринући народне бриге. Насељавао сам моје Семберце у овом делу Србије. Био је то крвав посао, ћавоља работа. На то сам потрошио цело моје имање. Да бих дошао до новаца, дао сам све моје тапије на дедовину у Семберији земунским трговцима. Тако сам остао и без имања и без новца. Осиромашио сам нагло, као коцкар који је ставио све своје новце на једну карту. Људи су мислили да сам полудио, да сам се најео бунике, и нису разумели мој случај. Лука Лазаревић, тадашњи командант Шапца и Подриња, упита ме тада, једном, шта сам то урадио од себе, зашто сам турио све своје на народну ствар. Оћутао сам, нисам му одговорио на питање. Да сам му рекао било шта, не би ме разумео. Он се борио против Турака сабљом, а ја добротом. Оба та начина су тешка и страшна. Он је носио четрнаест рана од куршума и сабље, а ја само једну – осиромашио сам. А сиромашан човек је мртвац са дахом. Ипак, отимао сам се како сам знао и умео. Дисао сам.

У Љапцу се опет вратим занату и трговини. Али од тога сам имао мало вајде. Моје абацијске производе није имао ко да купује. Народ је био потпуно пропао, није имао ни за хлеб и воду. Трговина је такође ишла слабо. Није било свиња по шумама, није имао ко да их гаји. Храстов жир је узалуд трунуо на земљи. Овце су уништили Турци

и вуци. Није ништа било ни у тору, ни у двору.

Био сам у Шапцу тих година уважена личност, иако су ме гањали по судовима разни накупци и трговчићи, који су давали по неки грош за смештај мојих Сембераца по селима Мачве и Поцерине. Мислили су да се то ја задужујем код њих. Некима сам то и узимао као зајам, надајући се да ће и они осетити потребу да помогну моме народу, а својој православној браћи. Али, не би тако. Те проклете трговачке душе увек су мислиле само на свој еспап и шићар. Лако сам ја с њима излазио на крај на суду, јер од срамоте ме нису могли погледати у очи. А и судије су према мени имале обзира као према господину кнезу, па су ме тако и ословљавале. Био сам ја тада и неки саветник у разним општинским већима.

Све до проасти Карађорђеве Србије био сам при војсци, као неки коморција и интендант. Војводе су ме често пута питале за савете пред битке, којих је тада било много на Дрини, јер Бошњаци нису остављали Србију ниједног тренутка на миру. Нарочито је Стојан Чупић уважавао моје мишљење и тражио моје услуге. Са Ненадовићима нисам био баш много близак, јер ти коленовићи завидели су ми на племићком пореклу. Поп-Лука је увек био у тим стварима на пола пута између господе из Бранковине и војводе Чупића.

Пекло ме тада, оче Максиме, моје сиромаштво као жива рана. Сећао сам се речи мога деде, који је непрестано говорио да је човек без новца исто као да је без ногу – не може никде макнути, мора тражити туђу помоћ. Нису владари моћни, говорио је, зато што носе

круну, већ што су богати и могу све да плате.

Драги владико Максиме, присиљавам своју старост да се сети што више догађаја из тог Карађорђевог времена, из те ђавоље клоаке, која је млела наше животе као неки небески жрвањ што меље звезде. То је било време смрти и њених кћери – глади и болести. Апокалипса се тада била овде одомаћила, као каква црна владарка, као краљица од Сабе, која је и мудрог Соломона натерала у бригу. Причао ми је Сава Текелија у Араду да сваки народ има своје зло време одређено од судбине и да је овај век то време за Србе. Тако идуће стоеће биће за Србе век среће. Патимо и за своје потомке, као што су за нас патили наши преци. Давно је било кад су по овој земљи ходали свеци и давали нам краљевства и царства као изабраном народу, који је одређен да влада Балканом.

Оче Максиме, насељавао сам моје земљаке у овим крајевима целе две године. Од трчања ми је тада и срце ослабило. Накупио сам се био и реуме, која ми се била увукла у сваку кост. Лечио см се, после, у бањи Мехадији, у Липику, у Бадањи, у Ковиљачи, свуда сам тражио лек за моје бољке.

Свашта је било са мном у тим годинама, све невоље су ишли за мном, пратиле ме у стопу. А нисам од њих бежао. Такво је време било, ђавољи вакат. Некако сам излазио на крај са тим безбожним стварима све до потпуне пропasti Србије, до битке на Равњу. Тада смо пострадали као нико у нашој историји. А борили смо се у том боју, није да нисмо, тукли смо се с Турцима као ђаволи, решени да сви изгинемо. Ту сам се нагледао чуда

од јунаштва, смрти сам гледао право у очи. И ја сам тада пуцао из пушке у том гротлу од крви и меса, од коњске вриске и људског јаука. Нисам витлао сабљом, ни јатаганом, нисам за то имао знања, ни срца.

Моје није било да у том боју пуцам и да се борим, већ да војску снабдем храном и цебаном, што сам ичинио. И да поред тога – начиним шанац. Заједно са војводом Чупићем градио сам шанац на Равњу како би дочекали Турке како треба. Преградили смо простор између Саве и Засавице великим бедемом, који нам је омогућио да се одупирнемо Турцима седамнаест дана и седамнаест ноћи. Такве "баталије" с Турцима није било од када је гавран поцрнио. Пострадао је ту и Турчин и Србин грдно – нас три хиљаде, а Турака десет хиљада. И ту нас Турчин надвлада, мало нас остале за бежање.

На Равњу пропаде Србија, мој владико. Оде у бестрагију сав наш напор од девет година, све муке постадоше узалудне, сруши се свет, зло надвлада добро, све наде одоше низ ладно Дунаво. Раја би препуштена турском мачу. Што не побеже у планине и у Ђесарију, изгибе.

Гледао сам војводе српске, мужевне и јаке људе, тврда срца, који су прошли кроз много битака, и били јунаци, како плачу. И ја сам, плакао, тада, можда, први пут у животу. И заједно с другима, после боја на Равњу, и ја пређем Саву, одем у Ђесарију. Одем да живим туђи живот, не свој.

Доласком у Ђесарију, настаним се с породицом у селу Грабовцима,више Земуна. Купим таљиге и једног коња и почнем живот рабације. Служио сам сељанима за ситну пару. Посла је било, али слабо плаћеног. Једва сам некако састављао крај с крајем. Било је, богами, дана и без хлеба. Јесам служио као последњи у чину у некој војсци, али сам служио господски. Сељаци су се чудили моме слушају и звали су ме "господин слуга". Подносио сам своју судбину храбро и постојано. Нисам се жалио ником, ни за живу главу, јер сам знао да све буде и све прође. Промене у људском животу јесу једина сигурна ствар. Као што Дрином противче вода непрестано тако и људске невоље протеку неким божјим кањонима. Оду, одједном, као што су и дошле. У томе се и огледа божја вольја, тајанствена сила у вечности.

Седам година сам таљигао у Грабовцима. Служио сам народ, као и увек, али сада као амалин, као нишчи раб божји. Велможа је служио себру. Моје кнежевство је висило на мачијем репу, свету на поругу, педигре, који ме је чинио кнезом, био је избрисан, а стварност у којој сам таворио, није за мене имала никав интерес. Знао сам где сам, ко сам, какве су ме прилике сколиле, од судбине нисам тражио много, па сам сâм себи био сношљив. Нису ме мориле бриге, којима су били изложене српске војводе, које је Беч прогањао и премештао из једног места у друго. Повлачио их је од Фенека до Граца, и од Граца до Хотина.

Пре тога били су кињени у Прогару и у Голубинцима. Највише је трпео Карађорђе. Било ми је жао вожда, плакао сам заједно с њим у Фенеку, где сам га тада, у јесен 1813. године, посетио. Савете, које сам му давао у току устанка, мало је користио, а и да јесте, не знам да ли би му ишта помогли. Сада је у Фенеку, све било готово и узалудно. Срушио се био његов свет, излаза није било нигде. Настајала су друга времена и друге вође. Русија је издала Србију још у Слобозију, предала је Турској, преплашена Наполеоном, који је харао Европом без милости. Букурешт је дошао да ствар доврши до краја. Осмом тачком тога договора Русије и Турске Србија је пала у канце султана Махмуда II, који никад није престао да тражи Карађорђеву главу као пешкеш. И добио ју је, нажалост, после тога пет година. Кум је погубио кума и своје племе осудио на проклетство, а своју душу предао ђаволу. Знам шта причам, оче Максиме, и да ме ово може стајати главе, али се надам да твоја калуђерска памет стоји на мојој страни. Криво седи, али право беседи, лепо каже народ.

Моје аргатовање у Грабовцима завршило се 1820. године, кад ме кнез Милош позвао у Србију, у Шабац, и дао ми намештење у шабачком суду са лепом платом. Сетио се кнез мојих заслуга за наш народ из времена Карађорђеве ребелије. Био сам изненађен и обрадован. Захвалан сам кнезу због тога до неба. Господар Јеврем призивао ме у свој двор и одавао ми почести, и то никад нисам заборавио. Свака му част, велики је то човек.

Судио сам Шапчанима годинама, по правди и

обичајима. Више сам их мирио, него што сам им пресуђивао. Теже спорове решавао је Јеврем, као опуномоћеник свога брата кнеза Милоша. Нисам ја волео тај посао, али морало се нешто радити, а то је најлакши посао за старог человека. Нисам могао више бити ни абација, ни трговац. А без новца нисам могао бити ни кнез, обор-кнез, као што сам био у Семберији. Деца су ми већ одрасла и отишла су од мене својим путевима. Код мене је још само унук Лука, који, ево, хвала богу, има већ петнаест година. Он ће ми заклопити очи, надам се.

Кад сам дошао у Шабац на тој твојој столици седео је Герасим Доминин, који је дошао из Азије, Грк из Трапезунта. До бога тежак човек. Стално је био у завади и са Господар Јевремом и са кнезом Милошем. А био је и алав на новац. Глобио је и сељаке и свештенике, просто отимао и новац и ствари. Кнез Милош стално му је претио за његове несувисле поступке. Али, он се није бојао никог. Грдио је сваког, галамио на попове као на слуге. Једном се сукобио и са мном. Тужио га поп из Накучана зато што му је са својим ђаконом отео неке сасуде. Казним Герасима жестоко – да врати сасуде и да плати накучанској цркви десет дуката глобе. Потегне он на мене своју епископску палицу, али ме не удари. Наредим пандурима да га ставе у арест. Још подговорим пандура Милачића да га, кришом, одалами пандурским штапом да заувек запамти сусрет са кнезом од Семберије. Не можеш ти, ѡавољи човече, кажем му ту, на суду, да држиш вакелу моме и божјем народу, који је толико препатио да је богу плакати. иди, држи вакелу својим

Грцима, додам бесно. Ако се не узмеш у памет, подвикнем му, утераћу те у козји рог или ћу те отерати у Азију. Кад је кнез Милош чуо како сам тог Грка зауздао, смејао се до суза, и послao mi десет дуката као награду.

Било је, драги владико, Грка епископа, који су били добри и одани Србима, као својој једноверној браћи. Не смено никад заборавити покојног Антима Зеповиће. Он је био активни учесник Карађорђеве буне. Чак је и миропомазао Карађорђа за вожда у манастиру Боговађи. Јесте Антим био Грк, али је био света душа. Ипак, Карађорђе му је 1810. године наредио да своју владичанску столицу уступи Хаџи-Милентију Стевановићу, игуману манастира Раче, украй Дрине. А епископа Доминина ја сам, 1830. године, отерао, по препоруци кнеза Милоша, у његову Азију. Постао је тамо мирлијкиски егзарх. Чујем да га пре неколико година отровао његов кувар, Грчка посла.

Онда је сео на ту столицу Герасим Ђорђевић, који се пресели у вечност пре неколико месеци. О њему могу рећи све најлепше, био је и човек, а не само владика. Кад сам онемоћао, и престао бити судија, испословао је да будем домаћин у тек основаној Шабачкој гимназији. Тамо сам провео две лепе године. Професори су од мене тражили савета, и односили се према мени као према кнезу. Али, старост ме стиже, онемоћах потпуно, па ме ево код тебе као непотребни трошак и твоја стална брига. Ја сам сада путник, који чека небеске таљиге, које ће да ме превезу одавде у вечно ловиште. Када ће то да буде, не знам. Не зна нико.

Драги владико, нисам ти ништа рекао о мојој мајци Сари. О њој круже многе приче, у већини случајева несувисле. Лажу да је умрла у време мога откупа робља од Кулин-капетана. Као, ја сам Турчину дао и кућну икону пред којом се она молила, само да бих измирио откуп. Није од тога било ништа. Моја мајка је за мене била светица. Какав бих ја то кнез био кад не бих једног турског пашалију могао да надмудрим. Мајка Сара у свему ме подржавала – и кад сам откупио добрићко робље од Кулина, и кад сам све имање дао под хипотеку земунским трговцима, па и кад сам сасвим осиромашио. Никад ме ни у чему није прекоревала, већ је само вечно страховала за мој живот. Била је то жена Српкиња и православка и чувала се греха као живе ватре. Моја брига за људе наслеђена је од ње. Умрла је у бежанији 1809. године, кад се Семберија преселила у Србију. Није стигла да пређе Дрину, срце јој је стало у Балатону, где је и сахрањена. Моја жена Марија много што шта је од ње научила. Биле су као другарице, као да су заједно одрасле. То ми је живот чинило бољим него што би то био да ми се жена и мајка нису слагале у свему. Са те стране сам био потпуно миран и олакшавало ми да се посветим народним пословима.

Ја и моја жена Марија живели смо заједно педесет година. Оженио сам се 1784. године, врло млад, а, као што знаш, оче Максиме, Марија је умрла пре две године.

Од када је нема, нагло слабим, издаје ме снага и очињи вид. Сањам моју Мару сваке ноћи. Па, и по дану, чим склопим очи. Зове ме непрестано. Али је не сањам онакву каква је отишла, већ младу и лепу, каква је била у време кад смо се венчали у бродачкој цркви. Била је то девојка ванредне лепоте, а и ја нисам био ружан. И био сам обор-кнез Семберије. Која цура не би пошла за таквог младића. Марију сам упознао случајно, на Преображење, 1783. године, код манастира Тавне, на народном збору. Чим сам је угледао знао сам да ће ми бити жена. Пришао сам јој одмах, сам, без ичијег наговора. Прошетали смо црквеном портом, а онда отишли на обалу потока Тавне, и тамо постигли договор да се идуће године о Васкрсу, венчамо. Тако смо и урадили. Није јој било лако са мном. Бити жена једног обор-кнеза, који је стално на путу, који иде за народним пословима, и којем је глава у торби било је ужасно тешко. Колико пута је премрла због мене. Али, она је била јунак-жена, чврста и одлучна, права народна мајка. Никад није изостала иза мене, или да ме је прекоревала због мојих било којих поступака. Изродила ми је децу – нека су преживела, нека нису, али о њима немам обичај да говорим. Сваки инсан је сам за себе и има своју судбину, каква је да је. О деци треба бринути, али о њима не треба причати, не треба се петљати у божје ствари. Свако је забележен у божјем тефтеру, није човеку дато да гледа у то небеско ћаге. Не треба о деци причати пред једним калуђером, који може зажалити што их нема. Зато прекачем одговор на то твоје питање, оче Максиме.

И, ето, оче Максиме, прође живот брзо као птица

kad proleti ispred ociju, koju ne stignesh ni da vidiš. Ni jedan ſtrogov trenutak ne može da ce vрати, da popraviš ovo što ſti kriivo uradio, da ce za to izvinиш bogu i ljudima. Odesh greshan, oklevetan od sudbine kao najgori razbojnik. Ta misao ubija čovekovu dušu, chinu um nemojnim, pa nam ne преостаје ništa drugo do da se pomirimo sa sopstvenom ukletostju i da sklopimo ruke na gрудима. Poslednji pogled na ovaj свет јесте velika muka ljudska – odlaziš u suzama kao što ſti i došao u suzama. Plačem dolaziš, plachačem odlaziš. Zašto je to tako i чему to, pitaš ſebe i druge celog života. A odgovora nema, niti ga može biti.

Zbog svega toga ljudi su izmisliili religiju, bogove i kumire da bi lakše podneli ovo što zovemo stvarnost. Vera nam je jedini oslonac, jedini beli štap s kojim korachamo kao slepци stazom, koja nam je dodeljena od nekog negde, bez naše voje i pristanaka. Ni je ovo huљenje, oče Maksime, ja verujem u Svetišnju Mudrost, u Tvorca vaseljenje, u silu koja upravlja svetom. Ali, govorim kao razumno biće, koje je uvek na putu stradaњa, na uskom prolagu iz jednog mrača u drugi. Jednu istu rekju, koju su Jelinii nazvali Aheronom, prelazimo dva puta, otud i ovđud.

Šta sam bio sve, a Šta sam sada. Bio sam glava Semberije, velikog vilajeta turorskog carstva, velikog komada zemlje Kotromanića i Nemaњića, velmoga, plemić, koji je mogao sve da plati i sve da vratи. Primali su me господари turских pokrajina, бечки grofovi i maђarski хонведи, marshali i vojvode,

епископи и кардинали, владари сваке врсте, многи силници овог света. Устајали су преда мном на ноге, дочекивали ме као себи равног. Гонио сам многе и гонили су ме многи. Био сам мудра видра у свакој прилици, понизан у добру и горд у невољи. Ако сам понекад и клечао пред пашама, то је да им заварим очи, да не пострада мој народ, да се окану зла, да одобровољим звер у њима. Уметан сам био за сваку работу, која би ишла у народну ползу.

Оче Максиме, сада сам ту где сам – у твом дому, о твом криву и руву, старац, којег су се одрекли сви, који је на терету и себи и свету. Зато ме живи срам једе, не знам како да се докотрљам до kraja чистог образа до којег ми је необичностало. Не знам. Више ме не служи памет, а душа ми је одавно покисла. Гледам само у небо и чекам да се земља отвори и да ме прими. Ваљда се дошло до мог имена у оном божјем тефтеру по којем се стално прозива.

Ja, раб божји, кнез Иво Семберац, ово рекох о Лучин-дану лета господњег 1839.

Благослови, владико, мене човека, јер сваки човек је храм на земљи. Не погреши.

ВЛАДИКА МАКСИМ О КНЕЗУ ИВИ

Максим Савић, епископ шабачки (1839-1847) рођен је у селу Вранеш код Чачка 1801. Учио у манастирима Жичи, Враћевшници и Фенеку. Замонашен у манастиру Каленићу, рукоположен у чин ђакона од београдског митрополита Агатангела 1821. а у чин презвитера од шабачког епископа Герасима Доминина 1824. Произведен је у архимандрита 1839. После смрти Герасима Ђорђевића (Георгијевића) произведен у чин епископа. Као присталица династије Обреновића, уклоњен 1842. Заточен, прво у Студеници, а онда у Каленићу. Убијен (ноћу) 4. јануара 1847.

Сахранисмо старца славно, на месту званом Камичак, на обали потока истог имена, покрај његове жене Марије. Беше лето, и сунчев сјај у обиљу, прокуван ваздух у божијем лонцу у дане Петровског поста.

Би народа мало. Нико није сузу пустио за великим кнезом, није имао ко. Над гробом чатало је пет попова и један владика. Птице су ћутале на оближњем дрвећу, а турски солдати са оближње тврђаве, који су све то гледали, нису ни знали који мејт је на табуту. Смејали су се нечemu. Беше подне.

На белом камену би уклесано:

"Овде почивају кости родољубивог Кнеза Ивана Кнежевића, из села Попови, нахије Бијељинске. Он је у време Карађорђева откупио 300 роба од Кулин-капетана за своју сопствену душу и за вјечни спомен. Поживе љета 80, пресели се на вечност 29. јуна 1840. љета у Шабцу. Воздиже јего белег Стефан Алексић, синовац, за спомен вјечни."

Оде кнез Иво у историју са свим својим делима, са добротом, коју је са собом носио, са величином своје појаве, прекрасан муж своје Семберије. Оде велики господин и велможа, који је љубио свој род као нико. Код Господа сви великаши наши постидеће се пред њим. Такво срце и ум не имаше нико у нашем племену. Оно што је дао своме отаџству, не даде нико. Није он био црквени човек. Молио се Господу, али је служио народу.

Био је чврст у вери, а не Манихејац, ишао је стазом Христовом, не скрећући никде, нерасполућен, загледан у своју звезду водиљу. Био је мудрац и отшелник, анђелима друг и старатељ људима.

Његову смрт не забележи нико. О њему ће потомци причати онолико колико су савременици ћутали. Биће прича у народу, као велики Израиљ. Био је сама истина, која се увек заузимала за правду. Учио сам од њега као из неке отворене и свете књиге. Чинио је част дому моме и осветљаваше га умом и срцем. Само нишчи не видеше тај пламен, који исијаваше из његове ауре.

Кад је Исус ушао у Јерусалим на магарцу, у ваздуху је одзывањао подругљив смех Јудејаца и Ромејаца. Такав смех често је пратио и нашег великог кнеза, увек у временима кад је остајао без ичега, дајући све своје другима за њихов спас. Узимали су га за велико дете, готово за будалу, као што су Јудејци узимали и Христа. А нису разумели, ни први, ни други, да се ту ради о божанском уму и свеопштој доброти, која једина може да спаси свет.

Тек је кнез Милош разумео велика дела Ивана Кнежевића. Кад је чуо 1820. године за рабацилук кнеза Семберије, позвао га у Србију и поставио за судију у Шапцу. Знао је српски кнез да цени раније заслуге нашег Ивана, знао је да је таквих као Иван мало у српском народу, да се такви не рађају сваког столећа.

Кнез Милош је високо ценио личност кнеза Иве, исказивао му је свако поштовање, награђивао га разним титулама и почастима, али му је новац, па и у најмањим

износима ретко давао. Иво је живео само од плате касационог судије, која није била велика. Живео је скромно, готово сиромашно, али се ником није жалио. Ја сам га упознао пре петнаест година кад сам дошао у Шабац и био произведен у презвитера од стране Герасима Доминина. Сретао сам га на улици, високог, у кнежевској одори, озбиљног, строгих црта лица. Виђао сам га са Господар Јевремом – обојица су били украс Шапца. Господар Јеврем је тада био готово младић у односу на кнеза Иву. А ја сам тада заиста био млад – имао сам само двадесет и три године.

Кнезу Иви је било добро у Шапцу, док је у граду столовао Господар Јеврем и владао шабачком нахијом, док је његов конак био центар друштвеног живота Шапца. Тада брат неписменог кнеза Милоша био је просвећена особа, благе ћуди и разумног понашања. Био је сличан Иви по својој доброти и разумевању људских невоља. Био је писмен и читao је Гетеа и Шилера на немецком језику. Тај врли муж учинио је Шабац европским граадом свога времена. Наш град је тада био одмах иза Београда у свему. Па, чак је, у понечему, испред њега и предњачио.

Али, кад је Господар Јеврем отишао у Београд, Шапцу је кренуло лоше, па и кнезу Иви. Због година и нарушеног здравља кнез Иво више није могао бити судија. Остао је без икаквог ајлука, без ишта. Нашао се на ледини, као стари храст, којег су муње спалиле и расцепиле до корена. Кнез Милош је заборавио да му да пензију, иако су такво благодејаније уживали многи никоговићи.

Онда се, пре две године, отвори у Шапцу полугимназија, држава одреши кесу за просвету. Нешто сам и ја томе придонео. Искористим свој утицај, па преко епископа Герасима Ђорђевића, поставим за домаћина ове школе кнеза Иву. Примао је неку црквицу – на месец десет талира. Али, кнез стаде озбиљно поболевати, већ му се близила осамдесета година живота, па су га већ биле издале ноге. И тешко је дисао. Шта ћу, куд ћу, доведем га у свој конак на стан и храну. Ухватим место души, побринем се за кнеза у сваком погледу. Заслужио је то тај велики човек, а што се држава није побринула за његову старост, то је њена срамота и грех. О државу се очешу увек разне јајаре и каламуње, а своје поштене животе истрајавају добри и умни. Зато се дрскост и безобразлук увек исплате, нажалост, а скромност и заслуга остану заборављени. То се десило и са кнезом Ивом.

Ону годину, коју је провео код мене, нећу никад заборавити. Он је био моја велика школа, моје свеучилиште. Више сам од њега научио, него на богословским и другим школама и академијама.

За двадесет година свога живота у Шапцу, кнез Иво је, после Господар Јеврема, био најмоћнија фигура у граду. Његова се питала за свашта. Тада човек је имао харизму какву је, пре њега, имао само поп-Лука. Али Луке Лазаревића више није било, још је био у Бесарабији, у Хотину. Вратио се у Србију, у свој Шабац, тек пре неку годину, орону и стар, без војводског ореола, лишен свих преимућстава, која је раније имао. Дошао је онда кад је и

кнезу Иви опала аура, кад је престао бити судија. Тако су се нашла два славна старца, немоћни и глуви у глувом, туђем времену, у којем више нису значили ништа.

Док је био судија, у граду је било реда и закона, није се могло проћи без казне, чинећи зло. Једно време, тек сам био произведен за презвитера, градом је својом неувиђавношћу харао епископ Герасим Доминин, дрзак Грк, можда и безбожник, и његовом непочинству нико није могао стати на пут. Глобио је и кињио свештенике и сельаке, горе од сваког Турчина. Није се бојао никог, чак ни кнеза Милоша. Владар Србије га није смео ни макнути, ни смакнути, јер је овај егзарх имао јаке везе на турском двору. Али, тај моћник цркве налети у Шапцу на кнеза Иву од Семберије. Кад је оно опљачкао цркву у Накучанима, тога попа оптужи поп Накучански за тај харач. Кнез Иво позове у суд Герасима Доминина и нареди му да врати неке сасуде у Накучане и да плати глобу. Грк се ту разбесни и замахну својим жезлом на кнеза Иву, али га не удари. Не може нико да удари Ивана Кнежевића, не може се ићи на харизму, на легенду. Судија Кнежевић задржао је мирноћу делиоца правде и наредио хапшење тога избезумљеног попа. Узгред, наредио је пандурима да тог Грка добро измлате, да истерају из њега нагомилане бесове. Тако је умирен тај владика, који ускоро напусти Шабац и отиде у Истанбул, где је добио мириклијску епархију. Чујемо да га је отровао његов кувар пре неку годину. Отишао је пред бога са пуним бисагама грехова. Како је живео, тако је и умро – безбожно.

Кад је кнез Милош чуо како је кнез Иво умирио владику шабачког, Грка Доминина, смејао се до суза. Наградио је за то дело кнеза од Семберије, чини ми се, са десет дуката. Владика Доминин, изласком из апса, није више по дану излазио у град од срамоте.

Са владиком Герасимом Ђорђевићем кнез Иво био је у љубави. Овај владика, покој његовој души, премину прошле године у мартау од јевтике, што је ожалостило све нас, а највише нашег кнеза. Овај божји слуга био је душеван човек, призивао је себи осталог кнеза и гостио га у свом дому кад год му се пружила прилика. Често је мени, а, верујем, и другим људима говорио о кнезу као о великом човеку, чије су заслуге за отечество немерљиве. Дивио му се као каквом светцу и мученику. Мени је мој претходник оставио у аманет да бринем о кнезу Иви од Семберије, да му олакшам последње дане живота. Ја сам тај аманет испунио. Осећам се због тога као да сам нову цркву подигао.

**БАКОН НЕОФИТ
О КНЕЗУ ИВИ**

Ја, раб божији Неофит, а по мирском имену Митар Балаћ, по извољењу његове преосвећености епископа шабачког Максима, записах све што казиваше кнез Иво од Семберије. Егзархове речи записа сам егзарх. Колико силе имадох потрудих се да пишући ништа не изоставим, а што пропустих, праштајте, не куните калуђери, попови, дијаци, јер не писа дух свети, но грешни човек, блатна рука пропадљива и непотребна небу и земљи.

Славни кнез Иво сеђаше на двору владике Максима у дане своје старости и човечије немоћи, напуштен од свију, и од родбине и од државе. Држала га је још само памет, дух му се оштрио, иако су га све кости болеле, па се сећао свега из свог дугог живота, као да му се то недавно догађало. Такву памет и такве речи имају само људи, које је бог послao на земљу да оплемене свет.

Данима смо слушали кнеза Иву. На ту причу наговорио га је владика Максим, а и он је имао осећај да сведочи о догађајима које је знао и у којима је учествовао. Био је сведок епохе, коју је и сам стварао. Своје заслуге је често прећуткивао. Бојао се стари човек да му речи не оду у испразну хвалу. Био је опрезан и мудар онолико колико су то од њега захтевале његове године, као и његов карактер.

Његова преосвећеност владика Максим волео је кнеза Иву као оца, бринуо се о њему, плаћао му єћиме,

одевао и обувао, хранио га као бега. Као кнеза. И користио сваки тренутак да буде са њим, да што више захвати из тог бунара мудрости. Ја сам био дужан да будем присутан сваком том састанку два велика човека. Задатак ми је био да забележим сваку кнежеву реч. И ја сам то чинио са великим жаром, молећи бога и Христа Спаситеља.

Кнез Иво је био богомдани причалац, умни наратор каквог нисам сусрео у животу, ни пре, ни после њега. Свака му је реч била злата вредна. Много шта сам тада први пут чуо, као да је говорио сами свети Јован Златоусти. Тако су говорили апостоли кад су ходали по земљи и проповедали Исусову веру.

Кнез Иво је ретко долазио у цркву. Само о великим празницима улазио је он у божији храм и у њему се врло кратко задржавао, ни с ким не диванећи и не обраћајући пажњу ни на кога. Био је сам са собом и са богом. Народ му се склањао с пута, као кнезу. Иако је био верник, није много држао до молитве. Није богу стало до наших речи, већ до дела, говорио би. Човек треба да пази шта чини, а не да тражи утешу у покајању, знао је рећи. Вредније је једно добро дело, него сто молитви, казивао је владици.

До свог задњег даха кнез Иво је био при својој здравој памети и моћи кретања. Није чак носио ни штап при ходу. Оног дана када је умро, пре смрти био је у шетњи, говорио о лепоти дана, о расцветалим липама у парку, о птицама, које су у крошњама дрвећа правиле гнезда. Шетао је обалом Саве, дивио се моћном проти-

цању реке, славио бога, даваоца свега тога, чак био и весео. Причао шале о чворку, који се удварао дропљи у врбаку. Владика Максим се смејао његовим досеткама, али је мени, кришом шапнуо: "Неће дugo!". Тако је и било. Кнез је попио шолу чаја од вреса, легао да се одмори, и умро. У такву смрт треба уложити цео живот. И кнез га је уложио са страшћу једног монаха, који се преселио у други свет усред молитве.

Ово све случи се у дане и године кад са кнежевског престола од безбожника би отеран кнез Милош, ваљан муж своје Србије, мудар владалац, али и велики грешник, који плати цену и за оно што није учинио. Наследи га болесни син Милан, али га бог узе пре времена. Онда дође млади Михаило, који се не снађе у шуми горовитој, у шеварју издаје и пакла, подмуклих рачуна Томе Вучића- Перишића и његове хајдучке дружине. Када је умро кнез Иво, кнез Милош је већ био у земљи Влашкој. Кад је чуо за Ивину смрт, кажу, дао је да се у оближњој цркви чита молитва за Ивину душу три дана. И сам је био у том молепствију.

Нико од државних органа није био на сахрани Ивана Кнежевића. Био је он заборављен и од људи и од нелјуди. Многи су у Београду и у Крагујевцу мислили да је он, пре тога, већ био давно умро. Срби су забораван народ, и незахвалан, што га умањује из века у век.

Моје малене моћи употребих на овај минеј, на овај летопис, који ће потомству бити извор сећања на кнеза Иву од Семберије, на ваљана человека, који украси наше доба, и учини нас срећним што се родио и што је живео

у наше време. Радујте се поколења, која долазите што ћете имати узор према којем ћете ићи, што ћете имати кладенац са којег ћете пити воду живу.

По наређењу владике Максима Савића и по милости божијој, писах ово по смрти кнеза Ивана Кнежевића, у дане кад се на српски престо попе син Карађорђев Александар, бледа сенка свог великог оца. Би погибель многима, који су служили Обреновиће.

Док сам ово писао појаху вуге и славуји у Тополику и свакакве птице Љумске.

Прости, боже, душу раба Ивана Кнежевића.

Почивај, убоги кнезе Иво, од великог труда.

Неофит, ђакон егзарха шабачког Максима.

**ФИЛИП ВИШЊИЋ
И ВУК КАРАЦИЋ
О КНЕЗУ ИВИ
ОД СЕМБЕРИЈЕ**

КНЕЗ ИВО КНЕЖЕВИЋ
Филип Вишњић

Војску купи Кулин капетане
Крајишнике Турке невјернике,
Који драгог Бога не познају,
Не имају ни вјере ни душе;
Војску води на богату Мачву,
Кудгођ преће, свуда Србљу прети:
„Ако Бог да те с' одовуд вратим,
„Хоћу, море, Србље разредити,
„Ви Кулина хоћете познати.“
Ришћанске га мајке проклињаху:
„Тамо иш'o, Кулин капетане,
„Тамо иш'o, амо не дошао!“
Кулин преће сву Босну поносну,
Семберију земљу па до Дрине,
Дрину преће, украй Мачве стаде,
Поред Дрине улогори војску,
Па Србију зове на предају;
Од Србије нико доћ' му не ће,
Већ Кулина у дубину маме;
Више Кулин путоват' не смије.
Иван кнезе Семберији глава,
Он Кулину често одлажаше,
Под чадоре принос доношаше,
Не би л' њему Србљи мирни били;
И тешко се кнезе додворио,

За свашта се умолит' могаше,
Мудар б'јеше Кулин капетане,
Виће Кулин, да је кнеже мудар,
Па се Кулин с кнезом побратио:
„Побрратиме, оборкнеже Иво!
„Ев' ти јеси Семберији глава,
„А ја јесам над крајином турском;
„Од сад, кнеже, да се побратимо.“
То рекоше, па се побратише.
Иде Иво двору Поповима,
Па кметове Семберске дозива:
„Не бојте се ропства од Кулина.“
Оде Иван по својој нахији,
Турској војсци таин да саставља.
А Кулин је Иву преварио,
Једно јутро курва поранио,
По Вакрсу пред светога Ђурђа,
С војском оде уз ту воду Дрину;
Каде дође Јадру води ладној,
У Добрићу селу освануо,
И Добрићане Србље дозиваше:
„Од те, море, коње приватајте,
„Праву рају нигда робит' нећу,
„А с хајдуци како начинимо.“
Сви у скупу Добрићани дошли,
Онда Кулин викну на војнике,
Турци бритке сабље повадише,
Добрићанске кмете исјекоше:
Седамдесет и четири главе.

Што Србињске исјекоше Турци
Па Илију кнеза уватише,
И Вилипа попа Добрићкога,
Бијеле им повезаше руке;
А сав Добрић село поробише,
Поробише, ватром попалише,
Заробише триста робињица,
Плијен гоне, а робиње воде.
Савезана и попа и кнеза
Кад ордији Турци доћераше,
Обадва их на коле набише
И ружном их смрти поморише,
Под чадор'ма робље под'јелише.
Ето кнеже из нахије иде,
Таин вуче у Турску ордију
Су својијех дванајест кметов.
Кад се кнеже Турцима прикучи,
Испод руке гледну по ордији,
Ал' се Турска војска ишарала.
Ће је чадор, ту је и робиња.
Виђе кнеже, да је дошло робље,
Колико је срца милостива,
Трипут пада, па он обумира,
Гледајући јада ев' од робља,
Низ образе грозне сузе лије:
„Нуто, браћо, јада од Србије!
„Неђе Турци јесу преварили,
„Те ришћанску славу погазили.“
А кад Иван међу Турке уђе,

Утр сузе, па се силом смије,
Турски Турцим' Бога називаше:
„Добро ти сте, Турци, уранили!
„И добар сте ловак уловили.“ –
„Јесмо, кнезе, не може се љепше.“
Каде дође Кулинову кнезе,
Кулинову свилену чадору,
Пред Кулином преклони се кнезе,
Па му пође руци и папучи,
Па му Турски Бога називаше;
А Кулин му Бога приватише.
Па се Кулин с мјеста помиаше,
До себе му мјесто начињаше,
Па му пружа каву са шећером;
Ал' се Иван за невољу смије,
И кулину 'вако говораше:
„Та Кулине, драги побратиме!
„Ни ћу сијет', ни ћу каве пити,
„Кад си мене тако преварио,
„И без мене ловак уловио;
„Хоћеш мене учинити исе?
„Ја без тебе што сам уловио,
„Све ћу, побрдо, тебе поклонити.“
Ал' бесједи Кулин капетане:
„Побрратиме, оборкнезе Иво!
„Биће тебе исе к'о и мене;
„На поклон ти тридесет робиња.“
Кад то чуо Кнежевић Иване,
Пред Кулином у земљу пољуби:

„Вала тебе, Кулин капетане:

„А на робљу и на дару твоме.“

Кад виђеше робиње остале,

Та да Иван може помоћ' робљу,

Све из једног грла процвиљеше,

И до Бога тешко протужише,

Па кроз Турке јуриш ужинише,

Ивану се за скут уватише:

„О Иване и отац и мајко!

„Избављај нас, какогоди знадеш,

„Не пусти нас ти у Турске руке.“

Која брати, а која очими.

Иван пође, а робље му не да.

Иван срцу одољет'не може,

Сузе рони, а робиње тјеши:

„Не бојте се, драге сестре моје,

„Ја ћу молит' Србље око себе,

„Не би ли вас како избавили.“

Оде Иван говорит' Кулину:

„О Кулине, драги побратиме!

„Што ћу ти се нешто замолити,

„Хоћеш ли ме, побро, послушати?

„Продај мене свеколико робље,

„Ишти пусто небројено благо.“

Ал' бејседи Кулин капетане:

„А мој побро, оборкнеже Иво!

„Ти не можеш купит' тога робља:

„Ја ћу искат', што ти дат' не

можеш;

„Ти ћеш с робља изгубити
главу.“

„Ал' бесједи Кнежевић Иване:

„А мој побро, Кулин капетане!

„Ишти благо све жежено злато,

„Ишти благо, колико ти драго,

„Ти не жали ни мене ни робља.“

Узе Кулин цијенити робље:

„Даћеш, Иво, пет товара блага.“

Иван пред њим у земљицу

љуби:

„Побрратиме, Кулин капетане!

„Ево тебе три товара блага,

„Даћеш мене свеколико робље.“

То рекоше, па се погодише.

Узе Кулин бесједит' Ивану:

„Хоћеш, побро, сад водити
робље?

„Кад ћеш мене донијети благо?“

Вели њему Кнежевић Иване:

„Хоћу, побро, сад водити
робље,

„Благо ћу ти донијет' послије.“

Бесједи му Кулин капетане:

„Имаш, побро, тврде јамце за
се?“

Ал' бесједи Кнежевић Иване:

„Ја увијек по три јамца држим:

„Једног јамца Бога великога,

„Другог јамца моју тврду вјеру,
„Трећег јамца: преварит' те не
ћу:

„Ако ли ми тима не вјеријеш,
„Ја имадем и друга четири,
„Сва четири господе Турчина:
„Дервиш-агу из града Зворника,
„Мул' Амета више Бијељине,
„И Турског млада књижевника
„Из цамије млада мујезина,
„Четвртога агу Омер-агу.“
Сва четири ту се додогдише,
За Ивана тако с' ујамчише,
Седмог дана да донесе благо.
Онда Иван покупио лађе,
Па он стаде превозити робље,
Турцима се не да превозити;
Каде Иван све превезе робље,
Узја Иван дору помамнога,
Па он оде свом бијелу двору,
А за њиме триста робињица.
Када робље свом двору доведе,
Испред двора посадио робље,
Три товара љеба. изломио,
И све јесте робљу разгодио,
Па изнесе вина и ракије,
Нарани их љебом бијелијем,
А напоји вином и ракијом.
Кад је Иван робље напојио,

Онда Иван коња посједнуо,
Па поведе све триста робиња,
Одведе их шеру Бијељини.
Кад доведе Бијељини робље,
На конаке робље наредио,
Па им даје ручак и вечеру;
Слуге Иван посла на све стране
По свој својој земљи Семберији,
А на село свако поручује:
„Од свакога двора бијелога
„Нека овђе дође старјешина;
„Која жена јесте удовица
„У својему двору старјешина,
„Нек' и она Бијељини дође;
„И која је жена нероткиња,
„Нек' и она дође Бијељини.“
Кад то чула земља Семберија,
Сва Ивану по ријечи дође;
Кад се свијет слеж' у Бијељину,
Онда Иван по народу пође,
Низ образе грозне сузе лије,
А оваке ријечи говори:
„Ко не има од срца порода,
„Ев' сад може срце отворити,
„Купит' сина или милу ћерцу,
„Своју душу врћи у чистоту,
„Нeroђеноj' боље neg' roђeno;
„А ко има од срца порода,
„Тaj нек купи данас још једнога,

„Једног сина или милу ћерцу
„Зарад' Бога и заради душе;
„Који братац миле сеје нема,
„Сад је може за благо купити,
„Својој души мјесто уватити:
„Откупљујте, моја браћо драга!
„Избављајте те Србињске душе
„А од Турске од нечисте руке.“
Кад то чуше Сембери Србињи,
Одмах сташе куповати робље,
А Иван им стаде продавати.
Не ће Иван да цијени робља,
Не би л' прије саставио благо:
Прода Иван триста робињица,
И састави два товара блага,
А трећега саставит' не може:
Трећи товар узајмио блага
Од Омера и од мул' Амета.
А кад Иван саставио благо,
Носи благо Кулин-капетану.
Кад је Кулин опазио благо,
То Кулину врло мило било,
Па Ивану кнезу говорио:
„Вала тебе, Иво оборкнеже!
„Таког кнеза до Стамбола нема.“
Опет Иван Србље сакупио
Пред Бродачку пред бијелу цркву,
Па је Иван Србљем говорио:
„Чујте ли, Србљи браћо драга!

„Оно робље, што сте куповали,
„Немојте га глади поморити,
„Већ све оно робље распустите,
„Нека иде, куд је коме драго;
„То је, браћо, млада задужбина,
„Откупити робље од Турака,
„Па држати, да код нас робује,
„Већ нек иде, куд је коме драго.“
Кад то чули Србљи свиколици,
Онда они распустише робље,
Оде робље, куд је коме драго.
Благо Иви и Ивиној души!
И то Иви нико не припозна,
Ни Ивану когоди зафали,
А камо ли да Ивану плати.
Иван неће ни од кога плате.
Ивану ће Ристос Господ платит',
Када Иван буде на истини.

Пратећи коментар **КНЕЗ ИВАН КНЕЖЕВИЋ**

Песму је Вук први пут објавио у Забавнику Димитрије
Давидовића (Беч, 1820).

С пролећа 1806. године Турци су похарали и попленили
село Добрић у Јадру и одвели око три стотине душа ро-
бова. Кнез Иван Кнежевић, оборкнез Семберије, рођен

око 1760. у селу Попову, близу Бијељине, сакупио је откуп у својој кнежевини. Са устаницима се 1809. повукao у Србију, а 1813. емигрирао у Срем, где је у беди живео док га, 1820. кнез Милош није позвао у Србију и поставио за судију у Шапцу. У Шапцу је умро у јуну 1840. године.

Кулин-капетан-Мехмед, капетан Кулен-Вакуфа у Босанској Крајини (по некима - Салих-бег Куленовић, такође из Кулен-Вакуфа), више пута је заповедао одредима босанских војске која је прелазила Дрину и нападала устанике у Србији. Погинуо је у боју на Мишару аугуста 1806. године.

ИВАН КНЕЖЕВИЋ Вук Стефановић Карадић

Мислим да ће свакоме Србљину бити мило јоште коју ријеч чути о Ивану Кнежевићу. Из ове се пјесме види да је он био од старине оборкнез од бијељинског кадилука, који се зове Семберија (у зворничкој наји на лијевом бријегу Дрине). Ја сам га очима мојим виђео 1802. године, кад је долазио у Јадар Алибегу Виданићу, брату Капетан-пашину. - Он је најприје остао свима познат у Јадру и у Мачви, и у цијелом људству славе и чести вриједан, 1806. године, кад је то добрићко робље откупио. Послије тога одма почело му се зло за добро враћати, као што често бива међу људима: те исте године уватио га је познати арамбаша црнобарац Станко са својим друштвом, и водили га са собом по шуми (као рецепов арамбаша Гица старовлашкога кнеза Јову Рашковића 1812), док се није откупио од ајдука. - 1809. године, кад су српске војске прешли преко Дрине у Босну, морао је и он са својом кнежином устати на Турке. Тога истога Ѿета, кад Србљи буду несрећни на Каменици (код Ниша), и поквари се сав онај крај до Мораве, онда Црни Ђорђије заповједи да се војске српске врате из Босне за Дрину, и само оне оближње наје да чувају границу, а остала сва војска да иде пред Турке на Мораву (као и он што се вратио од Васојевића с црногорске границе, и оставивши Сјеницу и Нови Пазар повукао се за пла-нине); тада је и кнез Иван морао оставити своју

баштину и све имање, и с млогима другим прекодринцима доћи у Србију. - До 1813. године живео је у Мачви доста добро; а 1816. чуо сам да се био намјестио у селу Грабовцу (више Земуна) и да има једно кљусе и таљиге, те с њима заслужује љеб себи и својима. И може бити да онђе још тако живи, ако није већ отишао на истину или се опет вратио у Србију, како се сад умирило под господаром Милошем Обреновићем. Тако је, дакле, Ивана Кнежевића већ одавно поћерала срећа, као млоге поштене и знамените људе на овоме свијету. - Он је у Сријему прошавшије година био сиромашнији него ико у његовој кнезини, а бог зна и сад како живи. Али Ристос господ, кад стане свакоме плаћати по свом ћелу, платиће и њему за сва добра што је коме починио и начадиће му за све муке што је поднио на овом свијету; а народ српски, докле гоћ својим језиком узговори, пјеваће му име и с највећим поштовањем и благодарности опомињаће га се.

ЕПОПЕЈА О МОРАЛУ, ЈУНАШТВУ И ЧОВЕЧНОСТИ

О кнезу Иви од Семберије до сада се писало спорадично, узгред, без истраживачког и белетристичког напора. Све је то реализовано кроз пригодне чланке, аматерски, публицистички, немарно. Сада је пред нама историјски роман, прави историјски роман о Ивану Кнежевићу, славном обор-кнезу Семберије, крупној моралној фигури српског XIX века. Овде је реч о вредном књижевном делу, које ову историјску личност осветљава са свих страна, даје њен прави профил, тако да читаоци први пут виде кнеза Иву у целости као человека, који је обележио своје време мудрошћу и добротом. То је био човек, који је успео одговорити на изазове своје епохе. Многи историчари и људи од ума убрајају кнеза Иву међу пет најзначајнијих Срба у XIX веку. Његов допринос српском идентитету је немерљив.

Роман је писан у првом лицу, у JA-форми. Тако је главни јунак осветљен изнутра. Није то прича само о њему, већ и о његовим прецима, о лози Кнежевића, која вуче корене још из времена Кулин бана. То је била племићка породица, која се није исламизирала. Податке о томе аутор романа је потражио у историјским архивама, у кореспонденцији многих великана, па и обичних људи, свештеника, трговаца, учитеља, војвода из претпрошлог века. Све је то аутор профилисао својом акрибијом, опсервацијом искусног писца, тако да смо добили роман значајног дometа. Дело је писано народном фразом, оплемењеном новим реченичним спреговима и лескемама.

Стил је сведен, оголјен до краја, без метафора. Роман у том смислу много подсећа на Андрићеву "Проклету авлију".

Аутор овог романа успео је да нам дочара епоху у којој је наш јунак Иван Кнежевић деловао, њен миље, арому времена у којој су харале разне апокалипсе. Дат је и историјски обол односа великих сила, чији су се интереси преплитали на Балкану, а у којима се нашао српски народ. Вековне борбе две царевине – Турске и Аустро-угарске – око превласти на Балкану, углавном су вођене преко Срба, преко њихове и за њихову територију. Иво од Семберије и његови преци, били су учесници свих тих ратова, гинули у њима као обични борци и као кнезеви. Судбина Семберије много пута је била у њиховим рукама. Кнежевићи од Семберије много су страдали, кроз векове, рвући се – час са Турцима, час са Немцима и Угарима. Ни у једном боју нису изостали.

Ово је роман о доброти, о једном човеку, о Ивану Кнежевићу, о Иви од Семберије. Ово је прича о моралу, о хуманизму, о посебној врсти храбrosti, о човештву. Ово је добро књижевно дело даровитог аутора о човеку, који је целог живота чинио добра, хумана дела. Харизма Ивана Кнежевића светли и данас, о чему говори овај роман, који заслужује све наше похвале.

Тодор Ђелкић

Тодор Ђелкић

ПОВЕСТ О МОРАЛНОМ СРПСКОМ КОЛОСУ

Ово је пети роман књижевника Николе Девуре, који се определио за романеско приказивање наше даље и ближе прошлости. Његови романси су засновани на принципу – колико историје, толико фикције, ред факата, ред маште. Тај принцип су уважавали сви велики писци историјских романа. Повесне чињенице и имена морају бити тачна, а опсервације су везивна ткива консталација.

До сада је о кнезу Ивану Кнежевићу, обор-кнезу Семберије, писано узгред, публицистички и новинарски, али историјска прича о његовом животу још није написана. Ово је први роман о њему, историјски роман, заснован на истраживачком раду, где је аутор проучио архивску грађу и литературу о овом нашем великану. Такође се ослањао и на коресподенцију Ивиних савременика, који су писали и говорили о њему. Ту су и приче и легенде, које још живе о Ивану Кнежевићу.

Роман је писан у првом лицу, што је врло тешка стилска и књижевна форма. Не знам шта је аутора понукало да тако поступи, кад је много лакше писати у трећем лицу. Ипак, роман је писан огољеним стилом, без метафора, без било каквих украсних придева. Овде је мисао јунака главна потка приче. Иво је мудрац, човек високих моралних скрупула, историјски пример народног старешине и управљача. У том погледу њему нико није раван у српском XIX веку.

По својој стилској природи овај роман подсећа на Андрићеву "Проклету авлију", на све романе, чија деск-

риптивна и наративна моћ лежи у лапидарности исказа, у народној фрази, у чистоти нашег језика.

Пред нама је једна значајна књига о значајном човеку наше историје, о јунаку епоса друкчијег кова од осталих опеваних јунака и умника. Иво од Семберије јесте оригинална личност, усамљени српски морални колос, који је животом потврдио своје назоре, своју уклетост паћеника за народну ствар.

Ово је добар роман, потребна књига у којој је насликан Иво од Семберије, нама тако драга личност из Вишњићеве епске песме, којој се често враћамо да би огрејали наше озебло срце. Хвала аутору што нам је подарио ово дело, лепе акрибије и значајног домета.

Овај роман биће читан, јер осветљава једну епоху у којој је Иво од Семберије био учесник и њен креатор.

Роман Николе Девуре "Кнез Иво од Семберије" заслужује сваку похвалу.

Перо Зубац

A handwritten signature in black ink, appearing to read "ПЕРО ЗУБАЦ".

ТУРЦИЗМИ И МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

А

Алах – врховни бог муслимана
ајан – великаш, угледни човек, првак
акредитација – постављање амбасдора на њихове положаје у некој страни земљи
алосан – лудак, блесан
амалин – слуга, потрчко
арап – цак од козије длаке
арест – тамница, затвор
аскер – војник, војска
арслан – лав
аспра – ситан златни новац
акча – ситан сребрни новац
аџамија – млад, неискусан, невешт

Б

Базрђан – трговац
башибозук – недисциплинована војска
Бејурделен – Шабац (турски назив)
беглер бег – управник велике покрајине
бин емин – заменик паше, његов помоћник
бурунтија – царски или пашин указ за постављање чиновника у Турској
бутум – сав, читав

В

Ваиз – верски проповедник код муслимана, учитељ
вакат – време, доба
вајда – корист

валија – управник пашалука или санџака
везир - члан владе, министар или управник пашалука
влах – турки погрдни назив за Србе, неверник
вертеп – маскирани играч у игроизводу пред божићне дане,
човек који се лудира, кловн

Г

Галиб – подругљив назив за великаша
газија – јунак, храбар војник, ратни херој

Д

Дост – гост, незвани гост

Ђ

Ђаур – неверник, погрдан назив за србе
ђеназа – сахрана
ђидија – обешењак, јунак
ђизлија – проститутка, љубавница, конкубина

Е

Езан – позив за молитву са мунаре
еспап – роба, зарада

И

Иблис - ћаво, сатана
. иго – јарам
ићит – мангуп, лола
ичоглан, ичоглија – дечак, младић, дворанин
инсан - човек, људско биће
Исмаилћани – потомци Исмаила, Агариног сина, назив за
све мусимане, Турци

J

Јазија – писмо, слова, писмена
јаничар – војник нове војске, исламизирани хришћанин,
обично Србин из „данка у крви“
јаничар ага – командант јаничара
јатаган – велики нож, врста оружја
јолдаш - друг, пријатељ

K

Кадилук – део пашалука, област под влашћу кадије и њего-
вог суда
кадија – судија шеријатски
канух нам – канон, верски закон
катул ферман – смртна пресуда, наредба за погубљење
осуђеног на смрт
калиф – верски поглавар муслимана
кајмакам – срески начелник
крцалија – турски хајдук
камилавка – капа епископа, митрополита
каурин – неверник, погрдно за хришћане

M

Малићана- имање, иметак, добро, царска земља дата на
доживотно уживање заслужном војнику или чиновнику
машала – браво, за сваку похвалу, тако је
милитант – приврженик војске, присталица рата, припад-
ник војске
милет – свет, народ
мејт – мртвац
мелеки – анђели
мирилај – пуковник, генерал – мајор
муселим – окружни начелник

муртатин – хуља, издајник
мушир – високи турски официр
мујезин – свештеник у цамији, који позива на молитву са
мунаре

O

Обрштер – пуковник
ордија – војска, армија
орта – велика војна јединица
обор кнез – нахијски кнез
ордонанс – пратилац високог официра
отоман – лежај, сећија, на којој се седи
опадати - оклевати

P

Раја – немуслимани, Хришћани, сиротиња
рајалук – област немуслимана, пашалук, свет
рахметли – покојник
ребелија – буна, устанак, рат
расковник – митска билька која отвара браве
рсуз – лопов, крадљивац
рушупа – златни новац

C

Сејмени – један род војске, пратња официра, понекад и
жандармерија, пандури
сераскер – маршал, војвода, командант армије
стражмештер – подофицир у аустријској војсци
сургун – прогонство

Т

Табут – отворен сандук у којем се мусимани носе на покоп
тал – део нечега, најчешће територије
туг – коњски реп, на турбану ознака чина
турбан - чалма, турска капа
текија – зграда у којој станује дервиш
тимар – лено, посед, земљишно добро
тимарлија – власник тимара

Ћ

Ћаге – папир, хартија
ћарп – корист, зарада
ћехаја – заменик, помоћник паше
ћитап – документ, административни папир

У

Угурсуз – неваљалац, несрећник

Ф

Фариси – род војске у турској армији
фелдвебел – подофицир, водник у Аустрији
ферман – царски указ
фукара – олош, светина, одрпанци

Х

Хафиз - човек, који зна напамет куран
ханума - жена, госпођа
хarem – све жене једног мусимана, просторије у којима бораве само жене, царски хarem у сарају
хас – царски порез, имање, приход
хаинин – злочинац, издајник, отпадник
хусари – коњаници (мађарски)

Ц

Цамадан – врста прслука
цебана – муниција
ценет – рајско насеље
цехенем – пакао
цизја – приход од једне провинције
Цибрил – врховни мелеки

Ш

Шалваре – турске панталоне, хлаче
шејтан - ђаво, враг
шићар – корист, зарада, приход
шљахтић – пољски господичић, ситни племић

НАЈВАЖНИЈИ ИЗВОРИ И ГРАЂА

1. Регионални архив у Шапцу
2. Историјски архив Србије
3. Група аутора: Историја српског народа, 1981. Бгд.
4. Група аутора: Шабац у прошлости, Историјски архив, 1970.
5. Архив Шабачко-ваљевске епархије
6. Протокол Шабачког магистратра (1808-1812)
7. Алекса Ивић: Бечки исписи (I-XI) 1977. Бгд.
8. Хади Зоран Лазин: Кнез од Семберије Иван Кнежевић (Збирка текстова од више аутора о кнезу Иви) Бијељина 2006.
9. Мемоари Саве Текеллије, Будапест, 1906. Издање Српске епархије у Светој Андреји.
10. Вук Каракић: Записи и кореспонденција (I-X) Бгд. 1961.
11. Филип Вишњић: Кнез Иво Кнежевић (епска песма)
12. Вук Каракић: Изабрана дела, Народна књига, Београд 1964.
13. С. Кемура: Први српски устанак, Сарајево, 1916.
(Турски извори).
14. Исидор Стојановић: Грађа за нову српску историју
Гласник, Бгд. 1849.

15. Миливоје Васиљевић: Мачва (Историја и становништво) Багатић, 1996.
16. Приређивачи- издавачи: Први српски устанак (Акта и писма устаника) Народна књига, 1978.
17. Енциклопедија Југославије.
18. Група аутора: МУЗЕУМ, годишњаци Шабачког музеја за године од 2000-2006.
19. Сима Сарајлија: Србијанка, СКЗ 1985, Бгд.
20. Велибор Борко Савић: Прота Матеја, акта и писма, Горњи Милановац, 1984.
21. Савремене приче и легенде о кнезу Иви Кнежевићу.
22. Бранко Шашић: Знаменити Шапчани и Подринци, Шабац, 1998.
23. Писма Теодора Тирке, Будапест, 1906. Епархија у Сент Андреји
24. Богдан Секендек: Историјска читанка наших нарави, Шабац 1998.
25. Мирко Бабић: Кнез Иво од Семберије, Бијељина, 2006. У зборнику..
26. Радивоје Марковић: Кнез Иво од Семберије, Шабачки архив, 1975.
27. Лични архив аутора.
28. Остали извори (Интернет, периодика, лични контакти са познаваоцима ове материје)

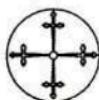

САДРЖАЈ

Тако је говорио кнез Иво.....	5
Владика Максим о кнезу Иви.....	115
Ђакон Неофит о кнезу Иви.....	123
Филип Вишњић и Вук Караџић о кнезу Иви од Семберије.....	129
Кнез иво Кнежевић-Филип Вишњић.....	131
Иван Кнежевић - Вук Стефановић Караџић.....	142
Епопеја о моралу, јунаштву и чувечности, Тодор Ђелкић.....	144
Повест о моралном српском колосу - Перо Зубац.....	146
Турцизми и мање познате речи.....	148
Најважнији извори и грађа.....	154

**НИКОЛА ДЕВУРА
КНЕЗ ИВО ОД СЕМБЕРИЈЕ**

Издавачи

СРПСКА КЊИГА, Рума

Народна библиотека "ФИЛИП ВИШЊИЋ" Бијељина

*

*Главни уредник
ДОБРИЦА ЕРИЋ*

*

*За издаваче
МИЛУТИН ЖИВАНОВИЋ
ДУШАНКА НОВАКОВИЋ*

*

*Слог
Менка Дражић*

*

*Корице
Мирослав Божић*

*

*Штампа
СРПСКА КЊИГА, Рума*

*

Штампано у 1000 примерака 2009. године

СРПСКА КЊИГА, Рума
Павловачка 27, тел.: 022/472-196, телефон: 479-589
e-mail: srpskaknjiga@nadlanu.com

www.srpskaknjiga.com

CIP- Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

821.163.41-31

ДЕВУРА, Никола

Кнез Иво од Семберије / Никола Девура.-Рума:
Српска књига, 2009 (Рума:Српска књига).-151 стр.
20cm - (Библиотека Крст и мач ; књига 4)

Тираж 1.000

ISBN 978-86-7564-504-7
COBISS.SR/ID 235623943

СИГ. 84-163-41-31

ДЕВ - КНЕ

22=1226

ИНВ. БР. 155046/67
= 64878

Никола Девура рођен је у Босанској Крајини, на Змијању (с. Шеховци) 1941. године. Гимназију завршио у Бања Луши, а агрономске и филозофске науке у Београду. Обелодано неколико стотина огледа, приказа и есеја у водећим листовим и часописима. Најважнија дела овог аутора су: (романи) *Хад, Змај од Ноћаја*, Ружса Тодорова, *Књаз малог Париза*, (студије) *Вук Каракић изблиза*, *Јанко за сва времена*, (драме) *Смрт филозофа*, *Над Ефеса*. Награђиван књижевним наградама.

